INFORMÁTOR

Revue slovenských archeológov

32. ročník / 2021 / 1– 2 Nitra

• Aktuality • Diskusia • Spoločensko-vedecké podujatia
• Archeologické výskumy a prieskumy • Expozície a výstavy
• Medzinárodné aktivity • Študentská súťaž • Zo života univerzít
• Jubileá • Spomíname • Nové publikácie • Ocenenia a vyznamenania
• Zmeny v členskej základni • Oznamy výboru

Bodka za Zjazdom Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV v minerálnych vodách teplého jazierka.

Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes (západný segment)

Rozhovor s Vanjou Radevou

Archeologický výskum v Bielom kostole

Expozícia antropológie v SNM – Prírodovednom múzeu v Bratislave

Výstava Rimania a Slovensko

Informátor XXXII/2021/1 – 2

Vydáva Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV v Nitre
(Akademická 2, 949 21 Nitra).
Hlavný redaktor:
PhDr. Vladimír Turčan (vladimir.turcan@snm.sk)
Redakčná rada:
PhDr. Ján Chovanec, PhD.
PhDr. Mária Kotorová Jenčová, PhD.
Mgr. Jana Mellnerová Šuteková, PhD.
Mgr.& Mgr. Martin Neumann, PhD.
Mgr. Zuzana Poláková, PhD.
Grafické spracovanie: Mgr. art Jakub Dušička
Tlač: REA, Nitra
ISBN: 978-80-974149-0-0

Na embléme pintadera zo 6. storočia pred n. l.
Návrh a grafické stvárnenie Jarmila Marettová.

Logo – grafické spracovanie: Miroslav Slámka

Obsah

2 Aktuality
- Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes (západný segment)

4 Diskusia
- Rozhovor s Vanjou Radevou

6 Spoločensko-vedecké podujatia
- Zjazd Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV
- Finančná správa spoločnosti za rok 2020
- Súhrnná tabuľka príjmov a výdavkov spoločnosti v roku 2020
- Správa revíznej komisie o hospodárení Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV za obdobie 01.01.2020 – 31.12.2020
- Činnosť Komisie Historického skla v roku 2020 a 2021
- Pracovné zasadanie Odbornej skupiny pre dejiny skla ČAS
- Sto rokov od narodenia Profesora PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc.
- 16. protohistorická konferencia o barbaroch a ich elitách
- 2. ročník konferencie Archeológia konfliktov v Hradci Králové

17 Archeologické výskumy a prieskumy
- Archeologický výskum v Bielom Kostole
- Prieskum v koryte Dunaja prekvapil
- I. etapa archeologického výskumu na vedecké a dokumentačné účely púchovského hradiska v Jánovciach-Machalovciach

20 Expozície a výstavy
- Expozícia antropológie v SNM – Prírodovednom múzeu v Bratislave
- Výstava „Syn púšte, cestovateľ a fotograf Alois Musil“
- Daniel Šustek
- Odkryté tajomstvá
- Výnimočná Výstava „ARCHEOLOGICKÁ…“
- Rimania a Slovensko
- Výstava Rimavská Sobota 1271 – 2021
- Múzeum Senica Archeologická expozícia
- Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi otvorilo novú stálu expozíciu
- Castellum Romanum – Nová výstava v Iži

32 Medzinárodné aktivity
- Paestum už po 23x!!!
- TourismA, Salone archeologia e turismo culturale

34 Študentská súťaž
- Víťazné práce študentskej súťaže

48 Zo života univerzít
- Aktivity Katedry klasickej archeológie (Trnavská univerzita v Trnave)

51 Jubileá

69 Spomíname

76 Nové publikácie

79 Ocenenia a vyznamenania

79 Zmeny v členskej základni

80 Oznamy výboru

Vážené čitateľky a čitatelia,

predstavujeme Vám nové číslo Informátora, ktoré nesie podtitul **Revue slovenských archeológov**. S týmto výborným nápadom prišli dvaja bývalí šéfredaktori **Jana Mellnerová Šuteková** a **Martin Neumann**. Aby sa nápad dal zrealizovať bol však potrebný čas na získanie kvalitného grafika a potrebné financie. Stal sa ním **Jakub Dušička**, autor viacerých úspešných grafických návrhov výstav, publikácií ale predovšetkým víťaz loga Slovenského predsedníctva v rade EÚ v roku 2016. Od roku 2021 je novým šéfredaktorom Vladimír Turčan, ktorý má bohaté skúseností so Zborníkom SNM–Archeologického múzea a množstvom iných publikácií. Revue dostala aj ISBN.

Novinkou je farebná obálka, na ktorej sú šťastní účastníci exkurzie po Spiši, na záver výročného Zjazdu archeológov, ktorý sa konal pri príležitosti 65. výročia založenia našej organizácie. Rok 2021 bol aj rokom veľkých osobných jubileí, predstavujeme Vám osobnosť profesorky **Márii Novotnej**, ktorá stála aj pri zrode našej archeologickej spoločnosti v roku 1956. Pripomíname si 100. rokov od narodenia profesora **Bohuslava Novotného** a smútime za tými, ktorí nás navždy opustili profesorkou **Tatianou Štefanovičovou**, profesorom **Richardom Marsinom** a dr. **Jankom Hunkom**.

Život ide ďalej, mladá generácia strieda tú staršiu a preto sa tešíme aj my, že do druhého ročníka študentskej **Súťaže**, ktorú inicioval Martin Neumann, sa zapojilo 62 študentov z celého Slovenska. Je to dobrý signál, že mladí ľudia majú o archeológiu a históriu tvorivý záujem. Tri víťazné práce v kategórii Odborná práca – Archeológia neistoty si môžete prečítať v rubrike Študentská súťaž.

Rok 2021 sa stal aj rokom zápisu dvoch významných rímskych lokalít Gerulaty a Iže do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. GRATULUJEME.

Prajeme Vám príjemné čítanie

Margaréta Musilová a Výbor SAS pri SAV

Aktuality

Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes (západný segment)

Posledný júlový týždeň 2021 bol pre slovenskú kultúrnu a predovšetkým odbornú archeologickú verejnosť nesmierne dramatický. Rozhodovalo sa o tom, či prijať ďalšie tri (pôvodne štyri) krajiny na Dunaji ako rozšírenie už existujúceho zápisu, ako súčasť cezhraničnej lokality svetového dedičstva UNESCO „Hranice Rímskej ríše“. V čínskom meste Fu-čou rozhodol o tom na 44. zasadnutí Výbor Svetového dedičstva UNESCO v tajnom hlasovaní, konanom online. Nomináciu na zápis tejto lokality predložilo pôvodne Maďarsko spoločne so Slovenskom, Nemeckom a Rakúskom. Maďarsko už druhýkrát stiahlo nomináciu mesiac pred termínom zasadnutia Výboru. Vďaka obetavej práci diplomatov zúčastnených krajín, za Slovensko menovite Ivana Korčoka, ministra zahraničných vecí SR, stálej delegátky SR pri UNESCO veľvyslankyne Anny Plassat Muríňovej ako aj generálnej tajomníčky SK UNESCO Viery Grigovej sa podarilo medzinárodnú archeologickú lokalitu **Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes (západný segment)** zapísať na Zoznam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Ide o 600 km dlhý dunajský úsek so 77 pamiatkami od bavorského Bad Göggingu po Ižu na Slovensku. Zo slovenských lokalít niekdajšieho rímskeho Limesu boli súčasťou nominácie národné kultúrne pamiatky Rímsky vojenský tábor (kastel) Gerulata v Bratislave-Rusovciach a Rímsky vojenský tábor (kastel) Kelemantia v Iži.

Zápisu do Zoznamu svetového dedičstva (ďalej Zoznam SD) predchádzala dlhodobá spolupráca partnerských inštitúcií zo všetkých zainteresovaných krajín, ktorú za slovenskú stranu koordinoval Pamiatkový úrad SR a dlhodobo aktívne podporovali predovšetkým Múzeum mesta Bratislavy, Podunajské múzeum v Komárne, Archeologický ústav SAV v Nitre a v neposlednom rade Hlavné mesto SR Bratislava, mestská časť Rusovce a obec

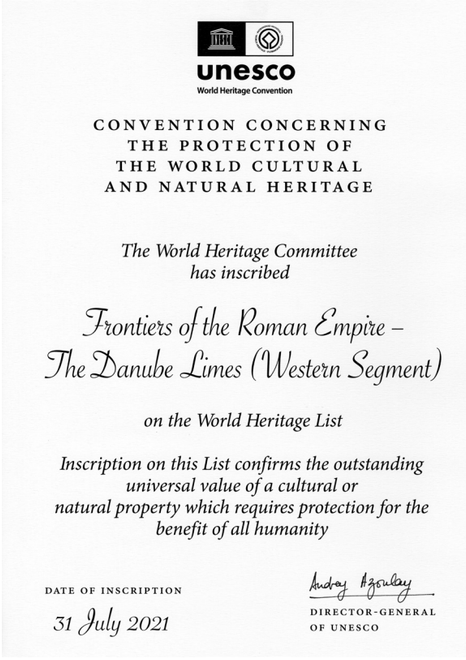

unesco
World Heritage Convention

CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

The World Heritage Committee has inscribed

Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes (Western Segment)

on the World Heritage List

Inscription on this List confirms the outstanding universal value of a cultural or natural property which requires protection for the benefit of all humanity

DATE OF INSCRIPTION
31 July 2021

DIRECTOR-GENERAL OF UNESCO

Návšteva hodnotiacej komisie v MMB Antická Gerulata. Sprava: Ľ. Pinčíková, A. Olivier, R. Ployer, D. Lakin, S. Sommer, J. Mackovič, K. Prášek, A. Tuhárska, J. Schmidtová

Návšteva hodnotiacej komisie v MMB Antická Gerulata. Zľava: A. Tuhárska, D. Lakin, tlmočníčka, Ľ. Pinčíková, J. Schmidtová

Iža. Dňa 12.6.2002 bola časť slovenského limesu zaradená do predbežného zoznamu, tzv. Tentative list. Tento súpis poskytuje zoznam nehnuteľností, ktoré sa zmluvný štát môže rozhodnúť predložiť na zápis do Zoznamu SD v nasledujúcich piatich až desiatich rokoch. Výsledkom práce „Bratislavskej skupiny“ bolo schválenie projektu v rámci Európskej únie „Culture 2000“ v rokoch 2005–2008 s názvom „Hranice Rímskeho impéria. Frontiers of the Roman Empire“. Cieľom projektu bolo vytvoriť medzinárodne prepojenú sieť o zariadeniach na hraniciach Rímskej ríše (skrátene „Limes“) ako sprievodcu a informačný zdroj poznatkov o kultúrnej trase paneurópskeho významu. V rokoch 2008 až 2011 Pamiatkový úrad SR spolu s partnermi zo 7 štátov pripravil medzinárodný projekt v rámci výzvy EU Stredná Európa – Dunajský Limes – Svetové dedičstvo UNESCO. Pripravené boli tzv. Predbežné zoznamy, nominačné projekty pre Slovensko a Maďarsko, zabezpečená bola pravidelná výmena informácií, spoločná prezentácia, koordinovaná komunikácia s Centrom svetového dedičstva a ICOMOS a intenzívna vedecká spolupráca. Hlavným spracovateľom projektu bol na Slovensku Pamiatkový úrad SR, ktorý mal dve partnerské inštitúcie, Archeologický ústav SAV a Múzeum mesta Bratislava. Projekt bol ukončený spracovaním návrhov dvoch nominácií na zápis do Zoznamu SD – Slovenska a Maďarska. V roku 2011 bola vytvorená na svojom prvom ustanovujúcom zasadnutí Riadiaca skupina (ďalej RS), ktorá predstavuje samostatný riadiaci orgán, združujúci všetkých zainteresovaných na riadení lokality (oboch častí) na miestnej, regionálnej aj národnej úrovni, aby všetci spoločne a bez sprostredkovateľov mohli riešiť potreby a problémy lokality. Členovia RS boli tiež aktívne zapojení do prípravy manažment plánu, t.j. do vytvárania nástrojov riadenia, zabezpečenia adekvátneho stavu zachovania, ochrany lokality, potrebných čiastkových a komplexných plánov, ako aj do získavania financií na ich realizáciu.

Medzinárodná spolupráca pokračovala v roku 2012–2014 projektom „Značka Dunajský limes“ (Danube Limes Brand). Medzitým v rokoch 2012 až 2017 pokračovala odborná diskusia spracovateľov nominačných projektov s expertmi z organizácie ICOMOS s Medzivládnym výborom Hraníc Rímskej ríše a Centrom svetového dedičstva v Paríži o možnostiach podania nominácií do Zoznamu SD, ich harmonizácie, synchronizácie a prípravy spoločného riadenia.

V januári 2017 vznikla dohoda 4 štátov – Nemecka, Rakúska, Slovenska a Maďarska – spracovať spoločný nominačný projekt Dunajský limes. K 1. februáru 2018 bol nominačný projekt „Hranice Rímskej ríše – Dunajský Limes“ *(Frontiers of the Roman Empire – the Danube Limes)*, Nemecko, Rakúsko, Slovensko, Maďarsko“ predložený Centru svetového dedičstva UNESCO v Paríži. Nominačná dokumentácia má 2300 strán, zahŕňa 98 pamiatok, ktoré pozostávajú zo 164 komponentov, situovaných pozdĺž 1500 km dlhého severného úseku hraníc Rímskej ríše na rieke Dunaj – od bavorského *Bad Göggingu* až po *Kölked* na maďarsko-chorvátskej hranici. V septembri 2018 členovia hodnotiacej misie ICOMOS – Dunajský limes uskutočnili obhliadku tohto úseku Dunajského limesu v rámci hodnotiaceho procesu. Experti ICOMOS (hodnotitelia) David Lakin a Adrian Olivier boli dôkladne oboznámení s ochranou dvoch slovenských lokalít, inštitucionálnym zabezpečením od MK SR cez PÚ SR po KPÚ, výskumom, prezentáciou, zdrojmi financovania, začlenením lokalít do kultúrnej politiky mesta Bratislavy a Komárna, o zvyšovaní verejného povedomia, o význame lokalít i cezhraničnej spolupráce viažucej sa k Rímskemu Limesu. Komisári v definitívnom hodnotení vysoko vyzdvihli pripravenosť lokalít. Na základe hodnotenia, čo Slovenská republika vlastne navrhla povalentiniánovskú pevnosť (zo 4. stor. po Kr.) v areáli múzea Antická Gerulata, ktorá je aj zrkadlom aj postupného a dlhodobého vývoja rímskeho vojenského tábora Gerulata. Vlastníkom je Hlavné mesto Bratislava. K nej bola priradená národná kultúrna pamiatka Dom s hypocaustom a vicus na Irkutskej ulici. Vlastníkom Domu s hypocaustom, t. j. stavby s podlahovým vykurovaním, ako aj tejto časti Irkutskej ulice, je mestská časť Rusovce, čo znamená, že Rusovce a Rusovčania sa stanú vlastníkmi pamiatky, ktorej bolo priznané celosvetové ocenenie a ktorá je taká skvelá a jedinečná, že bude zabezpečená jej ochrana pre zachovanie pamiatky pre budúce generácie.

Zápis v roku 2019 sa nepodaril.

Danube Limes troch krajín Nemecka, Rakúska a Slovenska, pridaný do zoznamu svetového dedičstva UNESCO, uzatvoril tohtoročné zápisy 30. júla 2021.

Predmetom nominácie na zápis do Zoznamu svetového dedičstva má byť v najbližších rokoch aj východná časť Dunajského Limesu a rozšírenie lokality o rímske pamiatky v Maďarsku, Chorvátsku, Srbsku, Bulharsku a Rumunsku.

Na záver je potrebné poďakovať koordinátorkám projektu nominácie, dámam z PÚ SR Kataríne Kosovej, riaditeľke úradu, Ľubici Pinčíkovej a Anne Tuhárskej.

Jaroslava Schmidtová

Použitá literatúra:

Ľubica Pinčíková, Magdaléna Janovská, Anna Tuhárska: Frontiers of the Roman Empire. The Danube Limes in Slovakia. Update of the Management Plan 2017 – 2021. Bratislava 2018.

Pinčíková, Ľubica: Hranice Rímskej ríše – Dunajský limes na Slovensku 40 – príprava nominácie do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. IN: Šenkirik R. – Gembešová, L. – Bakaljarová, H. – Škrovina, M. (zost.): Dunajský Limes a odkaz rímskej antiky na ľavom brehu Dunaja. Bratislava 2020, s. 40 – 51.

Slovensko má ďalší zápis v Zozname svetového dedičstva UNESCO. Zverejnené: 30. júla 2021, aktualizované: 30. júla 2021. Webová stránka PÚ SR.

Diskusia

Rozhovor s Vanjou Radevou

Vanja Radeva študovala archeológiu v seminári Prof. Novotného v rokoch 1973 – 1978 ako dcéra bulharského diplomata, pôsobiaceho v tom čase v Bratislave. Po skončení štúdií sa vrátila do Bulharska, kde istý čas pôsobila ako archeologička. Neskôr pracovala na rôznych pozíciách doma aj vo Veľkej Británii. V súčasnosti je riaditeľka Bulharského kultúrneho inštitútu v Bratislave.

Ako si sa dostala na Slovensko a do Bratislavy?

Na Slovensko som prišla začiatkom školského roku 1972/73. Dostala som sa do Zvolena do Ruskej školy pre deti oficierov, lebo som nevedela po slovensky. Bolo to riešenie. Môžem povedať, že som absolvovala vojnu, lebo sme žili v internáte, v uzavretých podmienkach a strážili nás ruskí vojaci s kalašnikmi. Mám neuveriteľné príbehy z tohto obdobia, ale nestačil by mi čas to všetko popísať. Ani Slovákom, ani Bulharom sa nám ani nesnívalo, v akých podmienkach museli žiť deti ruských oficierov v zahraničí.

S Československom je spojená celá moja rodina. Rodičia absolvovali Karlovu univerzitu v Prahe začiatkom 50. rokov – otec diplomaciu ako posledný ročník pred tým, ako podľa pokynov z Moskvy tento odbor zavreli. Mama študovala slovanské jazyky a žurnalistiku. Ako študentské dieťa sa narodil v Prahe môj starší brat, ktorý je výtvarník a žije na Slovensku. Potom sa rodičia vrátili do Sofie, kde som sa narodila ja. Tri roky na to otca vyslali ako diplomata do Bratislavy a moje prvé spomienky vôbec v živote sú z Bratislavy – ako stojím pred vitrínami obchodu na jablonecký bižutériu, kde teraz je McDonalds, bývalý Mliečny bar a extaticky sa unášam trblietavými korunkami pre princezné.

Prečo archeológia, rozmýšľala si aj o inom štúdiu?

V našom dome sa schádzali umelci, spisovatelia, intelektuáli. Stále debatovali o umení, o filozofii, o Pražskej jari, napríklad, lebo českí spisovatelia boli mamini kolegovia zo štúdia a kamaráti. Ona v noci prekladala posledné novinky, ktoré chodili z Československa, a na druhý deň ich čítala úplne prekrútene v správach. Hádali sa do krvi. Doba bola veľmi vzrušujúca. Mne ako pubertiačke sa to zdalo veľmi neurotické. Zahlásila som, že budem letuška, aby som cestovala po svete. Naši z toho boli zhrození. Mama sa ma ujala a začala uvádzať do dejín umenia. To ma tak zaujalo, že som si povedala, že to budem študovať. Vtedy ale na čele Bulharského ministerstva kultúry stála dcéra Todora Živkova. Ona mala špeciálnu vášeň pre archeológiu, vďaka nej a s jej podporou sa začal vyvíjať nový odbor – trakológia. Bulharské kolekcie zlata začali putovať po svete – do Ameriky, do Japonska, nehovorím o British Museum a Louvre. Doba bulharskej antiky ma úplne očarila. Bolo o chlp, že tá archeológia ma minie, lebo vysvitlo, že na Univerzite Komenského ju neotvárajú každý rok. Nebol čas, aby som išla podľa pravidiel do Senca a učila sa slovenčinu. Otec sa ma spýtal, či si trúfnem isť do prvého ročníka bez toho, aby som rozumela. Keďže práve v ruskej škole som absolvovala dve triedy za jeden rok kvôli rozdielom v školských programoch Ruska a Bulharska a maturitu som robila zo všetkých predmetov, vrátane telocviku, odvážne som mu povedala "áno". Nechcela som sa v žiadnom prípade minúť s archeológiou. Pochopiteľne, moje ponímanie o archeológii bolo veľmi romantické a nemalo nič spoločné s vedou.

Čo Ti ostalo v pamäti z prvých kontaktov so spolužiakmi?

Pamätám sa, ako ťažko sa mi podarilo nájsť Archeologický seminár na najvyššom poschodí. Držala som v spotenej ruke index, čo som práve obdržala na sekretariáte, tam mi niečo vysvetľovali, ale ja som nerozumela ani slovko. V seminári som videla prvýkrát spolužiakov. Všetci boli takí zrelí a dospelí, ja som mala len 17 rokov. Mala som copy s červenými mašľami, práve z ruskej školy. Oni sa na mňa pozerali ako na zjavenie z inej dimenzie. Spýtala som sa po rusky, čo mám robiť a Gertička Bahelková, terajšia Březinová, sa na mňa milo usmiala. *Aha, ty si tá cudzinka.* Zobrala index, otvorila ho a ukázala mi, ako mám vyplniť políčka – kde predmet a kde prednášajúceho profesora a dala mi papierik, z ktorého som mala opisovať. Taká som bola vystresovaná a bála som sa, aby som sa nepomýlila, že som to vyplnila presne na tej stránke, na ktorej Gertička ten index otvorila – pochopiteľne len ukážkovo uprostred indexu a nie od začiatku. Tak som si skompromitovala index na celé štúdium.

Musím povedať, že som to zvládla len vďaka vám, mojim milým spolužiakom. Vy ste písali, čo profesori prednášali, ale ja som písala neznáme slovíčka. Potom ste sa spolužiaci svorne a veľmi kreatívne snažili vysvetľovať význam slov. Nezabudnem, ako Jožko Labuda lietal po seminári, mávajúc rukami, napodobňujúc krídla a snažil sa chrliť oheň z úst, totiž, vysvetľovali mi slovíčko drak. Ja som stále nerozumela, kým Danica Staššíková, vtedy Štukovská, nepovedala:„Drak je ten, čo papá princezné". A ja som odrazu pochopila. Hovorím – ha, Drakon, ako je po bulharsky. Všetci sa začali rehotať. Vtedy som si uvedomila, že sú to príbuzné slovanské jazyky a majú väčšinou spoločné korene slov. Musela som si zapnúť fantáziu.

Pred skúškami v prvom ročníku si spolužiaci robili šichty, kto ma bude pripravovať v čom, v akom predmete. Prednášky som opisovala od Jožka Labudu, on mal najkrajšie a zrozumiteľnejšie písmo. Ostatní čmárali tak, že si sami nerozumeli. Vladko Turčan, Zdeno Farkaš, Jožko Labuda, Danica, Jano Rajtár – budete navždy v mojom srdci s veľkou vďakou. Bola som obklopená láskou, brali ste ma ako mladšiu sestru, o ktorú ste sa starali. Potom sa to rozbehlo. Školské roky, toľko zážitkov, zájazdy, výskumy… Profesori Novotnovci boli absolútnou vedeckou a pedagogickou autoritou. Rozhodli sa a povedali mi: „Dávate sa na pravek, bulharské Karanovo určilo pravekú chronológiu". Mne to ani nenapadlo oponovať. Trácka antika odplávala dolu Dunajom.

Potom si nás desaťročia nevidela. Ako sme sa zmenili?

Všetci sme sa zmenili. Vek a doba sú neúprosné. Ale zdá sa, že hlboko v duši každý si zachoval tú svoju pravú podstatu a svoju neopakovateľnú osobnosť.

A vtedajšia Bratislava?

Musím sa priznať, že mesto sa zmenilo viac, ako ľudia. Mala som ju rada vtedy, ešte radšej ju mám teraz. Nezabudnem na obrovské štvorce rozkvitnutých tulipánov rôznych farieb, ktoré sa ťahali popri Dunaji smerom k PKO. Bratislava bola vtedy hrozne rozbúraná, stavali Petržalku, Nový most SNP. Všetci sme boli pohoršení, ako zaobchádzali s architektonickými pamiatkami Starého Mesta. Keď som odchádzala, bolo mi smutno za kamarátmi, nie za mestom Bratislava. Teraz, keď budem odchádzať, budem smútiť aj za týmto nádherným a zároveň útulným mestom so špecifickou atmosférou stredoeurópskeho mesta, ale vibrujúce slovanskou vášňou.

Taká osobná otázka: spomínaš na ríbezľové víno?

Ako by som mohla zabudnúť. Zobral si ma k obuvníkovi na Obchodnej, ale na ceste predávali zo suda ríbezľové vínko. Snažil si sa mi vysvetliť, čo to je za plodina, ale som nerozumela. Tak si kúpil sebe dva dcl a mne jeden dcl. Zdalo sa mi chutné a aromatické, ako sladučká šťavička. Tak som si poprosila ešte, ale toľko, koľko si kúpil sebe. Ako pravý gentleman si mi kúpil ďalší pohárik. Vypila som ho ako limonádku a vybrali sme sa ďalej. Odrazu sa mi podlomili nohy. Potom Ťa spolužiaci hrešili, že si ma opil, hlavne Danica. Odvtedy si na ríbezlák dávam veľký pozor.

Po štúdiách si sa vrátila do Bulharska. Vedela si sa okamžite adaptovať?

Nie, dá sa povedať, že to bolo veľmi ťažké. Pomery tam sú oveľa drsnejšie. Po tých krásnych študentských rokoch som cítila veľký rozdiel. Pozerali na mňa s podozrením a závisťou. Československá škola praveku bola známa a uctievaná. Praveku v Bulharsku rozumela len jedna osoba – Dr. Henrieta Todorova, stranícka tajomníčka pre celú Bulharskú akadémiu vied. Ale o tejto osobe sa mi nechce rozprávať. Začala som robit v Starozagorskom múzeu. More praveku! Diali sa tam veci, o ktorých by som mohla rozprávať dlho – bagrovanie, nekompetentnosť a neodbornosť, ale najhoršie zo všetkého bol nezáujem. Bolo to boľavé obdobie pre mňa aj v profesijnom, aj v osobnom živote.

Po vyše 30 rokoch si znova v Bratislave. Zmenilo sa mesto? Čo Ti chýba a čo Ti nechýba?

Raz kolega Peter Šalkovský, ktorý jediný sa odvážil mi doniesť na internát Mlyny kyticu, mi daroval aj zbierku veršov Miroslava Válka. Jeden verš sa mi doteraz vybavuje v hlave: "Neľutuj vecí, čo Ti život berie, chci ich mať toľko, aby mal čo brať". Nemôžeme mu odoprieť talent básnika. Po veľmi zložitých kľučkovaniach a cestách po svete a po absolvovaní ďalších troch postgraduálnych štúdiách v Londýne a Oxforde som sa v r. 2013 znovu ocitla v Bratislave. Verím, že mi to môj už nebohý ocko daroval. Bol konkurz na riaditeľa Bulharského kultúrneho inštitútu v Bratislave. Bolo nás 9, čo sme sa prihlásili. Neverila som, že vyhrám, lebo som v posledných 12 rokoch robila v bankách, písala som a manažovala projekty, financované EU. Ale predsa, kultúra a umenie zostali vždy mojou srdcovkou. Keď som sem prišla, začali ku mne chodiť starí kamaráti môjho ocka a rozprávali mi príbehy, ako im pomáhal v ťažkých situáciách. Oni mi ako svedkovia odhalili, že to on 18.11.1971 založil Bulharské kultúrne a informačné stredisko. Tohto roku sme patrične v historickej budove Slovenského národného divadla s divadelnou premiérou oslávili 50. výročie jeho fungovania.

Mesto sa veľmi zmenilo. Je krajšie, dýcha sa v ňom slobodnejšie. Je udržiavané a ten kultúrny život nie je sranda. Máme čo robiť, aby sme upútavali bratislavské obecenstvo. Atmosféra pred pandémiou bola nádherná, vibrujúca, prechádzali sme sa popri Dunaji, sadali sme si vždy na kávičku a koláčik. To Ty hlavne. Ja radšej to pivko.

Bratislava je taký môj maličký Paríž.

O to je to ťažšie znášať tie lockdown-y. Inak, nič mi nechýba – stále sa stretávame s vami, mojimi milovanými kamarátmi. Zoznámili ste ma aj s mladšími kolegami, čo prišli po nás, ako je napr. Dr. Grétka Musilová. Jej manžel je bývalý kolega diplomat a máme si vždycky čo povedať o dejinách, o politike, o umení.

Ako sme sa zmenili my, Tvoji spolužiaci?

Niektorí stratili elán, stále premýšľajú o chorobách a hendikepoch, čo sa im prihodili v živote. Ja si myslím, že je správne to porekadlo, čo hovorí, že charakter človeka je jeho osudom. Je to klišé, ale veľmi pravdivé. Môj osud odzrkadľuje presne, ako sa vyvíjal a prejavoval môj charakter. Myslím si, že to platí pre každého z nás. Číže, nemôžeme lamentovať a sťažovať sa. Berme si príklad z našej profesorky pani Márie Novotnej, ktorá sa nikdy nevzdáva, a preto je čulá a usmiata ako mladica v svojich neuveriteľných rokoch.

Teraz si riaditeľkou Bulharského kultúrneho strediska, ktoré sídli blízko Tvojej Alma mater. Nepociťuješ sentiment?

Ako že nie, mám radosť, keď prechádzam okolo budovy a zakaždým zdvihnem hlavu a pozrieť sa na okienka archeologického seminára. Boli to roky, ktoré nás formovali ako osobnosti a ako ľudí, ktorí sa snažili a snažia niečo priniesť vo vede, v kultúre, medzi priateľmi a rodine, v živote samotnom. Všetci sme prepojení a navzájom sme sa ovplyvňovali, pomáhali si, prekonávali a rástli.

Prajem milým kolegom šťastné a veselé Vianoce v kruhu svojich najbližších. Nech rok 2022 prinesie to najdôležitejšie, na čom sa celý svet zhoduje – a to koniec tej otrasnej pandémie. Amen!

Otázky kládol: Vladimír Turčan

Zjazd Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV

21. – 23. júna 2021 v Starej Lesnej, Vysoké Tatry

Napriek pretrvávajúcej pandemickej situácii na Slovensku od roku 2020 a s ňou spojenými opatreniami sa Výbor našej spoločnosti v správnom momente rozhodol predsa zorganizovať výročný Zjazd pri príležitosti 65. výročia vzniku našej organizácie. Stretli sme sa v dňoch 21.–23.6.2021, v krásnom prostredí Vysokých Tatier, v Kongresovom centre ACADEMIA SAV. Ďakujem týmto pani Priske Peštovej, prevádzkarke hotelového komplexu za trojnásobnú rezerváciu termínu. Mali sme plný dvojdňový priestor na výmenu informácií, skúseností a nakoniec aj na veľmi dobrú zábavu v príjemnej spoločnosti členov všetkých kategórií, doslova od tých najmladších, v škále od 0–90 rokov.

V pondelok 21. júna v poobedňajších hodinách privítala prítomných predsedníčka SAS pri SAV PhDr. Margaréta Musilová. Pietnou spomienkou a minútou ticha vzdali všetci účastníci úctu zosnulým v roku 2021 a to pani profesorke PhDr. Tatiane Štefanovičovej, CSc., profesorovi PhDr. Richardovi Marsinovi, Dr.Sc. a PhDr. Jánovi Hunkovi, CSc. Následne sa k približne 43 prítomným účastníkom prihovoril riaditeľ Archeologického ústavu SAV doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., ktorý aj s podpredsedom SAS pri SAV PhDr. Jozefom Labudom osobne zagratulovali pani profesorke PhDr. Márii Novotnej, DrSc. k jej životnému jubileu. Pani profesorka Novotná si ako

zakladajúca členka našej spoločnosti (prvá tajomníčka Slovenskej sekcie Československej archeologickej spoločnosti v roku 1956), pripravila zaujímavý exkurz do obdobia spred 65 rokov a zaspomínala na osobnosti a udalosti s tým spojené. Všetkých nadchla svojou neskutočnou vitalitou a mladistvým vyžarovaním. Výbor SAS pri SAV a Trnavská univerzita podali v apríli t. r. podnet na predloženie návrhu o udelenie štátneho vyznamenania Radu Ľudovíta Štúra I. triedy Kancelárii pani prezidentky Zuzany Čaputovej. Veľmi to vyznamenanie pani profesorke prajeme.

Po oficiálnych príhovoroch a gratuláciách predniesla M. Musilová správu o činnosti za rok 2020 a plán činnosti na rok 2021. V Informátore XXXI/2020/1–2 je táto správa za rok 2020 zverejnená, keďže sa Zjazd v tom roku nekonal, informovala o tom aj priamo na Zjazde. Niektoré aktivity boli presunuté na rok 2021. Výbor spoločnosti sa zišiel v roku 2021 päťkrát. Stretnutia prebiehali prevažne online formou v dňoch 27.1., 7.4., 20.5. a v dňoch 29.9. a 21.12. hybridnou formou prezenčne aj online. Ku koncu roku 2020 sme mali 225 členov a ku koncu 2021 222 členov, nových členov pribudlo 0. O zrušenie členstva nepožiadal v roku 2021 nikto. V roku 2021 zomreli traja členovia T. Štefanovičová, R. Marsina a J. Hunka. M. Musilová informovala prítomných, že M. Holeščák, ako tajomník SAS podal v termíne 31.3.2021 návrh na titul Vedec roka SR pre nedávno zosnulého kolegu, numizmatika J. Hunku, za jeho celoživotný prínos vedeckej obci v odbore numizmatika.

M. Musilová predstavila plán činnosti na rok 2021, na ktorý sme dostali finančnú dotáciu z rozpočtu SAV.

1. 65. Výročie vzniku spoločnosti.
   Zjazd a vedecká konferencia spojené s exkurziou.
2. Medzinárodná konferencia
   Early Iron Age in Central Europe 7.–10.7.2021 v Nitre.
3. 5. Medzinárodný workshop a edukačné podujatie
   v Hanušovciach nad Topľou, preklady do e-publikácie.
4. Publikácia o SV Slovensku z pohľadu archeológie "Osídlenie...".
5. Publikácia "Kachlice krásnych slohov".
6. Informátor – Revue slovenských archeológov
   – nový vizuál, grafika a zalomenie prvého čísla.
7. Súťaž II. ročník – ceny pre víťazov.
8. Výstava Hranice Rímskej ríše – Viedeň
   s termínom 2.–28.6.2021.
9. Medzinárodný archeologický veľtrh vo Florencii
   v dňoch 17.–19.12.2021.
10. 29. stretnutie východoslovenských
    archeológov Zemplín.
11. Bilaterálna výstava Alois Musil v Univerzitnej knižnici
    v Bratislave v spolupráci s Nadáciou Aigyptos.
12. Medzinárodný archeologický veľtrh Paestum
    v dňoch 25. – 28.11.2021.

SAS pri SAV uhradil z vlastných zdrojov náklady spojené s produkciou videa autorky D. Staššíkovej-Štukovskej s názvom **Glass melting experiments in the Archeopark in Hanušovce** pre výstavu v rakúskom archeologickom parku a múzeu v Asparn an der Zaya MAMUZ. Táto jedinečná výstava EXPERIMENTAL ARCHAEOLOGY/Experimentálna archeológia trvá od 20. marca 2021 do 21. novembra 2021. Danica Staššíková Štukovská svojím unikátnym príspevkom, nielen formou videa ale aj článkom v katalógu výstavy, reprezentovala Slovenskú archeológiu na vynikajúcej úrovni.

Víťazka študentskej Súťaže Gréta Galajda, Foto: J. Hamšíková

Na Kežmarskom hrade, Foto: J. Hamšíková

Bodka za Zjazdom Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV v minerálnych vodách teplého jazierka., Foto: J. Hamšíková

Správu o činnosti a hospodárení SAS pri SAV za rok 2020 predniesla Zuzana Poláková a správu revíznej komisie za rok 2020 Branislav Resutík.

V rámci činnosti sme pokračovali druhým ročníkom Súťaže pre stredoškolákov v dvoch kategóriách: **Odborná práca, Téma: Archeológia neistoty a Tvorivá práca, Téma: Archeológia a jej multimediálna prezentácia.** Výhercov aj s rodičmi sme pozvali na Zjazd a exkurziu po Spiši. Prítomní nakoniec boli len traja – Gréta Galajda z Popradu, Ema Eliasová z Novej Bane a Filip Szikhart zo Senca, ktorí si osobne prevzali ocenenia, diplomy a odmeny vo forme kníh, trička s logom SAS pri SAV a propagačných materiálov. Nápad člena Výboru Martina Neumanna usporiadať študentskú súťaž sa osvedčil, pretože sa prihlásilo 62 študentov s 52 prácami. Na jeseň 2021 bol vyhlásený už aj tretí ročník SÚŤAŽE. „Oživ minulosť, preži jej príbeh".

Začiatkom roka 2021 požiadal M. Neumann o odstúpenie z funkcie šéfredaktora, Vladimír Turčan ako nový šéfredaktor predstavil nový vizuál a nový názov nášho časopisu Revue slovenských archeológov. Novú formu dizajnoval grafik Jakub Dušička.

Záverom boli osobne odovzdané výročné ceny za rok 2019 v troch kategóriách, o ktorých sme informovali tiež už v Informátore XXXI/2020/1–2 – *Mariánovi Samuelovi* za **„Výskum Bratislavský hrad, nález drevozemného valu z 11. storočia"**, *Simone Sliackej, Lucii Benedikovej, Jane Mellnerovej Šutekovej* za inovatívnu expozíciu v Liptovskom múzeu v Ružomberku **„Obraz osídlenia Liptova od praveku po dobu dejinnú" a** *Márii Hudákovej, Matúšovi Hudákovi, Jurajovi Timurovi a Múzeu Spiša v Spišskej Novej Vsi* za publikáciu **„Archeologický výskum v polohe Hozelec-Dubina"**. Za rok 2020 nebola udelená žiadna cena kvôli pandemickej situácii.

Predsedníčka SAS pri SAV M. Musilová ukončila Zjazd a následne otvorila Vedecký seminár. Prvú prednášku mala Danica Staššíková s témou **Činnosť Sekcie Historického skla, Doterajšie výsledky experimentov so sklom v Hanušovciach**. Simona Sliacka informovala o **Archeologickom výskume na vedecké a dokumentačné účely na Rohačke v roku 2019**. O nálezoch hrobov šľachtického rodu Dobóovcov v obci Ruská nám veľmi obšírne, ale pútavo rozprával Ján Chovanec. Eva Fottová a Michal Šimkovic pripravili prednášku o **Stavebných premenách JV bastiónu Divínskeho hradu.** Mária Hudáková priblížila **Výskumné aktivity Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi** a Miroslav Harmanský nastolil otázku **Nových možností archeologického výskumu na východnom Slovensku**. Margaréta Musilová a Branislav Resutík záverom informovali o Interreg projekte **Living Danube Limes**, v rámci ktorého sa bude konať v lete 2022 plavba rímskej veslice Danuvia Alacris s 25 veslármi z Ingolstadtu po deltu Dunaja. Dobrovoľníci sú vítaní.

V diskusii vystúpila pani Zora Myslivcová z OZ Borová Hora, ktorá vyše 20 rokov neúnavne bojuje za ochranu tejto výnimočnej lokality. Priniesla aj postery, ktoré boli vystavené v priestore hotela. Martin Furman a Tomáš Kopták z KPÚ Žilina sa podujali pomôcť v legislatívnych záležitostiach. Na záver dňa sa konala slávnostná večera na počesť pani profesorky Márie Novotnej. Po jej ľavici sedel páter Štefan Mordel z Klinu na Orave, ktorý v mene celej spoločnosti predniesol gratuláciu, zarecitoval verše z Maríny a požehnal slávnostný chod.

Na ďalší deň v utorok 22.6.2021 sa konala exkurzia po pamiatkach Spiša. Veľmi pestrý a zaujímavý program navrhli manželia Hudákovci z Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi a firmy Archeológia Spiš.

Začali sme návštevou Kežmarku a Kežmarského hradu, kde nás sprevádzala archeologička Mgr. Marta Kučerová. Okrem archeologických a stavebno-historických zaujímavostí sme sa dozvedeli tiež, že suterénne priestory len v nedávnej minulosti prevádzkoval smutne známy zločinec Peter Černák. Z Kežmarku sme si to zamierili do Markušoviec pozrieť krásny renesančný kaštieľ postavený Františkom Mariássym a letohrádok Dardanely uprostred francúzskeho parku, kde nás zaujímavo posprevádzal Mgr. Martin Račay, lektor a správca historických zbierok. Pred návštevou Spišskej kapituly a Spišského hradu sme sa posilnili výbornými bryndzovými haluškami a zabíjačkovým tanierom na Spišskom salaši. Po neskororománskej a ranogotickej Katedrále Sv. Martina v Spišskej Kapitule nás brilantne sprevádzal pán Dr. Vladimír Olejník. Boli sme nadšení z možnosti vystúpiť do veže s malým múzeom a archívom. Originálom kamennej plastiky

Na záver v Gánovciach, Foto: J. Hamšíková

leva s knihou v predných labách – leo albus (biely lev) z prvej polovice 13. storočia z priečelia portálu sme sa mohli doslovne dotykovo pokochať. Vďaka riaditeľke SNM-Spišské múzeum v Levoči PhDr. Márii Novotnej v Levoči sme mali voľný vstup do našej najznámejšej UNESCO lokality Spišského hradu. Po hrade nás sprevádzal mladý a šikovný archeológ Mgr. Martin Stejskal, ktorý nám poukazoval všetky možné prístupné aj neprístupné zákutia hradu, ale vrcholným zážitkom pre väčšinu účastníkov bol výstup na vežu Donjonu s pohľadom na krajinu zaliatu zapadajúcim slnkom.

Posledné svetlo sme chytali v Gánovciach pri slávnej travertínovej kope. Bodku za krásnymi zážitkami náročného dňa sme urobili v minerálnych vodách teplého jazierka, kde sme si skoro všetci radostne namočili unavené nohy.

Margaréta Musilová

Finančná správa spoločnosti za rok 2020

Finančné prostriedky spoločnosti v roku 2020, rovnako ako po minulé roky, pochádzali z dvoch zdrojov. Tvorili ich vlastné príjmy spoločnosti (členské príspevky, 2% dane, predaj publikácie Historické sklo III, dary) a príspevok SAV na projekty na základe *Zmluvy o spolupráci na projekte spoločných akcií medzi AÚ SAV a SAS pri SAV.* V rámci zmluvy bolo Radou slovenských vedeckých spoločností a Komisiou SAV pre spoluprácu s VS podporených deväť spoločných podujatí celkovou sumou 2540 €. Finančný príspevok bol plne vyčerpaný. Vlastné príjmy spoločnosti za rok 2020 predstavovali 1882,05 €. Najväčšiu časť z nich tvoril príjem z členských príspevkov (1420 €). Vlastné výdavky spoločnosti za rok 2020 môžeme rozdeliť na niekoľko okruhov. Spolufinancovanie spoločných a vlastných vedeckých a odborných podujatí (125,77 €); tlač, distribúcia a mzdové prostriedky spojené s vydávaním časopisu Informátor (505,60 €); mzdové prostriedky a poistné fondy (ekonómka), režijné a materiálové výdavky (431,78 €). Rozdiel medzi príjmami a výdavkami činí 818,90 €, čím narástol náš majetok k 31.12.2020 na sumu **2 373,81** €.

	Vedecké a odborné podujatia	**Príspevok SAV**	**Príspevok SAS pri SAV**
1	14. medzinárodný workshop v Bojnej	0,00 €	0,00 €
2	VZ SAS pri SAV a vedecký seminár	761,08 €	27,72 €
3	Medz. vedecká konferencia ARGENTI FODINA	500,00 €	0,00 €
4	29. stretnutie Východoslovenských archeológov	380,00 €	0,00 €
6	A. Musil – fotograf. výstava a prednáškový cyklus	396,00 €	0,00 €
7	Paestum, medzinárodný archeologický veľtrh	200,00 €	0,00 €
9	Súťaž pre študentov "Archeológia a načo?"	122,92 €	55,05 €
10	Medz. sympózium "Ultimum refugium"	180,00 €	0,00 €
11 [1]	História skla 2020	0,00 €	43,00 €
	Spolu	**2540 €**	**125,77 €**

	Publikačné aktivity spoločnosti	**Príspevok SAV**	**Príspevok SAS pri SAV**
1	Informátor XXX/1 – 2, Nitra 2019, 68 strán	0,00 €	312,90 €
2	Informátor XXXI/1 – 2, Nitra 2020, 78 strán	0,00 €	192,70 € [2]
	Spolu	**0,00 €**	**505,60 €**

1 Číslovanie jednotlivých položiek zodpovedá poradiu plánovaných akcií v zozname projektov pre rok 2021 ako aj číslovaniu akcií v hospodárskej agende SAS pri SAV 2021. Na akciu č. 5 neboli čerpané finančné prostriedky. Financovanie akcie č. 8 (Informátor 2020) je rozpísané v ďalšej tabuľke.

2 Tlač informátora SAS 2020 spolu s poštovným bola vyplatená až v roku 2021

	Iné výdavky spoločnosti	**Príspevok SAV**	**Príspevok SAS pri SAV**
1	Réžia SAS	0,00 €	68,00 €
2	Mzdy (ekonómka)	0,00 €	360,00 €
3	Platby do poistných fondov	0,00 €	3,78 €
4	Materiál	0,00 €	0,00 €
	Spolu	**0,00 €**	**431,78 €**

Výdavky a príjmy z príspevkov SAV	**Suma**
Príjem zo SAV (príspevok SAV) v r. 2020	2 540 €
Výdavky z príspevku SAV v r. 2020	2 540 €

Vlastné výdavky a príjmy spoločnosti	**Suma**
Príjmy	
Príjmy z členských príspevkov	1 420 €
Príjmy v roku 2020 – 2% dane	317,05 €
Predaj kníh Historické sklo III.	105 €
Dary	40 €
Výdavky	
Výdavky hradené z iných zdrojov	1 063,15 €
Majetok	
Majetok z roku 2019	1 554,91 €
Rozdiel príjmov a výdavkov	818,90 €
Majetok k 31.12.2020	**2 373,81 €**

Súhrnná tabuľka príjmov a výdavkov spoločnosti v roku 2020

Príjmy	
Príjmy z rozpočtu zmluvného ústavu (z príspevku SAV na projekt)	2540,00 €
Sponzorské príspevky od iných subjektov	0,00 €
Príjmy z členských príspevkov	1420,00 €
Príjmy z konferenčných poplatkov	0,00 €
Ostatné príjmy	462,05 €
Spolu	**4422,05 €**
Výdavky	
Výdavky hradené z príspevku SAV na projekt	2540,00 €
Výdavky hradené z iných zdrojov	1063,15 €
Spolu	**3603,15 €**

Zuzana Poláková

Správa revíznej komisie o hospodárení Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV za obdobie 01.01.2020 – 31.12.2020

Členovia revíznej komisie: PhDr. Alena Bistáková, PhD., Mgr. Dominika Oravkinová, PhD., Mgr. Branislav Resutík

V rámci dozoru nad hospodárskou činnosťou Spoločnosti v roku 2020 skontrolovali členovia revíznej komisie účtovné dokumenty jednoduchého účtovníctva, ktoré zahŕňali peňažný denník v písanej a elektronickej forme, príjmové a výdavkové doklady, výpisy pohybov z bankového účtu. Ďalej boli skontrolované ostatné príjmové a výdavkové faktúry a doklady, ktoré korešpondovali so zoznamom schválených a organizovaných podujatí.

Do kontroly boli zahrnuté aj čerpané príspevkové financie poskytnuté Slovenskou akadémiou vied, ktoré sú súčasťou účtovníctva Archeologického ústavu SAV v Nitre.

Pre potreby vypracovania správy boli komisii poskytnuté všetky potrebné podklady. Agenda je vedená dôkladne a prehľadne. Revízna komisia konštatuje, že kontrolou neboli zistené žiadne nedostatky vo vedení účtovníctva a hospodárskej agendy. Hospodárka a ekonómka sa dôsledne pridržiavali platných zákonov a zásad prehľadného hospodárenia s finančnými prostriedkami SAS.

V Nitre, 18.6.2021

Alena Bistáková – Dominika Oravkinová – Branislav Resutík

Činnosť Komisie Historického skla v roku 2020 a 2021

Komisia pre podporu interdisciplinárneho výskumu historického skla na Slovensku, ktorá pôsobí pri Výbore Slovenskej archeologickej spoločnosti (ďalej už len Komisia HS), pracovala v roku 2021 v zložení P. Šimončičová – Koóšová, M. Múdry a za SSS L. Krokker. Viedla ju, tak ako doteraz, autorka tohto príspevku.

Pandemické opatrenia komplikovali život aj činnosť Komisie, ale keďže pracujeme online, okrem organizačných zmien sme tak v podstate z našej činnosti nič nemuseli dramaticky meniť či odvolávať. Priebežne sme pokračovali v konzultačnej a poradenskej činnosti, ktorá sa týka historického skla na Slovensku. Okrem domácich bádateľov sa na nás individuálne obrátili bádatelia z Anglicka, Nemecka, Rakúska, Izraela, Kanady, USA, Egypta.

Spolupracovali sme v oblasti výmeny informácií, posudkov a organizačnej činnosti s Odbornou skupinou pro dějiny skla pri České Archeologické společnosti, Slovenskou sklárskou spoločnosťou ako aj so sklárskymi skupinami v Poľsku a Rusku. Individuálne sme pre spoluprácu na výskume historického skla na Slovensku získali odborníkov z oblasti archívnictva, kunsthistórie. Významná je i začínajúca spolupráca odborníka na slovenský jazyk, využívame ju hlavne ako aj slovenčinára pre konzultácie a výskum v oblasti pôvodnej sklárskej terminológie na Slovensku.

Účasť na odborných podujatiach sa realizovala podľa plánu. Vďaka presunutiu konferencií a kongresov do online priestoru sme sa zúčastnili všetkých plánovaných zahraničných sklárskych odborných podujatí s prezentáciami. O konferenciách v roku 2020 sme informovali podrobne na stránkach Informátora XXXI/2020, č. 1–2, s. 7–9. V roku 2021 sme o našej činnosti informovali na výročnom zjazde SAS v Starej Lesnej a s prezentáciou sme sa zúčastnili odborného kolokvia Českej odbornej sklárskej skupiny v októbri 2021 v Mikulove. O konferencii v Mikulove podrobnejšie informujeme v tomto čísle Informátora. S referátom sa zúčastnila sklárskych dní v Dolnej Bzovej P. Šimončičová – Koóšová a V. Mitáš.

Na základe odporúčania odborníkov z Anglicka sme boli prizvaní k účasti na medzinárodnej výstave Experimentelle Archäologie, ktorá mala v marci 2021 premiéru vo výstavných priestoroch Múzea v Asparne, Dolné Rakúsko. Aktuálne je pre veľký záujem verejnosti predĺžená do roku 2022. Pripravili sme tu výber z našich experimentov so sklom v Hanušovciach, text do katalógu a námet a scenár k filmu, ktorý tieto naše výsledky sprevádza. Účasť na tejto prestížnej medzinárodnej výstave, kde sme jediní z Česka a Slovenska, si veľmi ceníme.

Ochrana pamiatok. Pretransformovanie školskej huty v Lednických Rovniach na zážitkové a konzervačné centrum historického skla pandemická situácia zastavila. Na Slovensku chýba múzeum sklárskych technológií, ktoré by prezentovalo problematiku od výskytu prvého umelo vytvoreného skla na Slovensku až po neďalekú súčasnosť. Ešte v období socializmu na Slovensku pracovali desiatky sklárskych fabrík a na ručnú výrobu používali nástroje, aké sa používali už pred 2000 rokmi. Ešte žijú ľudia, čo v týchto sklárskych fabrikách pracovali a je možnosť zachytiť zomierajúce fakty. Zatvorená školská huta v Lednických Rovniach by bola ideálnym miestom a zároveň by sa zachránili artefakty z ručnej sklárskej výroby, ktoré sa tu nachádzajú. Chýba tiež špecializované konzervátorské a reštaurátorské pracovisko, aké by sa venovalo konzervovaniu a rekonštrukcii historického skla. Preto pokračujeme v našej aktivite o záchranu tejto huty a jej pretransformovanie na zážitkové centrum skla. Podporujú nás viaceré inštitúcie na Slovensku a v zahraničí.

Opatrne sa rozvíja i činnosť v oblasti zaniknutých sklárskych zariadení. Cieľom je dosiahnuť ich pasportizáciu a archeologický výskum vybranej lokality pre objasňovanie pôvodu stredovekej sklárskej výroby u nás. Z doterajších výsledkov sa v tomto smere javí veľmi priaznivo oblasť stredného Slovenska a Šariša.

Publikačná činnosť. V rokoch 2020 a 2021 sme publikovali tri štúdie, tri short communications, dodali štyri príspevky do Informátora, natočili dva filmy. Ceníme si najmä vyžiadanú štúdiu z výsledkov našich experimentov v Hanušovciach, ktorá vyšla v časopise Archeologia Polski (Danica Staššíková-Štukovská, Dagmar Galusková, Alfonz Plško: Glass Melting Experiments in the Reconstruction of Glass Furnace from the 9th Century. Archeologia Polski, LXV:2020, s. 215–261).K výborným výsledkom patrí i analýza prvých troch skiel z vitráže 9. storočia: K. Harmadyová a D. Staššíková-Štukovská: Vitrážové sklá s maľbou z hradu Devín. In: S licenciou 007. Zborník príspevkov k 70. narodeninám Petra Baxu. Praha/Bratislava 2020, s. 87–99. V roku 2021 je v pláne publikovať i e-knihu z Hanušovských odborných stretnutí v slovenskom, českom a anglickom jazyku.

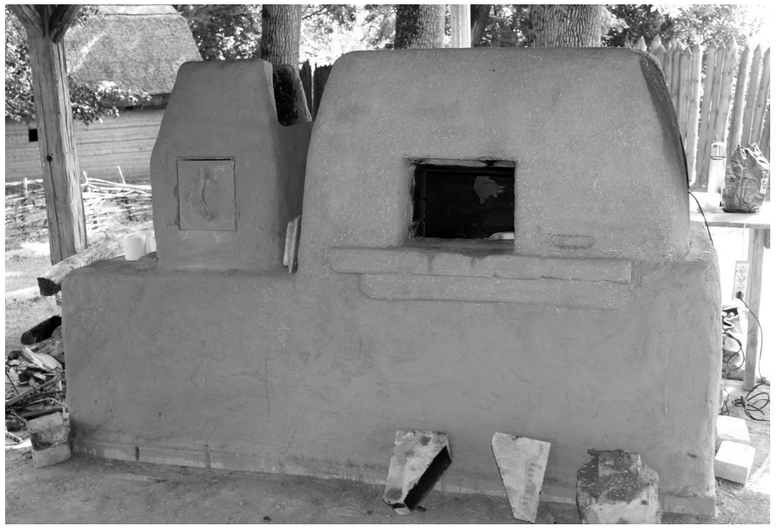

Rekonštrukcia sklárskej pece z 9. storočia sa aj v roku 2021 nevyhla opravám. Rok nečinnosti a deravá krycia strecha pec poškodzujú. Pracovný otvor sme tentokrát spravili na pohyblivo jednoduchý (pôvodne boli dva). Ohnisková komora pece už ledva držala, čiže sa musela zreštaurovať. V taviacej komore sa odvetrávací otvor dostal na stranu, kde patrí pri vodorovnom vyhrievaní a pod. Raz si to všetko prečítate v odbornej publikácii.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Organizačná činnosť. V roku 2020 sme zorganizovali 4. interdisciplinárny workshop s experimentmi, určený na podporu záujmu o historické sklo na východnom Slovensku (podrobnejšie píšeme o akcii na stránkach Informátora XXXI/2020, č. 1–2, s. 5–7). V septembri sme kvôli experimentom s tavbou skla realizovali ešte jedny tavby a to iba s prítomnosťou verejnosti v rámci festivalu remesiel v archeoparku v Hanušovciach nad Topľou.

5. interdisciplinárny workshop v Archeoparku v Hanušovciach nad Topľou sa nám podarilo zorganizovať v roku 2021 vďaka pomoci Kaštieľa a archeoparku v Hanušovciach a Krajského múzea v Prešove. Dlho to vyzeralo, že sa z finančných dôvodov neuskutoční. Ako každý rok, príprava podujatia sa začala už v máji zháňaním financií, riešením nového zadania experimentov, nutným novým návrhom prestavby taviacej komory a nutnou každoročnou opravou a údržbou sklárskej pece v archeoparku. Tradične nás a naše experimenty so sklom podporili FUN Glass Trenčín, RONA a.s. Lednické Rovne a Slovenská sklárska spoločnosť. Ale financie sú potrebné na zaplatenie nevyhnutnej ľudskej práce a materiálov pri oprave pece, udržiavaní ohňa a nevyhnutných nákladoch s tým spojených. Nepodarilo sa však zabezpečiť celý objem potrebných financií a iba vďaka ochote členov nášho „hanušovského" kolektívu a ich záujmu o vec, ako aj kolektívu Kaštieľa a archeoparku v Hanušovciach n. T. sa workshop uskutočnil. Ďakujem za pomoc P. Havrilovi a S. Tkáčikovi, M. Dankovi ako aj L. Krokkerovi, L. Dianovej a v neposlednej rade S. Brussovi, E. Dercovej a pracovníkom Múzea a archeoparku v Hanušovciach za ich nezištnú prácu čiastočne vo vatikánskej mene. Pandemické opatrenia nás donútili preniesť všetku našu činnosť do exteriérov a ku sklárskej peci. Venovali sme viac pozornosti verejnosti a preniesli sme odbornú diskusiu ku sklárskej peci. Propagovali sme multidisciplinárnu archeológiu, štúdium chémie, fyziky a matematiky cestou kvízov a vysvetlení. Z histórie sme priblížili pôvod skla a jeho históriu na Slovensku, archeologické nálezy a výskumy. O tom, že to robíme dobre, svedčí zvyšujúci sa záujem odbornej ako i laickej verejnosti. Na festivaly skla do Hanušoviec chodí čoraz viac odborníkov a stovky ľudí z verejnosti. Tešia nás nadšené dojmy návštevníkov a odborníkov, s ktorými sa stretneme nielen na Slovensku, ale aj v Čechách, Rakúsku, Poľsku a iných štátoch. Workshopy v Hanušovciach nad Topľou majú aj svoju vedeckú časť a tou sú experimenty so sklom. Vytvárame tak fakty z tavby skla v drevom vykurovanej peci. Každý experiment má svoje zadanie a exaktnú dokumentáciu (viac vo vyššie spomínanej štúdii). V roku 2021 sme uskutočnili 4 experimenty s tavbou, zamerané na zaznamenanie percent CaO, ktoré vnesie do skla vápenec, vaječná škrupina, kosť a asi 7 s výrobou na lampe a ohnisku. Dočkali sme sa viacerých nečakaných prekvapení. Mgr. Lukáš Krokker odkryl zaujímavosť so sfarbením skla pri výrobe s lampou, o ktorej sme doteraz nevedeli. Konečne sme vytiahli z nehomogénneho skla z pece tyčinky a sklársky čarodejník Lukáš z nich bez problémov vyrobil mrazivo dobrú repliku korálika. Tak toto komu vhodia do sondy, už nebude jednoduché odlíšiť od originálu. Ale bez obáv, sme profesionáli, vieme čo robíme, keby celkom, tak chemické zloženie skla nám to v čase správne zaradí. V peci sme mali aj „hosťa", ako sme nazvali experiment Dr. Černej, teda zmes piesku a popola. Všetko sa ďalej spracováva, čiže tégliky sme narezali na profily, pripravujú sa analýzy a interpretácie sa budú publikovať.

Experimentujeme tiež so získavaním faktov k interpretáciám technologických stôp po výrobe sklených korálikov. Využívame na to pec, ohnisko ako aj sklársku lampu. Táto časť je už sledovaná pozornými očami verejnosti. Doteraz sme získali celý rad faktov, ktoré sú použiteľné dnes ako aj o sto rokov. Z výsledkov môžem spomenúť možnosť rozlíšiť výrobu na ohnisku a v peci od ručnej výroby na lampe. Už vieme ukázať tiež tvorbu výzdoby tzv. vlasovým efektom, ktorá sa nachádza napríklad na korálikoch avarského kaganátu atd.

Kľúčový moment výroby plochého kotúča pre vitráže. Tí neznalí veci tu začnú vážne pochybovať či nepočuli zle a miesto vitráže sa nevyrába pohárik!
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Návštevníkov prišlo skutočne dosť a mali záujem o vysvetlenia, čo si mimoriadne cením!
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Workshopy v Hanušovciach n. T. sa konajú každoročne, optimálny čas je na konci júla. Budeme aj v roku 2022 včas informovať o presnom čase, kedy sa uskutoční 6. workshop „hanušovského skla".

Finančne sme naďalej skromne podporovaní Slovenskou sklárskou spoločnosťou, múzeami a vedeckými pracoviskami alebo individuálnymi sponzormi, či robíme za vatikánsku menu. Významná je podpora SAS v oblasti získavania projektov, ktoré našu činnosť pomôžu tiež financovať. Podpora a záujem vedeckých inštitúcii o spoluprácu s nami vyplýva z medzinárodných úspechov, ktoré sme svojimi výsledkami v oblasti historického skla doteraz dosiahli.

Danica Staššíková-Štukovská

Pracovné zasadanie Odbornej skupiny pre dejiny skla ČAS

V historických priestoroch Mikulovského zámku sa v dňoch 7.–8. októbra 2021 konalo pravidelné, ale pre pandemické opatrenia dvakrát odložené stretnutie českej *Odborné skupiny pro dějiny skla*, určené pre archeológov a technológov zaoberajúcich sa historickým sklom s výstižným názvom „Příspěvek archeologie k dějinám sklářství“ (od doby rímskej až po raný stredovek). Odborná skupina pre dejiny skla pracuje pri Českej archeologickej spoločnosti. Na jej čele stojí Dr. Eva Černá, ktorá už roky zastrešuje odborný záujem o výskum skla v archeológii a taktiež bola hlavnou organizátorkou tohto stretnutia. Na organizácii skupiny a výskume skla dlhé roky pracuje tiež Dr. N. Venclová, CSc. a posledných cca 18 rokov Dr. K. Tomková, PhD. a Dr. J. Podliska, PhD. Účastníkmi stretnutí sú ďalší odborníci, ktorí dlhodobo pracujú na téme skla alebo aktuálne spracovávajú nejakú tému z oblasti historického skla, či zaujímavý sklenený nález. Súčasťou kolektívu okrem archeológov sú tiež technológovia. Dlhé roky spolupracuje s archeológmi Ing. Z. Cílová, PhD. ako aj doc. D. Rohanová, CSc. (mimochodom zo Slovenska) a ďalší špecialisti na zisťovanie chemického zloženia skla alebo technológovia. Stalo sa tradíciou, dodržiavanou viac ako 20 rokov, že na tieto stretnutia sme pozývaní aj my z Komisie HS pri SAS a aj v tomto roku sme informovali o našich výsledkoch a vzájomnej spolupráci.

Organizácia stretnutí má rokmi zaužívanú štruktúru. V úvode oboznamuje predsedkyňa Odbornej skupiny E. Černá o činnosti na poli skla, ktorej sa venovali od posledného stretnutia. Potom jednotliví členovia výboru informujú o dosiahnutých výsledkoch a postupe prác na príprave spoločnej publikácie. Aktuálne to je dlhšie pripravovaná publikácia manuálu „Sklo z archeologických výskumov – archeológia – technológia – konzervácia – reštaurovanie“. Ako názov naznačuje, ide o manuál pre správne narábanie so sklom od jeho objavenia cez objasnenie technológií výroby až po správne postupy pri konzervovaní a reštaurovaní, ako aj skladovaní v depozitoch múzeí. Publikácia má vyjsť koncom tohto roka 2021. O detailoch stavu príprav informoval J. Podliska. Možno skonštatovať, že očakávame ďalšiu veľmi potrebnú prácu, ktorá v česko-slovenskej archeológii vyplní informačnú medzeru. V ďalšom programe nasledovali referáty účastníkov venované historickému sklu z archeologických výskumov. H. Sedláčková a D. Rohanová prezentovali prácu o čašiach s chobotmi z Čiech a Moravy v európskom kontexte. Ide o výnimočný sklený predmet s nevšednou výzdobou, ktorá pripomína sloní chobot. Podali aktuálny prehľad výskytu tohto typu sklenených predmetov v Čechách a strednej Európe ako aj výsledky analýz chemického zloženia skla niektorých fliaš. Táto téma nie je uzatvorená, očakáva sa, že ďalší výskum spresní otázku pôvodu, prípadne aj rozšírenia.

Skutočne rozsiahly súbor stredovekého skla z Chrudimi – Filištínskej ulice prezentovali autori J. Frolík a J. Musil. Ide o nálezy stoviek skla z chronologicky a pôvodom určených archeologických objektov, ktoré sa pripravujú monograficky do tlače. Na spracovaní sa podieľa väčšia skupina ľudí v rámci projektu. Možno sa iba tešiť na zaujímavé výsledky spolupráce archeológov a technológov s interpretáciou v rámci archeologicky získaných kontextov.

K. Tomková a N. Venclová prezentovali výsledky výskumu sklenených korálikov zo sťahovania národov až raného včasného stredoveku Čiech. Ide o tému, ktorou sa u nás doteraz nikto

Predsedkyňa Odbornej skupiny skla ČAV Dr. Eva Černá.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Prednášky o dôležitých výsledkoch vo výskume historického skla podčiarkovali fresky, ktoré zdobili miestnosť mikulovského zámku.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

tematicky nezaoberal a chýbali tiež poznatky o ich chemickom zložení a technológii. Vybraným súborom sklených nádob venovali pozornosť G. Blažková, S. Křížová a Z. Zlámalová-Cílová.

Sklu z doby laténskej bola venovaná prednáška I. Čižmáře a H. Čižmářovej.

E. Černá nás vo svojej prezentácii informovala o zaniknutej sklárni v katastri Nového Města na Teplicku. Novoobjavenými zaniknutými sklárňami na území Stredočeského kraja sa zaoberal J. Cáni (Slovák, ktorý nám „ušiel“ do Prahy a úspešne realizuje výskumy, na ktoré na Slovensku nedostal podporu). Komplexné výsledky o skle na severnej Morave a v českom Sliezsku predstavila K. Vaďurová, ktorá sa touto otázkou zaoberala v rámci svojej diplomovky a v súčasnosti ju dopĺňa o nové poznatky.

V posterovej časti boli tri príspevky. O korálikoch z Trianglu v Prahe-Střešovcích informovala D. Frolíková s D. Rohanovou, zaujímavú rekonštrukciu sklenej čaše prezentovala A. Hřebíčková.

Po prezentáciách a prednáškach nasledovala bohatá diskusia. V rámci obedňajšej prestávky a pred poobedňajším blokom prednášok sme si prezreli výstavu o Keltoch na Pálave, ktorú otvorili v mikulovskom múzeu.

Druhý deň bola exkurzia. Prvou zastávkou bol Mušov, zaniknutá obec, na ktorej území stojí moderné múzeum s náučnými chodníkmi. Pozornosť je venovaná mohutnej pevnosti, ktorú zhruba pred dvetisíc rokmi vybudovali rímske vojská vedené Marcom Aureliom hlboko na území obývanom germánskymi Markomanmi. Lokalitu zrejme netreba predstavovať, ale expozícia a múzeum si zaslúžia veľa uznania a pochvaly za príťažlivé a neobťažujúce stvárnenie expozície a náučných chodníkov. Ide o jednu budovu, ktorá má v podstate iba dve miestnosti a stojí v areáli pevnosti. V prvej sále, ktorú by som nazvala miestnosťou prvého kontaktu, sú úvodné informácie a pokladňa s predajom suvenírov a kníh. Návštevník sa tu nevtieravo oboznámi s prezentovanou témou. Nás sprevádzal Mgr. B. Komoróczy, PhD., stojaci na čele teamu, ktorý lokalitu skúmal a expozíciu scenáristicky pripravil, čiže sme mali výklad takpovediac z prvej ruky. Pred vstupom do expozície každý návštevník môže vidieť film, natočený veľmi príťažlivo. Vystavovanú tému uvádza fiktívnym

Mgr. B. Komoróczy, PhD. nás v Mušove osobne sprevádzal.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Múzeum v Mušove.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Z expozície vedie východ do exteriéru s náučnými chodníkmi po areáli pevnosti.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

Sklárska pec z doby železnej v archeoparku v Asparne.
Foto: D. Staššíková-Štukovská

príbehom. Rozpráva ho rímsky žoldnier a „hrajú“ v ňom tiež všetky predmety, ktoré sú vystavené v expozícii. Vlastná expozícia je v jednej, nie veľmi veľkej miestnosti. Má v stenách niekoľko vitrín s výberom najdôležitejších nálezov, čiže nie záplava predmetov ako sme ešte stále zvyknutí nájsť v mnohých múzeách na Slovensku. Je tu akési etážovité hľadisko, doplnené figurínami rímskych vojakov. Na jednej stene miestnosti visí veľké premietacie plátno, druhá je celá presklená s východom rovno do exteriéru pevnosti s náučnými chodníkmi, ktoré lemujú vysvetľujúce tabule, samozrejme okrem češtiny s textami v dvoch svetových jazykoch. V interiéri expozície sú dva „stoly“, v podstate veľké monitory počítačov, na ktorých si môžete zvoliť z ponúkaného menu akúkoľvek tému, ktorá vás zaujíma. Od technológie konštrukcie spony so šarnierom po rastlinné makrozvyšky v profile sondy. Príde si na svoje dieťa, študent archeológie, stredoškolák či archeológ. V menu PC sú aj tematické hry. Všetko sa môže premietať na plátno, čiže v prípade väčšieho kolektívu sa účastníci môžu zapojiť do výkladu či hry. Posilnení vedomosťami sa návštevníci môžu vybrať rovno z expozície niektorým z chodníkov v exteriéri, aby si lepšie uvedomili, aké obrovské toto hradisko bolo. V susedstve múzea stojí aquapark, čiže je kde poslať rodinu, ak ich už múzeum prestane baviť a nohy bolia od prechádzky náučnými chodníkmi a získať tak čas na vlastné oboznamovanie sa s detailmi výskumov v Mušove, ktoré už laikov a najmä vlastnú rodinu nebudú zaujímať.

Z Mušova sme odišli do zámku v Asparne an der Zaya v Dolnom Rakúsku. Tu sme navštívili medzinárodnú výstavu „Experimentelle Archäologie“, na ktorej je zastúpené aj Slovensko s experimentmi z Hanušoviec nad Topľou. Prezentujeme výber skiel z našich experimentov, ktoré sú doplnené textom a videom. K výstave vyšiel katalóg, ktorý sa nachádza tiež v knižnici AÚ SAV. V kaštieli je stála expozícia archeológie Dolného Rakúska. Pri kaštieli je archeopark, v ktorom stojí okrem iných stavieb tiež sklárska pec z doby železnej. Pán Putzgruber a jeho team tu ukazujú výrobu replík keltských a germánskych sklených šperkov. Nakoľko nebola zapálená, pretože sa v nej taví sklo iba počas festivalov, tak bolo možné kolegom vysvetliť jej vnútorné detaily.

Niektorí z mladých účastníkov sa čudovali, že takéto múzeum je v súkromných rukách a prečo majitelia nespravili v interiéroch kaštieľa hotel a reštauráciu ako je to u nás, ale múzeum a v parku archeopark? Ktovie prečo! Treba podotknúť, že expozície, výstava, archeopark v MAMUZ Asparn sú vysoko funkčné, racionálne a bohato navštevované.

Ďakujeme predsedkyni ako aj členom výboru Odbornej skupine skla ČAV za spoluprácu s nami a prajeme veľa úspechov v práci a zorganizovanie ďalších úspešných stretnutí. …a tým, ktorí neboli v Mušove a Asparne, návštevu iba vrelo odporúčame.

Danica Staššíková-Štukovská

Sto rokov od narodenia Profesora PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc.

(3. 10. 1921 – 31. 10. 1996)

Uplynulo 100 rokov od narodenia jedného z „otcov“ profesionálnej slovenskej archeológie, nezabudnuteľného Prof. PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc. Členovia výboru SAS pri SAV spolu s jeho ďalšími žiakmi si výročie pána Profesora pripomenuli spolu s p. Prof. PhDr. Máriou Novotnou, DrSc., synom a vnukom pri jeho hrobe. Na nášho pedagóga sme si potom zaspomínali pri pohárik červeného vína, ktoré mal pán Profesor rád.

16. protohistorická konferencia o barbaroch a ich elitách

Na pôde Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity sa počas troch dní na prelome septembra a októbra (30. 9 – 2. 10.) uskutočnila 16. protohistorická konferencia. Hlavným organizátorom bola Katedra klasickej archeológie. Protohistorické konferencie sa organizujú každoročne, organizátormi doposiaľ boli archeológovia z Českej republiky, Poľska, Slovenska a Rakúska. Na tohoročnom podujatí sa zúčastnilo spolu takmer 50 bádateľov, okrem vyššie uvedených krajín bolo zastúpené aj Maďarsko. Konferenciu slávnostne otvoril rektor Trnavskej univerzity prof. René Bílik spoločne s dekanom Filozofickej fakulty doc. Erikom Hrnčiarikom.

Protohistorické konferencie sú zamerané na dobu laténsku, dobu rímsku a dobu sťahovania národov v strednej Európe, teda na obdobie zhruba tisícročného vývoja od 5. storočia pred n. l. až po 5. storočie n. l. Ide o obdobie keltského a germánskeho osídlenia predovšetkým v regiónoch severne od stredného Dunaja. Nosnou témou trnavskej konferencia boli spoločenské elity, ktoré sa v archeologickom „zázname“ prezentujú centrálnymi sídlami, bohatými hrobmi a aj komfortom a luxusnými predmetmi. Elity svoje postavenie mohli dosiahnuť vďaka ovládnutiu prírodných zdrojov a rozvoju hospodárstva a remesiel. Býva preto s nimi spojený aj technologický pokrok. Kontakty s okolitým barbarským a rímskym svetom, dovoz cenených výrobkov, vzácnych komodít a ich prerozdeľovanie bývajú tiež spájané s elitami. Okrem tých najvyšších hodnostárov treba počítať aj s prítomnosťou elít na úrovni menších sídelných komôr alebo jednotlivých osád. Ako sa už ale stalo tradíciou, okrem hlavnej témy stretnutie v Trnave poskytlo priestor aj pre prezentáciu významných objavov, zaujímavých výskumov a nových projektov. Organizátori uvítali aj predstavenie doktorandských prác na poli protohistorickej archeológie.

Počas troch konferenčných dní odznelo spolu 25 referátov, v posterovej sekcii autori prezentovali štyri postery. Úvodný deň stretnutia bol vyhradený centrálnym sídlam a sídliskovým komorám na južnej Morave (Mušov) a na západnom Slovensku (Cífer-Pác, Bratislava-Podunajské Biskupice a Milanovce/Veľký Kýr). Slávnostná večerná prednáška sumarizovala poznatky o hrobke z Popradu-Matejoviec a predstavila „muža z Popradu“ ako predstaviteľa germánskej elity zo samého záveru doby rímskej na severnom Slovensku. V nasledujúcich dňoch venovali jednotliví bádatelia pozornosť spoločenskej kategorizácii hrobov doby rímskej, výskumu keltských a germánskych sídiel, ale aj hromadným nálezom (depotom) a honosným predmetom z drahých kovov.

Všetci autori mali možnosť predniesť svoje príspevky osobne. Vzhľadom na pandemické opatrenia organizátori pripravili aj online prenos, čím vyhoveli viacerým žiadateľom, ktorí osobne prísť nemohli, ale mali záujem sledovať priebeh celého vedeckého podujatia alebo jeho časti. Konferenciu obohatila aj večerná návšteva Západoslovenského múzea v Trnave. Jeho pracovníci nám pripravili malú výstavku s prezentáciou najnovších archeologických prírastkov dokladajúcich husté germánske osídlenie okolia Trnavy v dobe rímskej. K príjemnej a uvoľnenej atmosfére prispel aj podvečerný aperitív na nádvorí historickej budovy – bývalého kláštora.

Na konferencii bolo zverejnených množstvo nových a pozoruhodných poznatkov, preto budúci rok plánujeme vydať súhrnný zborník príspevkov.

Spolu odznelo 25 prednášok

(publikujeme ich v poradí ako boli zaradené do programu):

1. **Droberjar, Eduard (Hradec Králové/Nitra):** K výzkumu elit ve starší době římské u středoevropských Svébů
2. **Komoróczy, Balázs (Brno) – Vlach, Marek (Brno):** Aktuální pohled na centrální sídelní komoru Markomanů v druhé polovině 2. st. v oblasti Mušova
3. **Hrnčiarik, Erik (Trnava) – Horňák, Milan (Martin) – Kolon, Tomáš (Trnava):** Panský dvorec v Bratislave – Podunajských Biskupiciach
4. **Hrabkovský, Milan (Trnava):** Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Veľkom Kýre
5. **Varsik, Vladimír (Trnava/Nitra):** Cífer-Pác. Stavebno-historický vývoj neskoroantického veľmožského sídla
6. **Štolcová, Tereza (Nitra) – Pieta, Karol (Nitra):** Muž z Popradu. Germánska elita z konca doby rímskej na Slovensku
7. **Erdrich, Michael (Göllersdorf):** Unsichtbare Eliten im Ost – und Elbgermanischen Raum während der späten vorrömischen Eisenzeit: Eine Frage
8. **Soós, Ester (Pécs) – Mozgai, Viktória (Budapest) – Bajnóczi, Bernadett (Budapest):** Luxury in the countryside. A silver ‚Elbefibel‘ from Hungary

Protohistorickú konferenciu otvoril prof. René Bílik, rektor Trnavskej univerzity v Trnave. Foto: B. Likavská

Predstavenie neskoroantického dreveného dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach. Foto: B. Likavská

9. **Sabov, Andrej (Trnava):** Strieborné predmety z germánskych sídlisk na juhozápadnom Slovensku
10. **Sofka, Stanislav (Brno):** Rímsko-provinciálna keramika z pohrebísk na Morave – doklad elít?
11. **Vlach, Marek (Brno) – Komoróczy, Balázs (Brno) – Zelíková, Michaela (Brno) – Sofka, Stanislav (Brno) – Václav Smrčka (Praha):** Analýza struktur a dynamiky vývoje „markomanské“ sídelní zóny prostřednictvím velkých dat
12. **Apiar, Jana (Brno) – Zelíková Michaela (Brno):** Jevišovka ve střední době římské. Výsledky výzkumu germánského sídliště v kontextu osídlení středního Podyjí
13. **Turčan, Vladimír (Bratislava):** Germánske sídlisko v Trnave, pol. Medziháje (predbežná správa)
14. **Lasota-Kuś, Anna (Kraków) – Madyda-Legutko, Renata (Kraków):** W widłach Wisły i Sanu we wczesnym okresie rzymskim. Osady – nekropole – elity
15. **Beneš, Zdeněk (Praha):** Zázemí pohřebiště Dobřichov-Pičhora ve světle záchranných archeologických výzkumů posledních let
16. **Bazovský, Igor (Bratislava) – Čambal, Radoslav (Bratislava) – Hladíková, Katarína (Bratislava) – Rajtár, Ján (Nitra):** Predbežné výsledky analýzy porušeného germánskeho pohrebiska v Závode
17. **Blažková, Kateřina (Rakovník) – Bezáková, Jana (Rakovník) – Mazač, Zdeněk (Kolín) – Bubeníková, Simona (Kolín) – Jiřík, Jaroslav (Písek/Praha):** Nové nálezy spjaté s kulturou elit doby stěhování národů knížecího charakteru z Mšece, Řevničova a Lipan ve středních Čechách
18. **Karwowski, Maciej (Wien) – Pieńkos, Igor (Jędrzejów) – Czubak, Jarosław M. (Wien):** Wielkopowierzchniowe badania prowincjonalnorzymskiej osady w Zurndorf, Burgenland. Komentarze metodyczne (Die großflächige Untersuchungen einer provinzialrömischen Siedlung in Zurndorf, Burgenland. Anmerkungen zur Methodik)
19. **Elschek, Kristián (Nitra):** Rímsky a germánsky šperk, ihlice a ihly z germánskeho kniežacieho sídla v Zohori
20. **Militký, Jiří (Praha) – Rypka, Luboš (Ústí nad Labem) – Vágner, Petr (Praha):** Předběžné vyhodnocení votivních nálezů mincí na přechodovém koridoru Krušných hor
21. **Zeman, Tomáš (Brno):** Moravské depoty/hromadné nálezy římských denárů. Případová studie souborů z Bezměrova a Brumova-Bylnice
22. **Horník, Pavel (Hradec Králové) – Mangel, Tomáš (Hradec Králové) – Jílek, Jan (Brno – Pardubice):** Dva depoty z přechodu doby laténské a římské z východních Čech
23. **Březinová, Gertrúda (Nitra):** Sídla Keltov na juhozápadnom Slovensku
24. **Hiltscher, Tomáš (Písek) – Jiřík, Jaroslav (Písek):** Nové nálezy protohistorického období na Písecku
25. **Loskotová Zuzana (Brno):** Elity 2. pol. 5. a 6. století na Moravě z pohledu nových terénních výzkumů

Vladimír Varsik

2. ročník konferencie Archeológia konfliktov v Hradci Králové

V druhej polovici septembra 2021 sa v Hradci Králové uskutočnil v poradí už 2. ročník konferencie zameranej na archeológiu konfliktov (1. ročník sa uskutočnil v roku 2019 na rovnakom mieste). Tradičným organizátorom bola Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, ktorej členovia sa dlhodobo zaoberajú výskumom historických konfliktov. Partnerom hlavného organizátora konferencie bolo Múzeum východných Čiech v Hradci Králové, ktoré poskytlo svoje priestory pre konanie celého stretnutia. Konferencia bola zahájená v utorok 21. septembra príhovormi organizátorov a prof. V. Matouška, po ktorých nasledovali už jednotlivé prednáškové bloky. V prvom bloku vystúpil M. Vávra a D. Rakušan, ktorí zoznámili publikum s násilným zánikom opevneného sídliska vo Velimi-Skalke. Nasledoval príspevok N. Profantovej o najnovšom výskume včasnostredovekého hradiska Kal (Pecka) v severovýchodných Čechách. Výsledky výskumu bojiska pri Znojme, kde sa v roku 1809 krátko po bitke pri Wagrame odohral stret medzi rakúskymi a napoleonskými vojskami, prezentoval J. Kovárník. Stálice na poli výskumu bojísk predstavovali nasledujúce dva príspevky J. Mazáčovej a kolektívu (dobýjanie hradu Rokštejn v roku 1467) a L. Militkej a Z. Šámala predstavujúcich výsledky povrchových prospekcií v rokoch 2016 – 2020, ktoré sa uskutočnili v areáli bojiska pri Lipanoch. Poobedný blok prednášok sa niesol v poľskom duchu. P. N. Kotowicz predstavil možné scenáre

dobýjania hradiska Zamczysko v Sanoku-Białej Góre. Pohnuté osudy stredovekej veže v Lubrzi na pomedzí Sliezska a Brandenburska predstavil A. Michalak. Krátky skok do susedných Čiech priniesol príspevok J. Musila, ktorý predstavil súčasný stav a perspektívy bádania na poli archeológie bojísk v Pardubickom kraji. O presnejšiu lokalizáciu stretu medzi vojskami Maximiliána III. Habsburského a Žigmunda III. Wasu pri Byczyne (1588) sa pokúsil L. Marek a M. Furmanek. Po krátkej prestávke nasledoval „hybridný" (prednesený čiastočne prezenčne a čiastočne cez videohovor) príspevok hľadajúci paralely medzi 30-ročnou vojnou a japonskou inváziou do Kórey v rokoch 1592 – 1598. Veľkým oživením a spestrením celého priebehu konferencie bol príspevok O. Foltýna, ktorý pomocou animácie zasadil do širších historických a najmä bojových súvislostí známy stret pri Bielej hore (1620). Využitie dobového prameňa – v tomto prípade veduty bitky – predstavil na príklade obliehania Brna v roku 1645 T. Koch. Rad príspevkov uzatvorila prezentácia D. Drozda, M. Neumanna a J. Bátoru, ktorá zoznámila obecenstvo s možnosťami využitia metódy KOCOA na príklade bojiska pri Veľkých Vozokanoch (1652). Prvý deň konferencie bol zakončený spoločenským večerom v Pivovarských domoch v centre mesta, kde sa do neskorých nočných hodín rozprúdila čulá diskusia na rôzne témy.

Druhý deň konferencie odštartoval príspevok J. Tuinstru, ktorý publiku predstavil výsledky výskumu tábora pri Spijku (Holandsko), ktorému v súčasnosti hrozí zánik počas výstavby nového prístavu na Rýne. Dôkladný výskum umožnil vniesť pohľad do života vo vojenskom tábore v 1. polovici 17. storočia. Pozornosť vyvolal aj nasledujúci príspevok P. Vachůta a kolektívu, ktorý na základe antropologického a forenzného výskumu múmie baróna von Trencka zrekonštruoval jeho pravdepodobný výzor. Výskum hrobov z obdobia napoleonských vojen prezentovala J. Bąk na príklade bitky pri Rogoźnici v Poľsku. Pozoruhodné osteobiografické porovnanie na kostrových pozostatkoch jedincov z viacerých bojových konfliktov priniesla L. Quade a D. Gaudio. V nasledujúcich dvoch príspevkoch sa pozornosť zamerala na „domáce" prostredie – M. Holas predstavil na príklade prusko-rakúskeho konfliktu z roku 1866 možnosti a spôsoby dokumentácie delostreleckých aktivít a jej výpovednej hodnoty pri interpretácii priebehu bojového konfliktu. R. Bláha zoznámil publikum s výskumom priestoru bývalého bastiónu v Gayerových kasárňach priamo v Hradci Králové. Témou pevnostnej architektúry sa zaoberal aj G. Podruczny, referujúci o pevnosti Kłodzko. Po obedovej prestávke predniesol P. Dresler príspevok o fortifikácii Břeclavi-Pohanska. So vzdialeným územím dnešného Chorvátska a Bosny a s meniacim sa charakterom a využitím tamojších hradov a pevností v priebehu 15.-19. storočia zoznámil prítomné publikum M. Procházka. Veľmi podnetným bol príspevok J. Hofmana a L. Hudáka, ktorí na základe archívnych materiálov zrekonštruovali priebeh prác na stavbe pevností Terezín a Josefov. Dôležitým bolo zistenie, že zásahom človeka nezostalo poznačené len bezprostredné okolie oboch pevností, no dotklo sa oveľa širšieho zázemia. Na pevnostnú problematiku nadviazala i A. Gołębiowska-Tobiasz a to prostredníctvom výskumu pevnosti Łysa Góra v Krakove. Konflikty 20. storočia priniesol do popredia nasledujúci blok príspevkov. Prvý z nich, vedený M. Czarnowiczom, predstavil projekt Jagiellonskej univerzity, ktorý v regióne Nízkych Beskýd znovuobjavuje stopy z obdobia 1. svetovej vojny. Pátranie sťažuje skutočnosť, že celá skúmaná oblasť bola po 2. svetovej vojne vysídlená, čím zanikla nielen

Účastníci konferencie počas výkladu na exkurzii.

miestna pamäť, no i dovtedy existujúce sídla, vojnové cintoríny či pomníky. Zo slovenskej strany Karpát sa výskumom bojovej línie z roku 1915 na vrchu Staviská zaoberal tím M. Vojtasa. Blok venujúci sa 1. svetovej vojne uzatvoril príspevok kolektívu autorov pod vedením J. Niebylského, ktorý predstavil spôsob mapovania reliktov bojových akcií, ktoré sa odohrali pri Goszczi neďaleko Krakova. Po sekcii prednášok nasledovala prezentácia posterov, ktoré boli vystavené priamo v auditóriu múzea. Po živej diskusii a krátkom občerstvení pri švédskych stoloch nasledovala exkurzia po meste. Organizátori priviedli účastníkov konferencie do areálu bývalých Gayerových kasární, kde boli prezentované zvyšky murovaného bastiónu. Nasledovala návšteva Simkových sadov, kde dodnes možno obdivovať zvyšky opevnenia barokovej pevnosti, vrátane jedného zachovaného ravelínu. Počas návratu do centra mesta bola skupina účastníkov exkurzie pri soche Jana Ladislava Pospíšila oboznámená s osudom a zánikom novovekého opevnenia Hradca Králové. Po krátkej obhliadke bývalých pechotných kasární, pešieho prechodu Bono publico a bývalého pivovaru bola prehliadka mesta ukončená pri kostole sv. Ducha na námestí v centre mesta.

Posledný konferenčný deň bol venovaný výhradne obdobiu 2. svetovej vojny. Tu boli prezentované príspevky K. Zdeb a kolektívu zamerané na výskum hrobov padlých poľských vojakov v Urszuline a Michałowe. Nález civilných obetí januárovej ofenzívy Červenej armády z roku 1945 bol prezentovaný v príspevku M. Żurek. Posledný príspevok T. Pancířa bol venovaný výskumu vojenských (zajateckých) táborov z konca 2. svetovej vojny v južných Čechách. Priniesol zaujímavý pohľad na problematiku, ktorá je dnes ešte stále prehliadaná. Týmto príspevkom a oficiálnym uzatvorením konferencie zo strany organizátorov bolo ukončené v poradí druhé stretnutie venované archeológii konfliktov. Oproti prvému ročníku bolo zjavné, že záujem o danú problematiku sa jednoznačne rozšíril (z pohľadu počtu účastníkov a divákov, a to aj napriek stále prebiehajúcej pandémii koronavírusu). Je to dobrý znak, že táto téma si úspešne hľadá svojich záujemcov. Dúfajme, že ďalšie stretnutie, ktoré je avizované na rok 2023, sa bude tešiť minimálne rovnakému záujmu ako tento rok.

Martin Neumann

Archeologický výskum v Bielom Kostole

V katastri obce Biely Kostol (okr. Trnava) v chotárnej polohe Podolky sa z dôvodu výstavby novej IBV od jesene roku 2020 až do júna 2021 realizoval záchranný archeologický výskum pod záštitou Katedry klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave. Samotným výkopovým prácam predbiehali na celej niekoľkohektárovej ploche podrobné geofyzikálne merania, systematické povrchové zbery a prospekcia pomocou detektora kovov.

Skúmaná plocha je situovaná východne od intravilánu súčasnej obce v priestore medzi zastavanou časťou a súčasným tokom rieky Parná. Nachádza sa na väčšej ľavobrežnej sprašovej terase, ktorú zo severovýchodu a východu obtekali dnes už zaniknuté ramená Parnej. Prostredníctvom geofyzikálneho prieskumu a následne terénneho archeologického odkryvu bola v priestore vstupu z obecných komunikácií do celej IBV na juhozápadnej strane zachytená širšia plytšia priekopa zrejme

Letecký pohľad na zachované pôdorysy domov. Foto: E. Hrnčiarik

Pohľad na rez priekopou. Foto: T. Kolon

Fotografie z odbornej komisie. Foto: A. Paliderová.

doplnená z vnútornej strany palisádou/plotom. Osada tak bola v niektorých obdobiach minimálne z časti vymedzená aj z južnej, resp. juhozápadnej strany.

Uskutočnený archeologický výskum potvrdil pomerne intenzívne polykultúrne osídlenie, čo je v zhode s celkovou situáciou v jej bezprostrednom okolí, keďže rámci katastrálneho územia Bieleho Kostola evidujeme viacero polôh s archeologickými dokladmi intenzívneho osídlenia v minulosti. V súčasnosti je možné sa vyjadriť k datovaniu jednotlivých nálezov len rámcovo, nakoľko momentálne stále prebieha ich laboratórne spracovanie. Najstaršie doložené osídlenie prislúcha do mladšej a neskorej doby kamennej prostredníctvom lengyelskej kultúry a najmä jej záverečnej fázy tzv. epilengyelu reprezentovaným ludanickou skupinou (Lengyel IV). Zdá sa, že lokalita z hľadiska datovania, pozostatkov architektúry, priestorového riešenia a celkového charakteru sídliska zdieľa viacero spoločných znakov s osadou v Branči, Jelšovciach či s dvomi objektami odkrytými na lokalite Dolné Naštice. Pozoruhodné sú najmä dlhšie dvojpriestorové domy s priečkou, ktorých základy boli na všetkých stranách vyhĺbené do podoby súvislého žľabu. V niektorých prípadoch sa objavuje ukončenie stien s prečnievajúcimi antami na všetkých rohoch.

Viacero preskúmaných štruktúr (zásobné a rôzne exploatačné jamy) obsahovalo eneolitickú keramiku (skupina Bajč-Retz) zdobenú technikou brázdeného vpichu. Ojedinele sa v rytých líniách (rôzne geometrické línie) dochovali zvyšky bielej pastóznej hmoty. Prostredníctvom typickej keramiky je spoľahlivo doložená aj následná badenská kultúra.

Ďalšie výraznejšie komponenty sídelnej štruktúry sa datujú do staršej doby bronzovej (únětická a maďarovská kultúra). Z daného obdobia bolo preskúmaných viacero zahĺbených častí typických sídliskových objektov – zásobné a rôzne exploatačné jamy. V najvyššej časti terasy bol zároveň zachytený okraj súvekého pohrebiska, ktorého prevažná časť sa zrejme nachádza pod parcelami budúcich rodinných domov. Išlo o päť kostrových hrobov, pričom väčšina z nich bola už v minulosti sekundárne otvorená a porušená.

Niektoré nálezy by mohli indikovať aj eventuálnu možnosť pretrvávania osídlenia v strednej a mladšej dobe bronzovej, no danú hypotézu bude potrebné ešte preveriť. Viacero archeologických štruktúr (vrátane zahĺbených chát) pochádza z prelomu staršej a mladšej doby železnej (záver doby halštatskej – Ha D3 až včasná doba laténska – latén A). Početne zastúpené sú aj doklady prítomnosti Keltov v období latén C. Okrem symptomatického inventáru typických zahĺbených chát bola v jednej časti preskúmaná nálezová situácia svojou dispozíciou a priestorovým usporiadaním pripomínajúca ohradenú dvorcovú štruktúru.

Archeologickým výskumom sa podarilo zachytiť aj niekoľko mladších archeologických komplexov. Reprezentuje ich zopár zahĺbených objektov (najmä zásobné jamy) z mladšej až neskorej doby rímskej a z obdobia stredoveku.

Všetky vyššie uvedené zistenia zreteľne poukazujú na intenzitu osídlenia v danej polohe. Zároveň poukazujú na potrebu ochrany a záchrany dosiaľ ešte nepreskúmaných častí IBV pod budúcimi parcelami rodinných domov, ktorých výstavba by ich mohla nenávratne poškodiť či zničiť. Na význam lokality poukázala aj početná odborná komisia zastúpená poprednými slovenskými bádateľmi, ktorá lokalitu navštívila a priamo na mieste poskytla celý rad erudovaných podnetov a postrehov.

Erik Hrnčiarik – Tomáš Kolon

Prieskum v koryte Dunaja prekvapil

V dňoch 26.–30. júla 2021 pokračoval interdisciplinárny tím pod vedením Katedry klasickej archeológie (Mgr. Miroslava Daňová, PhD.) a Archeologického ústavu SAV (PhDr. Klaudia Daňová, PhD., PhDr. Ján Rajtár, CSc., Mgr. Petra Dragonidesová) v nedeštruktívnom prieskume koryta Dunaja pri rímskom vojenskom tábore v Iži. Za metodiku a bezpečnosť ponorov zodpovedali potápačskí inštruktori z tímu AKITO diving (najmä Ing. Peter Hriž, Ing. Tomáš Kiss), ktorí poskytli aj časť materiálneho vybavenia. Prieskum bol realizovaný za asistencie Polície SR (Poriečne oddelenie), ktorá nám poskytla logistickú podporu vrátane personálneho zabezpečenia. Tím by nebol kompletný bez Midland Adventure s.r.o. (JUDr. Mgr. Martin Kvietok), ktorý sa podieľal na aktivitách v teréne aj pri plánovaní prieskumov.

Aktivita bola zameraná na hľadanie zvyškov deštruovaného rímskeho prístavu, ktorý sme v oblasti predpokladali. Počas skúmania sme sa opierali o informácie a sonarové snímky získané zo spolupráce s Ústavom hydrológie SAV (Ing. Valentín Sočuvka) a GEOTEST – Mgr. Michal Hoffmann.

Prelomový moment pre ďalší výskum priniesla v sezóne 2021 batymetria (mapa) dunajského dna, ktorú realizovala spoločnosť Helicop s r.o. Vďaka podrobnejšej dokumentácii a širšiemu záberu územia (2 km) bolo možné identifikovať štruktúry, ktoré sa objavujú v línii presne oproti južnej bráne do rímskeho kastela a naprieč celým tokom. Doplňujúce merania inými typmi sonarov a 3D výstup batymetrie potvrdili, že ide o štruktúry pripomínajúce piliere rímskych mostov ako ich poznáme z iných častí Dunaja alebo Rýna.

Týždenný workshop doplnila prednáška o konštrukcii rímskych mostov (M. Daňová), návšteva Rímskeho a národopisného múzea Kelemantia v Iži, kde nás sprevádzala M. Kuruczová a tréning navádzacích a dokumentačných zručností v pobrežných vodách rieky.

Viac podrobností prinesie ďalší prieskum na dne Dunaja, keď budeme môcť odobrať vzorky materiálu a lepšie zdokumentovať konštrukčné prvky.

Klaudia Daňová – Miroslava Daňová
Autori fotografií: A. Kiss, P. Dragonidesová
Autor mapy: HELICOP s.r.o.

I. etapa archeologického výskumu na vedecké a dokumentačné účely púchovského hradiska v Jánovciach-Machalovciach

(okr. Poprad)

Púchovské hradisko v Jánovciach-Machalovciach v okrese Poprad, ktoré je širšej odbornej verejnosti známe od konca 19. storočia, patrí medzi významné archeologické lokality. Napriek tomu nebolo nikdy systematicky skúmané a vyhodnocované. Uskutočnené boli len menšie archeologické prieskumy a zber archeologických nálezov F. Javorského a M. Sojáka z AÚ SAV. Z tohto dôvodu sa Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi pod vedením M. Hudákovej v spolupráci s Katedrou archeológie FF UKF v Nitre, Múzeom v Kežmarku a súkromnou archeologickou spoločnosťou Archeológia Spiš rozhodli tento stav zmeniť.

Na jeseň roku 2020 a jar roku 2021 bol v polohe Pod Hradiskom (predhradie hradiska) spoločne s KPÚ v Žiline (M. Furman) a spolkom Septentrio realizovaný systematický povrchový prieskum a zber archeologických nálezov. Cieľom bolo zistiť stav a potenciál lokality pre jej budúce výskumné účely. Počas prieskumu boli zistené početné archeologické nálezy dokladajúce praveké, včasnodejinné osídlenie a ľudské aktivity z obdobia stredoveku a novoveku. Spomedzi nálezov si zvýšenú pozornosť zaslúži 7 cm vysoká bronzová soška zobrazujúca nahého Kelta s nákrčníkom a očami tvorenými vložkami zo zlata (M. Hudáková – D. Repka: Kelt so zlatými očami. Unikátny nález bronzovej sošky z Jánoviec. Pamiatky a múzeá 2021/2, s. 2–5). Nález, ktorý bol v roku 2021 ocenený Výročnou cenou časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2020 v kategórii Objav/Nález/Akvizícia, si budú môcť návštevníci Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi prezrieť v novej expozícii História Spiša.

Na jar roku 2021 bolo na časti hradiska (na polohe Hradisko) vykonané aj geofyzikálne meranie formou magnetometrie (M. Felcan, ArcheoPro. s.r.o.). Tá zachytila priebeh valového opevnenia, ktoré bolo podľa všetkého prepálené. Na vrcholovej časti hradiska bolo zachytených niekoľko výraznejších anomálií, ktoré môžu dokladať prítomnosť kovových artefaktov a archeologických objektov. Na základe výsledkov geofyzikálneho merania bol realizovaný v období od 12. júla do 6. augusta 2021 prvý známy sondážny archeologický výskum v priestore machalovského hradiska. Jeho realizátormi boli Múzeum Spiša (M. Hudáková), Katedra archeológie FF UKF v Nitre (D. Repka, M. Hajnalová, M. Styk), Múzeum v Kežmarku (M. Kučerová) a spoločnosť Archeológia Spiš (M. Hudák). Výskumu sa zúčastnili aj študenti, ktorí tu vykonávali povinnú archeologickú prax. Výskum mal interdisciplinárny charakter. Okrem geofyzikálneho prieskumu a archeologického výskumu bolo realizované detailné geodetické zameranie (T. Lieskovský, Katedra globálnej geodézie a geoinformatiky, SvF STU v Bratislave), archeobotanická analýza vzoriek zeminy (M. Hajnalová, FF UKF v Nitre), archeozoologická analýza zvieracieho osteologického materiálu (K. Šimunková, FF UKF v Nitre), či metalografické a petrografické analýzy kovových a keramických nálezov (M. Hložek, Metodické centrum konzervace, Technické múzeum v Brne).

Archeologický výskum bol realizovaný prostredníctvom troch archeologických sond. V severozápadnej časti hradiska (sonda 1) bola zachytená kultúrna vrstva a do skalného podložia vysekaných 4 až 5 kolových jám s priemerom 30–50 cm, ktoré predstavovali pozostatok po bližšie neznámej stavbe/stavbách s kolovou konštrukciou. Ďalšou skúmanou časťou bol severozápadný úsek valového opevnenia hradiska (sondy 2 a 3). Výskumom sa podarilo zistiť, že opevnenie bolo do veľkej miery tvorené prírodným skalným podložím. To bolo miestami upravené a vo vrchnej časti doplnené o hlinený násyp s drevenou konštrukciou.

V preskúmaných sondách, predovšetkým v sonde 1, sa podarilo nájsť značné množstvo archeologického nálezového materiálu, ktorý dokladá život na hradisku v neskorej dobe laténskej (1. storočie pred Kr.). Okrem početných fragmentov keramiky tu boli zistené súčasti odevu a šperky (kovové spony, náramky, prstene, závesky, sklené koráliky), zbrane (železné hroty šípov), pracovné nástroje (hlinené prasleny, kovové ihly, kamenné brúsiky, či železný vrták) či strieborné mince s hrboľom (napr. typ Veľký Bysterec).

Na preskúmaných častiach hradiska boli doložené stopy po horení (prepálená zemina, konštrukcia valu a zvieracie kosti), ktoré možno pravdepodobne, tak ako aj na iných púchovských hradiskách, spájať so zánikovým horizontom v priebehu 1. storočia pred Kr. Po uvedenom zánikovom horizonte/zánikových horizontoch sú však niektoré hradiská znova obnovené. Platí to aj pre hradisko v Jánovciach. Minimálne z polohy Pod Hradiskom sú známe početné nálezy aj z mladšieho obdobia, a to staršej doby rímskej (1.–2. storočie po Kr.).

Pri výskume hradiska boli zistené aj doklady (keramika, hlinené prasleny, kamenná industria) staršieho osídlenia z obdobia eneolitu, konkrétne badenskej kultúry z prelomu 4. a 3. tisícročia pred Kr. Nálezy badenskej kultúry boli pritom dosiaľ známe len z prieskumov v polohe Pod Hradiskom.

Archeologický výskum bude pokračovať aj v roku 2022.

Dominik Repka – Mária Hudáková

Expozícia antropológie v SNM – Prírodovednom múzeu v Bratislave

V prezentačnej ponuke slovenských múzeí dosiaľ chýbala špecializovaná expozícia antropológie, pričom nálezy z archeologických výskumov poskytli dostatok nálezov ľudských skeletov, zaujímavých nielen z vedeckého, ale aj návštevníckeho hľadiska. Pokrok v prírodných vedách, možnosti chemických a biologických analýz v posledných desaťročiach zaznamenali pokrok, ktorý by sa samozrejme mal odraziť aj v prezentačných formách našich múzeí. Od júna 2021 takouto expozíciou scenáristky RNDr. A. Šefčákovej, CSc. disponuje aj Slovensko. Expozícia s názvom *Človek v čase a priestore (spoznaním seba spoznáme aj iných…)* je okrem rozhodujúceho podielu scenáristky autorským dielom troch desiatok odborníkov – antropológov, archeológov, počítačových grafikov, výtvarníkov, fotografov a múzejných špecialistov. Expozícia je sprístupnená v jednopriestorovej výstavnej sále na prvom poschodí sídelnej budovy SNM-Prírodovedného múzea na Vajanského nábreží v Bratislave a zaberá plochu 120 m^2. Sprievodné texty sú v rovnocennej slovenskej a anglickej mutácii.

Expozícia je rozčlenená do deviatich okruhov. Začína predchodcami ľudí a ich porovnaním so súčasnými primátmi, biologickým profilom človeka, pohlavnými rozdielmi, identifikovateľnými v antropologickom materiáli; prezentované sú možnosti zisťovania dožitého veku ľudských jedincov, ich výšky zo skeletov až po výber najstarších kamenných artefaktov a dokladmi výtvarného prejavu pravekých ľudí.

V ďalšej časti expozície sa návštevník zoznámi s evolúciou hominidov na veľkoplošnom schematickom strome života s fotografiami, rekonštrukciami a rozsiahlymi textami. Človek je predstavený ako súčasť živočíšnej ríše so spoločnými znakmi i odlišnosťami od súčasných primátov.

Ťažiskom expozície sú samozrejme autentické kostrové nálezy od človeka neandertálskeho (šesť fragmentárnych nálezov z piatich lokalít). V tejto súvislosti možno konštatovať isté prvenstvo – exponáty sú vôbec po prvýkrát v dejinách slovenského múzejníctva predstavené spolu; vlastne až v expozícii sa konečne všetci slovenskí neandertálci „stretli“.

V samostatnej vitríne sú aranžované fragmenty osteologických dokladov) s rôznymi vrodenými alebo získanými deformáciami, chorobnými zmenami, zle zrastenými či dokonca smrteľnými zlomeninami, stopami po lekárskych zásahoch vrátane trepanácie (neúspešnej), sečnými zraneniami, opotrebovaním a pod.

Oceniť treba aj výber tzv. pomocného múzejného materiálu, ilustračných podkladov, fotografickej dokumentácie, rekonštrukcií – nechýbajú ani originálne maľby Z. Buriana (vlastníctvo SNM). Pôsobivé je výtvarné riešenie, ktoré dáva vyniknúť exponátom a zároveň je rovnocennou súčasťou prezentácie.

Expozícia patrí scenáristicky aj realizačne, aj odborne k špičkovým expozíciám vo svojej kategórii. V návštevníkovi zanechá nepochybne pozitívny dojem.

Vladimír Turčan

Výstava „Syn púšte, cestovateľ a fotograf Alois Musil“

V dňoch 10. augusta až 3. septembra 2021 bola vo Výstavnej sále Univerzitnej knižnici v Bratislave na Michalskej 1 inštalovaná výstava **Syn púšte, cestovateľ a fotograf Alois Musil (1868 – 1944) a jeho súčasník Daniel Šustek**. Nápad priniesť výstavu dobových reprodukcií, fotografií Aloisa Musila, vznikol ešte v roku 2018, počas seminára **„Alois Musil, antika a České země“**, na ktorom sa na pozvanie českých kolegov zúčastnila s príspevkom M. Musilová a M. Musil. Seminár usporiadal Ústav pro klasickou archeologii FF UK v spolupráci s Českým národním komitétom ICOMOS pri príležitosti 150. výročia narodenia Aloisa Musila. Keďže osobnosť českého orientalistu je na Slovensku pomerne neznáma, Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV v spolupráci s Akademickou společností Aloise Musila, z.s. (ASAM), Archeologickým ústavom SAV v Nitre, Nadáciou Aigyptos a Múzeom Vyškovska pripravila túto pozoruhodnú výstavu aj pre slovenskú verejnosť. ASAM zapožičal reprodukcie Musilových dobových fotografií rozdelených do piatich tematických celkov: 1. Západný breh Jordánu, 2. Sinaj, Gaza a Negev, 3. Jordánsko, 4. Saudská Arábia, 5. Sýria a Irak. Súčasťou zapožičanej výstavy boli aj reprodukcia Musilovej mapy Severný Hedžáz a plagát 22 tisíc km na velbloudu ako aj jeho životopisné informácie vrátane menovacích dekrétov České akademie věd a umění, Cisárskej geografickej spoločnosti vo Viedni a doktorátu z teológie Viedenskej univerzity. Z Múzea Vyškovska sa podarilo zapožičať 12 ks jeho osobných predmetov akými sú napr. ťavie sedlo, hojdacia vyrezávaná stolička a intarzovaný stolík, cestovné prútené koše, ozdoby a palica na ťavu a mosadzné čajové misky s cedníkom na čaj. Výstavu doplnili početné Musilove publikácie z knižničných fondov Univerzitnej knižnice v Bratislave ako aj Knižnice Karla Dvořáčka vo Vyškově, Moravskej Zemskej knižnice v Brne a Vedeckej knižnice v Olomouci. Jozef Hudec, predseda Nadácie Aigyptos, priblížil dvomi panelmi Musilovho súčasníka, Slováka Daniela Šusteka, ktorý prežil časť svojho života ako tesár na Blízkom východe a v Egypte, predtým ako sa vysťahoval do USA. Renáta Rábeková a Margaréta Musilová spestrili výstavu súčasnými fotografiami z Jordánska, Izraela a Sýrie. Vernisáže sa zúčastnili diplomatickí zástupcovia ako prvá tajomníčka Veľvyslanectva Českej republiky pani Zuzana Marková, Pál Ďuroši z Maďarského inštitútu, riaditeľka Ruského domu v Bratislave Elena Pishina, generálna tajomníčka SK UNESCO Viera Grigová a iní. Výstavu v priebehu jej trvania navštívilo 899 návštevníkov z rôznych krajín sveta, medzi nimi aj z Blízkeho východu, Bahrajnu a Dubaja ako aj USA, Kanady a Európy.

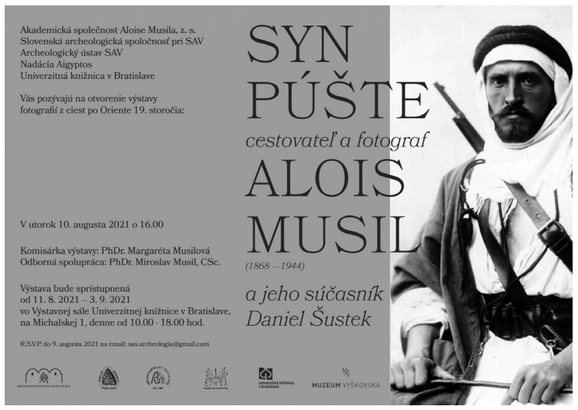

Profesor Alois Musil

(30.6.1868 Rychtářov – 12.4.1944 Otřyby) pochádzal z chudobnej sedliackej rodiny na Morave. Ako nadaný katolícky kňaz získal štipendium pre biblické štúdiá v Jeruzaleme a v Bejrúte. Záujem o biblistiku vzbudil v mladom kňazovi Aloisovi uznávaný profesor biblických dejín Melchior Mlčoch a prehĺbila ho encyklika pápeža Leva XIII. *Providentissimus Deus* z roku 1893, ako aj apoštolský list *Vigilantiae*, podľa ktorých sa biblistika mala stať vedou s prísnou metodológiou. Biblické miesta túžil nielen poznať, ale ich aj osobne navštíviť a zmapovať. Lákala ho predovšetkým otázka, prečo práve v oblasti Prednej Ázie vznikla viera v jedného Boha, z ktorej vznikli tri monoteistické náboženstvá – judaizmus, kresťanstvo a islam. Vydal sa po stopách exodu Izraelitov z Egypta, no hneď zistil, že v tejto oblasti žijú beduínske kmene, ktoré sa živia lúpežami a prepadmi. Uvedomil si, že ak chce tieto cesty prežiť, bude sa musieť úplne prispôsobiť miestnym obyvateľom. Podnikal výpravy do oblasti spojených s exodom v Starom zákone: Betlehem, Hebron, Sinaj, Negev pri Mŕtvom mori… Zachytával ich aj na fotografiách, a to spolu s obrázkami miestnych obyvateľov. Aby čelil ich prepadom, dokonale sa prispôsoboval, osvojil si 35 nárečí a postupne sa stal spolu-šejkom dvoch beduínskych kmeňov, Banú Sachr a Ruwala. Uvedomil si, že Arábia nie je zmapovaná mimo pútnických ciest, preto s precíznymi meraniami vypracoval rozsiahlu mapu *Arabia Petraea.*

Na druhej výprave po stopách exodu Izraelitov v roku 1898 uskutočnil najsenzačnejší objav: púštny zámoček **Kusajr Amra** umájovského kalífa Al Walída Ibn Jázida II. z prvej polovice 8. storočia, dekorovaný maľbami zobrazujúcimi polonahé odalisky, ženské postavy z gréckej mytológie, scény poľovačky, a paletu dobových panovníkov Perzie, Byzancie, Etiópie ako aj posledného vizigótského kráľa Rodericha. Keďže ho vtedy prepadli a ozbíjali, nepriniesol do Viedne, kde pôsobil na univerzite, žiadne viditeľné dôkazy a osočovali ho ako podvodníka. Preto sa vrátil, spolu s rakúskym maliarom Mielichom a priniesol šokujúce dôkazy, ktoré úplne zvrátili predstavu o striedmom islamskom umení. Vtedy ako prvý zhotovil exaktnú mapu legendárnej **Petry**. Putoval tisíce kilometrov na ťave aj ďalej do Saudskej Arábie až k Medine, s pomocou mocného kmeňa Ruwala.

Sprevádzal knieža Sixta de Bourbon Parma, brata budúcej cisárovnej Zity, v roku 1912 do Sýrie a Iraku. Tak si získal dôveru cisárskej rodiny. Začiatkom 1. svetovej vojny ho vyslali, aby získal beduínske kmene pre rakúske a turecké zámery – stal sa tak protipólom Lawrencea z Arábie. Vrátil sa tam v roku 1917 s podobným poslaním, teraz už v uniforme podmaršála.

Cisár Karol ho menoval cisárskym radcom a tak sa mu podarilo v rámci amnestie zachrániť život budúceho československého premiéra Kramáře, ďalej Riegela, Klofáča a desiatok vzbúrených námorníkov v Kotorskej Boke. Zapojil sa aj do tajnej komunikácie medzi cisárom Karolom a jeho švagrom Sixtom s návrhom separátneho mieru s Francúzskom.

Musil aj Lawrence z Arábie si úprimne želali, aby sa ustanovili slobodné arabské štáty po ukončení vojny. Nevedeli o tajnom pláne Sykes – Picot z roku 1916, ktorým si Briti a Francúzi rozdelili zóny ich dominancie nad arabskými územiami. Paradoxne pritom vychádzali z Musilových máp.

Po vzniku ČSR sa vyskytli aj útoky na A. Musila, kvôli službe cisárovi a armáde. Bránil ho však sám prezident Masaryk,

vďaka čomu bol ustanovený ako profesor na Karlovej Univerzite a bol kľúčový zakladateľ Orientálneho inštitútu. Na podnet Masaryka, aj ako propagáciu nového štátu, vydal v USA šesťdielne *Oriental Exploration and Studies*. Vstúpil do Siene slávy Americkej geografickej spoločnosti, kde je spolu s Marcom Polom a Livingstonom.

Vydal vyše 70 odborných diel, najvýznamnejšie sú 4 zväzky *Arabia Petraea* a 2 diely *Kusejr Amra*. Pre bežných čitateľov zjednodušil odborné diela do 8-zväzkovej série diel ako Tajomná Amra… Popularizoval dielo pre mládež aj 33 rukopismi, vyšlo z nich 19, aj 3 po slovensky v preklade jeho študenta Š. Zlatoša: *Na Sinaji, V púšti, V tôni križiackeho hradu.*

Napriek jeho pohnutému a dobrodružnému životu neustále šíril aj posolstvo priateľstva a vzájomnej tolerancie, pre ktoré si ho ctili doma aj v zahraničí.

Margaréta Musilová – Miroslav Musil

Daniel Šustek

(28. január 1846, Slovenská Ľupča – 13. marec 1927, Chicago) bol stolárom, podnikateľom a krajanským činiteľom. Študoval na nižšom evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici, avšak po smrti otca musel v roku 1855 štúdium z ekonomických dôvodov zanechať. Do roku 1862 sa vyučil za stolára v Slovenskej Ľupči a v rokoch 1863–1864 vykonával remeslo v Banskej Bystrici. Neskôr sa vybral na vandrovku. Precestoval veľkú časť Uhorska a Rakúska (vrátane neskorších talianskych území), bol vo Francúzsku. V rokoch 1870 až 1872 cestoval a pracoval v dnešnom Turecku (1870), Egypte (1871 a 1872), Palestíne a Izraeli (1871 a 1872) a Libanone (1871–1872), vtedy patriacom do provincie Sýria. Z Bejrútu sa cez Egypt, Maltu, Španielsko a Anglicko dostal 30. decembra 1872 do USA, kde sa usadil. Uchytil sa ako stolár a návrhár v Chicagu, krátko farmárčil v Iowe a potom opäť podnikal v Chicagu. Aktívne sa zapájal aj do života amerických Slovákov. Podporoval ich hospodárske a politické akcie, bol dozorcom hlavného odboru Národného slovenského spolku a spoluzakladateľom Matice slovenskej v USA. Skúsenosti a zážitky zo svojich ciest spracovával v cestopisných črtách, ktoré v rokoch 1866–1882 uverejňoval v Obzore, v rokoch 1877–1887 v Národných novinách a v roku 1877 v Orle. K jeho najznámejším dielam patrí Cesta ces Turecko a Egypt do Svatej Zeme (Turč. Sw. Martin 1874). Výber z jeho tvorby vyšiel neskôr pod názvom Potulky svetom (Martin 1957). V Bratislave – Petržalke je po Šustekovi pomenovaná ulica.

Príchod do „Sýrie“ a usadenie sa v Bejrúte

Na Jozefa (19. marca) 1871 opustil Šustek Jaffu. Mal veľmi nemilú plavbu. Trvala dva dni a dve noci a bez dostatku peňazí si nemohol zaistiť oddelené miesto na lodi. Preto mu v spánku ukradli z vrecka všetky peniaze. Zostal tak na mori, v cudzine, bez groša. Našťastie bejrútsky prístav už bol blízko. Parník zakotvil dosť ďaleko od brehu, na pevninu sa pasažieri museli previezť na šajkách[1] (loďkách). Veslárom preto nechal do zálohy za prievozné svoju vandrovnú kapsu, kým nenašiel v Bejrúte nemeckého stolárskeho majstra. Ten, sám chudobný, mu daroval strieborný frank (asi 42 grajciarov). Po zaplatení 20 grajciarov za prievoz ho o zvyšných 22 grajciarov obral prenocovateľ. Šustekovi sa nedarilo získať prácu a po vyše 50 hodinovej plavbe, kedy zjedol iba jednu porciu jedla, bol ukrutne hladný.

Nemal ani čo predať. Kompas, mapy, ďalekohľad, mikroskop a pamätnosti z Jeruzalema a z Egypta nemali v Bejrúte cenu. Okrem toho mal iba pár spodkov, revolver, nôž, papier a ceruzku. Na bejrútskom Delostreleckom námestí[2] mal pochmúrne myšlienky, ale ako *„Slovák, naučený od malička trpezlive znášať všetky svetské trampoty*“, rozhodol sa ďalej hľadať pomoc. Oslovili ho traja zámožní Arabi, ktorí si chceli vyskúšať nemeckú konverziáciu: *„Fi kets?“(skomolenou nemčinou: „Wie geht's?“ – Ako sa máte?) „Sehr schlecht,“ odpovedám*. Otázkou boli Arabi s nemčinou v koncoch a začali rozprávať po francúzsky. Šustek sa naučil francúzštinu v Paríži a vyrozprával im svoje trampoty, aj obavu, že bude musieť *„mourir de faim*“ (umrieť hladom). Arabi ho teda vzali k miestnemu stolárovi, ktorý ho zamestnal, spočiatku iba za byt a stravu. Šustek to akceptoval, lebo mal nádej, že i pri arabskom *„koste*“ prežije, kým sa oboznámi s mestom a životom.

Prvou Šustekovou robotou bolo zhotoviť klepec na potkany. Okrem majstra boli v dielni aj štyria učni, ktorí sa navzájom vadili a bili. Raz sa Šustek spýtal majstra, ako sa povie po arabsky

1 Malý čln veľmi často používaný v Čiernom mori, na Tise, Dunaji, Sáve a v osmanskom prostredí (şayka).

2 Námestie diel, dnes Námestie martýrov v centre Bejrútu. Pôvodné *Sahat al-Burdž* sa v 1773 premenovalo na *Place du canon*, podľa umiestneného ruského dela. Po rozmiestnení diel francúzskej flotily sa v 1860 zmenilo na *Place des canons*.

„*Choď a dones mi vody!*“ Majster to preložil ako „*Ruh* žib *moje*.“ Šustek to vyskúšal na učňoch a keď ho neposlúchli, dal im príučku. Odvtedy, keď zavolal „*Ruh* žib *moje!*“, všetci vyskočili a priniesli vodu. Spával s učňami v dielni na zemi, kde mal slamník a prikrývku. Keď mu dal majster urobiť sklenú skriňu so zrkadielkami, ktorú ešte Šustek ozdobil drevorezbami, získal si tým výbornú povesť. Prácu mu začali ponúkať aj európski majstri a Šustek nastúpil k Sicílčanovi. V jeho dielni si za necelý rok a pol ušetril 350 zlatých, popri ošatení a stravovaní v jednom z najlepších hostincov v Bejrúte. Spoznal sa tu aj s tureckým vojenským lekárom Dr. Hohensteinom, rodákom od Prešporka, ktorý po revolúcii v 1848/49 vstúpil do tureckej služby. Ten hovoril aj po slovensky, čo bolo dôkazom, že naozaj pochádzal od Prešporka. V hostinci sa pri stoloch hovorilo v ôsmich ázijských i európskych rečiach.

Bejrút a jeho obyvateľstvo

Mesto bolo podľa Šusteka už za Feničanov, tisíc rokov pred Kristom, známe pod menom Berytos.[3] V dobe jeho pobytu malo asi 15 tisíc obyvateľov, najmä arabských moslimov, okrem nich aj pravoslávnych Grékov, rímskokatolíkov rozličných národností a Židov. Arabi boli v minulosti kresťania, ale neskôr ich moslimskí panovníci obrátili slovom a mečom na islam. Stále sa tu ale nachádzali aj Arabi gréckeho, katolíckeho, ba ojedinele i protestantského vyznania.

Premávku po meste a okolí zaisťovali somáre. Ich chudobní majitelia čakali na rohoch ulíc na pasažierov, ako fiakre v Európe. Na ťažšie práce sa používali ťavy. Zámožní ľudia mali aj kone, ale voz bol zriedkavosťou. Práce sa vykonávali v Bejrúte a Oriente len od východu do západu slnka. V obehu boli európske aj arabské peniaze, Šustek raz dostal aj úplne nový kremnický dukát. Keď slnko zapadlo, na ulici okrem súrnych prípadov nik nebol. Kvôli slnku boli niektoré ulice prekryté plachtami.

Šustek kritizoval slabú bezpečnosť a poriadok v celej Osmanskej ríši, vrátane Bejrútu. Spomínal bitky medzi Arabmi rozličných vyznaní, medzi ktorými vládla nenávisť. Do jednej bitky sa chcel zapojiť aj sám, ozbrojený drúkom, ale majster ho zastavil. Proti útokom na kresťanov museli u Osmanov zakročiť konzulárne úrady kresťanských krajín. Šusteka trápilo, že sa na bitkách zúčastňovali aj 10–12-roční chlapci – vnímal to ako ohrozenie ich výchovy.

Zaujala ho aj arabská svadba, jej zvyky rozsiahlo popísal, podobne ako aj arabský pohreb. Počas jeho pobytu v Bejrúte zúrila aj cholera. „Ľudia padali na ulici ako muchy; očerneli a v hrozných kŕčoch zostali vo chvíli na mieste mŕtvi.“

Výlet k predhoriu Libanonu

Pri Bejrúte sa nachádza predhorie horského pásma Libanon (v libanonskom dialekte *Džabal Libnén*), zmieňovaného už v staroveku. Sem smeroval aj Šustekov prvý výlet v „Sýrii“. Píše, že na predhorí sa nachádzal jezuitský kláštor so školou pre arabských kresťanských chlapcov. Švagor Šustekovho majstra tam mal deti, preto sa tam 8. mája 1872 vybrala celá rodina a pozvali aj Šusteka. Ten sa vyhováral, ale majster ho prehovoril sľubom uhradiť všetky náklady. Vyrazili na koňoch, ktoré sa na rovnom morskom pobreží hnali plným cvalom. Šustek robil všetko pre to, aby nespadol z koňa a nezranil sa. Keď sa zastavili, jeho spoločníci si zo spoteného Šusteka robili žarty.

3 Šustek uvádza pogréčtenú formu mena, Feničania a Kanáanci mesto nazývali Berot či Birut, čo znamená „studne“.

Ďalej šli po peknom morskom pobreží na juhovýchod a prišli k bejrutskému potoku.[4] Blízko toku stála kaplnka sv. Juraja[5], ktorý tu vraj zabil dvanásťhlavého draka. Bokom mali byť zrúcaniny starovekého domu, v ktorom podľa povestí sv. Juraj býval.[6]

Asi o pol hodinky došli k druhej osamotenej kaplnke, nazvanej Eliášova jaskyňa.[7] Tu mal nejaký čas v podzemnej jaskyni prebývať biblický prorok Eliáš.

Pobrežím sa dostali k potoku *Nahar kelb* [Nahr al-kalb], čiže k Psiemu potoku. Ten vyteká povyše spod samého predhoria Libanonu a má čerstvú pitnú vodu. Šustek jeho veľkosť prirovnal k niektorým z väčších prítokov Hrona. Pri potoku stál veľký arabský hostinec, ktorý býval stále preplnený ľuďmi, prichádzajúcimi za čistým povetrím a vzácnou vodou.[8]

Pokračovali už rovno k predhoriu Libanonu. Šustek tu videl *„prvé arabské kopanice*“ – osamelé domčeky bez krovu. Hlavným zamestnaním ich obyvateľov bolo hodvábnictvo v malom. Listami morušových stromov pri každom domku rodiny odchovávali hodvábniky a odnášali zámotky na predaj do Bejrútu. Pri týchto kopaniciach bývali aj kríky vínnej révy a kúsky poľa na jačmeň pre rodinu a kone.

Po dlhom a únavnom výstupe sa dostali ešte predpoludním na vrchol predhoria, do kláštora.[9] Chovanci kláštora sa učili štyrom rečiam – latinskej, gréckej, arabskej a francúzskej. Niektorí potom študovali bohoslovie a buď slúžili medzi kresťanmi okolo Libanonského pohoria (t. j. Biele či Snežné hory), alebo ako misionári medzi Arabmi.

4 Po arabsky Nahr Bajrūt bol v staroveku riekou Magoras a miestom uctievania slnečného božstva. Rimania postavili akvadukt, ktorý mal cez rieku 240-metrový most, aby zásoboval Bejrút (Berytus) vodou. V polovici 19. storočia sa Bejrút rozšíril až na 10 km od rieky, ktorá naďalej zásobovala mesto vodou rímskym akvaduktom.

5 Kaplnka bola neskôr zmenená na mešitu.

6 Potok/rieka vteká do zálivu sv. Juraja. Podľa legendy je záliv miestom, kde svätý Juraj zabil draka v jaskyni so siedmimi chodbami, ktorá sa nachádza pri ústí rieky. Po zabití draka si sv. Juraj umyl ruky vo vode rieky, o ktorej miestni verili, že je liečivá, a tak bola lokalita obľúbenou medzi pútnikmi, ktorí na steny chodieb jaskyne dávali kamienky, alebo k bráne priväzovali súkno. Keď sa im splnilo želanie, vrátili sa súkno rozviazať. Dnes je pobrežie zálivu husto zastavané.

7 V blízkosti mesta Antelias sa nachádzajú jaskyne Ksar Akil, kde sa našli pozostatky človeka staré 30 000 rokov. Jaskyne sa nachádzali 2,5 kilometra východne od mesta, v roku 1964 boli úplne zničené. Nálezy sú uložené v Múzeu libanonského praveku.

8 Šustek vôbec nespomína staroveké stély pri ústí Psieho potoka! Zjavne ho jazda značne unavila…

9 Jezuiti sa po roku 1625 etablovali v Aleppe, Damasku, Tripolise, Ehdene/Zgharte a Saide. Aby unikli moru, nepríjemnostiam s osmanskými pašami a veľkými mestami, usadili sa aj v pohorí Libanon. V Antúre v roku 1657 založili kláštor sv. Jozefa. Rozpustenie Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 viedlo k odchodu jezuitov v roku 1776. Kláštor v roku 1783 prevzali lazaristi. Tí založili v Antúre v roku 1834 Collège Saint Joseph, najstaršiu francúzsku školu na Blízkom východe. Masakry v pohorí Libanon a v Damasku v roku 1860 prinútia tisíce utečencov opustiť svoju pôdu. Antúra sa zmenila na prijímacie centrum. Kolégium dostalo nový impulz a zažilo intenzívny rozvoj.

Moslimských obyvateľov Libanonu nazýval „Drúzovia“ [Drúzi]. Síce hovoria po arabsky, ale z náboženského hľadiska tvoria *„mohamedánsku sektu.“* Maroniti sú kresťania, ich duchovný správca sa vždy volá Peter [Butrus/Boutros] a má titul *antiošský* [antiochijský] patriarcha. Maroniti sú spojení s Rímom, ale ich kňazi sa ženia a pri bohoslužbách používajú materinskú reč.

Šustek správne uvádza, že najvyššie kopce pohoria Libanon dosahujú výšku až 10.000 stôp [viac ako 3.000 m]. Zmieňuje aj povestné cédrové lesy, z ktorých kráľ Šalamún bral vzácne drevo, ležiace ďalej vo vnútrozemí, vraj vo výške 6.000 stôp [cez 1.800 m] nad morom. Ale aj na predhorí bolo niekoľko cédrov, z ktorých si Šustek vzal kúsok dreva na pamiatku.

V susedstve kláštora bola malá dedina Antoura [Antúra], od ktorej bol pekný výhľad na všetky strany, najmä na Bejrút a Stredozemné more. Dedina mala len šesť alebo sedem domov, z ktorých vybehúvali arabské deti a kričali *„bakšiš, bakšiš!“* Šusteka zaujalo ako miestni vyrábali víno, v nádobách asi štyri stopy [1,2 m] vysokých, s priemerom asi dve stopy [61 cm], ktoré boli až do polovice svojej výšky zakopané do zeme. Pri každej nádobe bol plochý kameň s malým žliabkom uprostred. Na kameň sa naložilo hrozno, prikrylo druhým plochým kameňom a vytláčaný mušt vtekal žliabkom na spodnom kameni do zakopanej nádoby. Lisovanie prirovnal Šustek k tlačeniu kapusty v sude. Vytlačený mušt sa ponechal vykysnúť, víno sa potom v kozích alebo oslích kožiach nosilo do Bejrútu na predaj.

Do Ameriky

Šustek pobudol v Bejrúte vyše poldruha roka. S ušetreným kapitálom 350 zlatých si zaumienil vidieť Nový svet, aby si splnil dávne túžby. Dňa 8. novembra 1872 nastúpil na palubu veľkej rakúskej lode Minerva…

Jozef Hudec

Odkryté tajomstvá

Od 16. septembra do 11. novembra 2021 sa v priestoroch Tribečského múzea v Topoľčanoch konala výstava nazvaná „Odkryté tajomstvá“. Jej cieľom bolo priblíženie tajomstva kopca Chríb nad obcou Krásno, kde bol v povojnovom období prvýkrát komplexne preskúmaný vidiecky stredoveký kostol spolu s cintorínom.

Obec Krásno sa nachádza v severnej zóne stredného Ponitria, na ľavobreží rieky Nitry, pri severnom úpätí pohoria Tribeč. V rokoch 1952 – 1954 tu Oldrich Krupica (amatérsky archeológ a učiteľ z neďalekých Bošian) systematicky preskúmal zvyšky sakrálnych stavieb (základy kamenného románskeho kostola s polkruhovou apsidou a obdĺžnikovou loďou, základy novovekej kostnice) s kostolným cintorínom ohradeným včasnonovovekou kamennou ohradou. Počiatky jednoloďového kostola s apsidou presvedčivo datujú mince z najstarších stredovekých hrobov v blízkosti kostola a iné nálezové okolnosti do obdobia okolo roku 1100. V 16. storočí bol kostol poškodený požiarom, ako to dokazujú nálezy mincí Habsburgovcov (Maximilián II. a Rudolf II.) nájdených v deštrukcii. Po požiari bol starý kostol obnovený a rozšírený a do interiéru bola umiestnená hrobka. Taktiež v tomto období treba počítať s výstavbou kamennej ohrady okolo kostolného cintorína. Rozšírením kostola a výstavbou ohrady sa plocha cintorína zmenšila, čo vyústilo do stavby murovanej kostnice. Na kostolnom cintoríne boli stredoveké hroby pôvodne označené menšími hlinenými násypmi s drevenými krížmi alebo ich prekrývali masívne náhrobné kamene. Náhrobky pochádzali z Krásna i z blízkeho okolia, niektoré boli zdobené rytými krížmi. Pochovávanie pod náhrobnými kameňmi bolo zrejme výsadou bohatých, podobne ako pochovávanie v blízkosti kostola. Zhruba oválne až obdĺžnikové hrobové jamy boli prevažne orientované v smere Z-V. V zásypoch bolo objavených množstvo kameňov, ktoré môžu byť vedľajším produktom výkopov hrobov. Z 1 609 kostier, najmä mladých ľudí, bolo v stredovekých hroboch takmer 1 200 v pôvodnej polohe. Kostry ležali natiahnuté na chrbte, horné a dolné končatiny mali rôzne uložené, s tvárami obrátenými na východ. Niektoré kostry na dne hrobov boli obložené väčšími kameňmi, drevenými doskami alebo vložené do rakiev bez klincov. Zvyšky preskúmaných stavieb boli po ukončení výskumu zakonzervované a hroby boli po zasypaní prikryté pôvodnými kamennými náhrobkami (tie museli byť pri výskume odstránené).

Na výstave „Odkryté tajomstvá“ bolo možné zhliadnuť praveké nálezy (doba kamenná, doba železná) z katastra obce Krásno, ale gro výstavy tvorili nálezy z kostolného cintorína a rekonštrukcia kostolíka z lokality Chríb. Celá výstava bola doplnená archívnymi dokumentmi, publikáciami, panelmi (pôvodne vyhotovenými pre výstavu konanú v roku 2016) a originálnymi plánmi lokality.

Vstupná chodba s archívnymi dokumentmi a publikáciami. Foto: P. Kucha.

Korpus Krista s korálikmi v tvare ľudskej lebky. Foto: P. Gábor

Praveké nálezy (doba kamenná) z katastra obce Krásno. Foto: P. Gábor.

Rekonštrukcia detského hrobu v nádobe. Foto: P. Gábor.

Miestnosť so zmenšenými základmi románskeho kostolíka (v mierke 1:4). Foto: P. Kucha

Predmety z praveku boli na výstave reprezentované črepovým materiálom, mazanicou, zvieracími kosťami, drobnými predmetmi a replikou venuše (abstraktne zobrazená plochá ženská plastika). Nálezy z kostolného cintorína na výstave zastupovalo vyše 400 artefaktov, ktoré boli tematicky rozčlenené na mince, šperky, kresťanské symboly a medailóny. Rituálne ukladanie mince k zomrelému bolo na stredovekých kresťanských cintorínoch Uhorska úplne bežné, pravdepodobne malo symbolický význam a malo zaistiť všetko potrebné v posmrtnom živote. Šperky (a súčasti odevov) z kostolného cintorína z Krásna poukazujú na módne trendy v stredovekej Európe. Takmer všetky boli vyrobené v dielňach domácich remeselníkov, len niektoré majú cudzí pôvod (napríklad jantárové ozdoby z Pobaltia). Kresťanské symboly dokladajú pevné miesto kresťanstva v stredovekom i novovekom svete a z nálezov objavených na lokalite Krásno Chríb sem možno zaradiť (aj) ružence a krížiky. V súbore medailónov z lokality Chríb je viditeľná rôznorodosť tvarov (oválne, okrúhle, štvorcové, osemuholníkové, tvaru kvapky, srdca, kríža) a na svojom povrchu majú vyobrazený určitý motív vychádzajúci z kresťanského kultu (napríklad sv. Ján Nepomucký, Panna Mária, sv. Benedikt). Veľké percento týchto medailónov pochádzalo z pútí (Marianka, Rím, Mariazell), odkiaľ si ich ľudia prinášali na pamiatku alebo ako potvrdenie o jej vykonaní. K najvzácnejším pamiatkam prezentovaným na výstave patril románsky korpus Krista. Táto plastika svedčí o šírení kresťanstva v čase kráľov z rodu Arpádovcov a zároveň poukazuje na vyspelosť stredovekého umeleckého remesla. Ide o štylizovanú podobu ukrižovaného Krista vyhotovenú z liateho bronzu. Korpus bol pôvodne pravdepodobne upevnený na drevenom kríži (čo dokladajú otvory na konci pravej ruky a chodidlách) a mohol byť využívaný pri väčších cirkevných sviatkoch počas slávnostných sprievodov veriacich mimo kostol. Základy románskeho kostolíka zmenšené v mierke 1:4 boli na výstave rekonštruované v samostatnej miestnosti. Vizuálne predstavy o vzhľade tohto kostolíka v jednotlivých stavebných fázach tu boli návštevníkom poskytnuté vo forme troch obrazov. Doplnkom sa stal model súčasného stavu lokality v mierke 1:100.

Všetky vystavené archeologické artefakty pochádzali zo zbierok Tríbečského múzea (cca 500 ks). Veľká vďaka však patrí inštitúciám a aj súkromným osobám, ktoré spolupracovali pri tvorbe výstavy. Archeologický ústav SAV v Nitre (M. Ruttkay, E. Blažová) poskytol kópie nálezových správ o výskume, Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Topoľčany (L. Macalíková) poskytol kópie obecnej kroniky Krásna s informáciami o výskume, obec Krásno (M. Mikloš) poskytla originálny plán výskumu lokality, súkromná osoba Š. Junas z Krásna poskytol fotografie (kópie aj originál) z výskumu a obrazy kostolíka a Ľ. Labuda z Topoľčian poskytol fotografie lokality z roku 2004.

Peter Gábor

Pohľad na výstavu "Archeologická…"

Rekonštruovaná laténska zásobnica z lokality Veľký Slávkov-Burich

Detail maľby J. Olexu lokality Gánovce-Hrádok (1964).

Výnimočná Výstava „ARCHEOLOGICKÁ…“

Podtatranské múzeum v Poprade a Prešovský samosprávny kraj v týchto dňoch prezentujú výstavu s názvom „Archeologická…“. Výstava je zameraná na predmety zo zbierkového fondu Podtatranského múzea v Poprade – fondov archeológie a umenia. Podtatranské múzeum v Poprade má v správe rozsiahlu archeologickú zbierku, rovnako aj kolekciu malieb archeologických lokalít z územia Spiša.

Na výstave sú predstavené výtvarné diela Eugena Wallachyho, Viliama Forbergera, Jozefa Olexu, Jozefa Fabiniho a Eugena Rusnáčika. Prezentácia umeleckého stvárnenia lokalít je doplnená o archeologické predmety, nálezy z výskumnej činnosti či fotografie z terénnych výskumov z lokalít ako napr. Gánovce-Hrádok, Jánovce-Machalovce, Spišský Štvrtok-Myšia hôrka, Hrabušice-Pod Zelenou horou, Žehra-Dreveník, Veľká Lomnica-Burchbrich a tiež Veľký Slavkov, Nová Lesná a Štrba-Šoldov. Výstava má doplňujúci charakter k stálej expozícii Podtatranského múzea v Poprade s názvom Poprad a okolie v zrkadle vekov, časti „Od kameňa k železu“. Koncepčne vychádza z projektu zo sedemdesiatych rokov minulého storočia, kedy Východoslovenské múzeum v Košiciach v spolupráci s Podtatranským múzeom v Poprade predstavili výstavu malieb archeologických lokalít (v tvorbe Jozefa Fabiniho), ktorá bola doplnená o archeologické nálezy z výskumnej činnosti na východnom Slovensku.

Keďže najpozoruhodnejšie artefakty z Popradu a okolia sú súčasťou stálej expozície, tvorcovia výstavy sa rozhodli doplniť najznámejšie lokality dosiaľ nevystavenými predmetmi z depozitu, čo má byť hlavné lákadlo pre návštevníka. Niekoľko predmetov bolo taktiež zapožičaných z pracoviska Archeologického ústavu SAV v Spišskej Novej Vsi.

Všetky vystavené nálezy stoja za pozornosť. Predovšetkým však zaujme lokalita Gánovce-Hrádok. Prezentovaná je rekonštrukcia nádoby z brezovej kôry z doby bronzovej, ktorá pravdepodobne slúžila na obetné účely, alebo sekeromlat s kotúčovitým tylom. Výnimočná je aj bronzová ramenná špirála šalgotariánskeho typu z Novej Lesnej, či špirálový šperk z tej istej lokality – obe z doby bronzovej.

Ďalšou pozoruhodnou lokalitou, z ktorej sa prezentujú nálezy z depozitu, je Veľký Slávkov-Burich. Návštevníkov zaujme rekonštruovaná laténska veľká zásobnica a samozrejme známa, strieborná, keltská minca typu Athéna Alkis z 1. storočia pred n. l.

Atmosféru výstavy pútavo dokresľujú vystavené výtvarné diela, z ktorých väčšina pochádza zo začiatku 70. rokov 20. stor. Súčasťou výstavy je aj odkaz na dielo Eugena Wallachyho (1855 – 1934) z roku 1900, ktoré je vystavené v stálej expozícii Podtatranského múzea. Ide o pohľad na travertínovú kopu v lokalite Gánovce-Filice v čase ťažby travertínu a pred nálezom výliatku mozgovne neadertálca.

Výstava trvá od 19. októbra do 5. decembra 2021 a návštevníci ju môžu vzhliadnuť vo výstavnej miestnosti Podtatranského múzea v Poprade.

Marek Ružinský – Pavol Minarčák

Rimania a Slovensko

výstava v Slovenskom národnom múzeu – Historickom múzeu v Bratislave

Archeologicko-historická výstava o dejinách územia Slovenska v 1. až 4. storočí, kedy sa nachádzalo v susedstve Rímskej ríše a z malej časti bolo jej priamou súčasťou. Poukazuje na problematiku archeologických a historických prameňov, archeologický výskum a dejiny výskumu rímskej doby na Slovensku. Výstava zdôrazňuje význam rímskej doby na území Slovenska, ktoré ako priestor na hranici bolo pozoruhodným stretom dvoch odlišných kultúr – rímskej a germánskej. Pojednáva o období, kedy antickí autori písali o oblasti dnešného Slovenska a naše územie sa dostalo na pole významných politických udalostí – ako napr. tzv. markomanské vojny. Výstava prostredníctvom takmer 250 predmetov zo šestnástich domácich a zahraničných inštitúcií, hromadných nálezov mincí ako aj raritných súborov predmetov z tzv. kniežacích hrobov 5 a 6 zo Zohora poukazuje na výsledky archeologického a historického výskumu rímskej doby na Slovensku posledných desaťročí, ktoré priniesli poznatky v medzinárodnom kontexte. Výstava je členená na päť základných okruhov: A) Slovensko v susedstve Rímskej ríše – úvodná časť, B) Život v provincii Panónia na príklade Gerulaty a jej zázemia, C) Devín v rímskej dobe, D) Susedia Germáni a E) Epilóg na hranici s prezentáciou dejín výskumu rímskej doby v minulosti.

Výstava je výsledkom autorského kolektívu pracovníkov Slovenského národného múzea – Historického múzea, Slovenského národného múzea – Archeologického múzea, Archeologického ústavu SAV, Múzea mesta Bratislavy, Podunajského múzea v Komárne a Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave. Vznikla pri príležitosti pripomenutia si 2000. výročia Vanniovho kráľovstva a úspešnej nominácie slovenských lokalít do Zoznamu UNESCO v rámci zápisu Dunajský Limes – západná časť. Výtvarno-priestorové riešenie v netradičnom poňatí predstavuje presun Rimanov naprieč územím a ich príchod na stredný Dunaj. K výstave sa pripravuje odborný slovensko-anglický katalóg s plánovaným vydaním v decembri 2021. V júni 2021 k výstave vyšla interaktívna knižka pre žiakov. SNM – Historické múzeum pripravuje tiež pestrý sprievodný program, ktorý bude zverejnený na základe aktuálnych protipandemických opatrení.

Juraj Kucharík
#rimaniaaslovensko

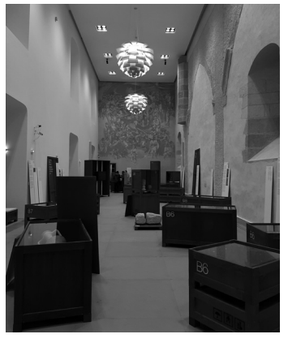

Námet výstavy: Juraj Kucharík
Autori výstavy: Igor Bazovský, Kristián Elschek, Marek Gere, Katarína Harmadyová, Juraj Kucharík, Ľudovít Mathédesz, Margaréta Musilová, Ján Rajtár, Jaroslava Schmidtová, Boris Stoklas, Vladimír Turčan, Vladimír Varsik
Výtvarno-priestorové riešenie výstavy:
Peter Masár, Dušan Veverka
Termín: 3. december 2021 – 30. jún 2022
Miesto: Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, Bratislavský hrad, Rytierska sála

*Múzeum je otvorené na základe aktuálnych protipandemických opatrení. Aktuálne informácie sú dostupné na webových stránkach múzea: www.snm.sk/hm, www.facebook.com/SNMHistorickemuzeum

Výstava Rimavská Sobota 1271 – 2021

Výstava Rimavská Sobota 1271 – 2021 bola dňa 26. októbra 2021 sprístupnená slávnostnou vernisážou. Autormi sú Alexander Botoš a Ľudmila Pulišová. Výstava potrvá do 30. apríla 2022.

Výstava bola otvorená pri príležitosti 750. výročia prvej upresňujúcej písomnej zmienky o Rimavskej Sobote z roku 1271 a uvádza sa v tvare *Rymoa Zumbota*. Najstaršia zachovaná písomná zmienka o sídle pochádza z roku 1268, kedy sa uvádza v tvare *Zumbothel* (Sobota, Sobotište).

Osady – trhoviská so sobotnými trhmi (Soboty, Sobotištia) začali vznikať v Uhorsku od druhej polovice 11. storočia po tom, ako panovník Belo I. (1060 – 1063) pre zvýšený počet veriacich na nedeľných omšiach zakázal nedeľné trhy a presunul trhový deň na sobotu. Najskôr v 2. polovici 11. storočia tak vznikla na území dnešného mesta osada pomenovaná podľa dňa v týždni – soboty, kde sa konali trhy – *Zumbothel*.

Autori výstavy prostredníctvom zbierkových predmetov návštevníckej verejnosti predstavili viac ako 750 rokov existencie Rimavskej Soboty. Výstava je rozdelená do niekoľkých tematických okruhov, v ktorých je návštevníkovi priblížené praveké osídlenie mesta od neolitu prostredníctvom nálezov kultúry s východnou lineárnou keramikou a bukovohorskej kultúry, cez dobu bronzovú a železnú. Na výstave sú prezentované najvýznamnejšie zbierkové predmety z obdobia stredoveku (nálezy keramiky, kachlíc a sklenené artefakty), z obdobia tureckých vojen, protihabsburgských povstaní, cechy a remeslá v meste, ako aj najvýznamnejšie udalosti 20. storočia a k nim sa viažúce zbierkové predmety.

Dominantou celej výstavy je 10 m dlhá časová os, na ktorej sú prezentované najvýznamnejšie dátumy a udalosti z viac ako 750-ročnej existencie mesta Rimavská Sobota.

Výstava je obohatená aj o prvky virtuálnej reality, ktorej autorom je Daniel Bešina. Na výstave sú pomocou QR kódov prezentované aj 3D modely niektorých vystavených zbierkových

Výstava Rimavská Sobota 1271–2021. Foto: J. Ferleťáková

predmetov (komorová kachlica, turecká píšťala, prsteň mäsiarskeho cechu a paloš mesta Rimavská Sobota). Po načítaní príslušného QR kódu sa v tablete alebo v smartfóne zjaví 3D model príslušného zbierkového predmetu, ktorý si môže návštevník ľubovoľne otáčať a prezerať z rôznych uhlov a pohľadov.

Ďalším virtuálnym prvkom aplikovaným na výstave je rekonštrukcia mesta Rimavská Sobota v polovici 18. storočia. Jej vytvorenie si v počiatočnej fáze procesu vyžadovalo analýzu a syntézu písomných, obrazových a mapových prameňov. Na základe výsledkov získaných uvedeným postupom sme mohli prikročiť k digitalizácii relevantných dát a k budovaniu zaniknutej kultúrnej krajiny spolu s urbanizmom pôvodného mesta. Prvotne spracované priestorové dáta boli využité pri tvorbe reálnej geomorfológie terénu vo virtuálnom priestore. Dáta potrebné pre reálne zachytenie dimenzií terénu vychádzali z merania pomocou metódy LIDAR. Tento spôsob dokumentácie krajiny patrí v súčasnosti k veľmi presným metódam umožňujúcim pracovať s reálnym terénom v 2D alebo 3D priestore. V našom prípade bol vytvorený reálny terén v 3D prostredí programu Blender. Nakoľko má virtuálna krajina povahu modelu, je možné ju podľa potreby korigovať a upravovať rôzne krajinné štruktúry, vytvorené človekom mimo nami rekonštruovaného obdobia. Korekcia umožňuje do určitej úrovne dosiahnuť hypotetickú pôvodnú podobu krajiny, iba minimálne pretvorenú antropogénnou činnosťou. Na pripravený virtuálny terén bolo nutné presne rozvrhnúť krajinné štruktúry ako ulice mesta, cestnú sieť, vodné toky a vegetáciu. Pre tento účel boli vytvorené vlastné pracovné 2D mapy, ktoré vznikli z komparácie historických a súčasných mapových podkladov. Pracovný proces v QGIS bol určujúci kvôli tvorbe podkladových máp pre výslednú 3D scénu a zároveň pre rekonštrukciu historického urbanizmu mesta. Všetky ďalšie postupy pri tvorbe virtuálneho obsahu sa realizovali v reálnom metrickom systéme. Po príprave podkladových máp a základného 3D modelu krajiny sa prikročilo k vlastnej tvorbe modelov objektov podľa dostupných prameňov. Modelácia digitálnych objektov do scény prebiehala v programe Blender, na základe vyobrazenia architektúr a krajiny z dobového obrazového prameňa *Náboženské nepokoje v Rimavskej Sobote v roku 1769*. Okrem zmieneného obrazu, kvôli ilúzii reality, musel byť konečný vizuál modelov podporený aj reálnymi analogickými architektúrami v teréne. Modelované objekty disponujú reálnou textúrou časom deštruovaného muriva, nového muriva, prútených či zrubových stien, strešných krytín (šindeľ a slama), okien obydlí a jej prvkov. Okrem obytných a hospodárskych stavieb prebehla modelácia drobnej architektúry, ako sú ploty, brány do dvorov, mestské brány, náhrobné kamene a pod. Po vytvorení mestskej štruktúry sa prikročilo k tvorbe historickej krajiny. Tvorba pozostávala v prvom rade v „hĺbení“ pôvodného toku rieky Rimava s jej vedľajšími ramenami Mlynský jarok, Sodomský a Cintorínsky potok. Na základe rekonštrukcie tokov mohla byť textúrovaná riečna niva. Postupne textúrované boli aj miesta mimo inundačnej zóny rieky a samotný intravilán mesta. Celkový výraz krajiny doplnila vegetácia pozostávajúca zo základných druhov trávnych porastov, kvetín a krovín, najmä v blízkosti vodných tokov. Finálnym procesom v tvorbe rekonštrukcie bolo vytvorenie svetelných a atmosférických podmienok v danej scéne. Virtuálna scéna zachytávajúca Rimavskú Sobotu v polovici 18. storočia disponuje reálnymi priestorovými dimenziami s verne napodobnenými antropickými a biotickými prvkami. Rekonštrukcia prináša v neposlednom rade zaujímavý komparačný pohľad voči terajšej dispozícii mesta. Virtuálny obsah možno vzhľadom na súčasné technologické možnosti využívať vo viacerých formách. V prvom rade je nutné si uvedomiť, že digitálny obsah je možné vizualizovať pre potreby vedeckého výskumu a zároveň účelu prezentácie výsledkov výskumov.

Virtuálna rekonštrukcia mesta je dostupná online na webovom sídle http://danci.w3b.sk/curtis360/RS18/

Alexander Botoš – Daniel Bešina

Celkový pohľad na virtuálnu rekonštrukciu mesta Rimavská Sobota. Autor: D. Bešina

Múzeum Senica Archeologická expozícia

„Mesto Senica leží už od praveku na križovatke obchodných ciest. Zo severu na juh viedla popri rieke Morave „Jantárová cesta“ a zo západu na východ viedla obchodná cesta, ktorá bola v stredoveku známa ako „Česká cesta“. Vďaka významnej polohe na križovatke obchodných ciest môžeme archeologicky doložiť osídlenie počas všetkých období ľudskej histórie.“

Tak znie text, ktorý návštevníka Múzea Senica privíta pri vstupe do archeologickej expozície, ktorá tvorí jednu z troch stálych expozícií v múzeu.

Múzeum Senica je miestne múzeum, ktorého zriaďovateľom je mesto Senica a sídli v letohrádku veľkostatkára Ištvána Vagyóna z 19. storočia, ktorý je zapísaný do zoznamu národných kultúrnych pamiatok SR pod číslom ÚZPF12058/1.

V 60. rokoch vznikol veľký senický okres, ktorého súčasťou boli dnes už samostatné okresy Skalica a Myjava. Rast mesta priniesol stavebný rozvoj, ktorý, bohužiaľ, nemal na zreteli ochranu kultúrneho dedičstva starej Senice. Takmer všetky staré budovy mesta zanikli, čo je možné vidieť i na makete centra mesta v mierke 1:100, zachytávajúca stav z roku 1899 a ktorá je

Bávalá krása Sokolovne z dôb jej majiteľa statkára IštvánaVagyóna

súčasťou muzeálnej expozície. Rekonštrukciou budovy múzea do pôvodného vzhľadu sa zachránila posledná historická budova. Zároveň sa završila snaha mnohých bádateľov a historických nadšencov o vybudovanie muzeálnej inštitúcie. Významný miestny bádateľ, Vladimír Jamárik, na potrebu múzea v okresnom meste mnohokrát poukazoval už v roku 1958. Bohužiaľ, muselo prejsť dlhých 62 rokov, kým sa jeho sen stal skutočnosťou.

Pri budovaní muzeálnej expozície bolo cieľom realizačného tímu vytvoriť moderné a pútavé múzeum s interaktívnymi prvkami a pripraviť expozície, ktoré by upútali mladších návštevníkov a poskytli im náhľad do histórie mesta Senica. Archeologická expozícia je riešená formou dlhej zasklenej vitríny s uloženými bridlicovými kameňmi, ktoré slúžia ako podstavce na archeologické zbierkové predmety. Informačnú úlohu expozície spĺňa tabuľa nad vitrínou. Na tabuľu sa premietajú popisy k jednotlivým vystaveným zbierkovým predmetom spolu s rotujúcimi trojrozmernými vizuálmi. Zbierkové predmety sa chronologicky premieňajú a zároveň sa na tabuli rotujúci predmet rozsvieti i v dlhej vitríne, kde je fyzicky vystavený. Tento zložitý technický spôsob prezentácie exponátov sprostredkováva mimoriadne pútavý vizuál a celkové prítmie dokresľuje atmosféru expozície.

Interaktívne prvky archeologickej expozície sa nachádzajú nad dlhou vitrínou. Ak návštevník umiestni ponad ňu svoju ruku, trojrozmerný model zbierkového predmetu prestane sám rotovať a ďalej sa otáčanie uskutočňuje podľa pohybu ruky návštevníka. Tento koncept umožňuje návštevníkovi detailne, podľa svojich predstáv, prezrieť (pootáčať) vystavený predmet. Zároveň je daný koncept užitočný pri pohľade na detaily malých exponátov, ako je napríklad vystavená spona z doby rímskej.

Z vystavených zbierkových predmetov si návštevník môže pozrieť predmety pochádzajúce z mesta Senica, zoradené od staršej doby kamennej (napr. zub mamuta) po včasný stredovek (nádoba pražského typu). Pri budovaní zbierkového fondu múzea bola veľmi prospešná spolupráca s SNM-Archeologickým múzeom v Bratislave, ktoré zapožičalo zbierkové predmety zo starších senických výskumov. Pri realizácii projektu nám zároveň odborní pracovníci Archeologického múzea v Bratislave zhotovili nadmieru presné repliky exponátov. Základom zbierkového fondu archeologickej expozície je kolekcia, ktorá vznikla v roku 1996 počas osláv 600 rokov udelenia mestských privilégií mestu Senica, z časti zapožičaná od Záhorského múzea v Skalici.

Okrem citátu z úvodu článku je súčasťou stien expozície i namaľovaná časová os, ktorá návštevníka informuje o jednotlivých obdobiach pravekej histórie. Jednotlivé obdobia sú zakreslené v pomere, v akom trvali, aby mal návštevník i vizuálnu predstavu o dĺžke jednotlivých historických období.

Súčasťou archeologickej expozície je i časť venovaná pohrebisku zo staršej doby bronzovej. Počas záchranného archeologického výskumu v lokalite Senica-Párovce bolo odkrytých 48 hrobov pripisovaných únětickej kultúre. Z celkového počtu boli vybraté tri pomerne zaujímavé hroby, ktoré boli zrekonštruované v podlahe expozície a zakryté „nerozbitným“ sklom. Stredný hrob bojovníka, ktorý bol archeológmi pomenovaný „Konan“, bol tzv. namapovaný, kedy sú pomocou premietača nasvietené a tým zvýraznené jednotlivé predmety hrobového inventára i kostra samotná. Ako vysvetlivky pre túto časť expozície slúžia svetelné bannery (lightboxy), ktoré sú umiestnené na stenách okolo vystavených hrobov.

Archeologická expozícia Múzea Senica patrí medzi moderné pútavé expozície. Momentálne plánujeme posunúť o level vyššie i expozíciu „Českej cesty“, ktorá tvorí nadregionálne zameranie nášho múzea, plánovaným zapojením interaktívnych a animačných prvkov.

Tomáš Motus

Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi otvorilo novú stálu expozíciu

Pohľad na Klenotnicu.

Múzeum Spiša v poslednom období realizovalo viacero archeologických výskumov na vedecké účely. Vďaka týmto výskumom boli získané aj vzácne artefakty prezentované v novej historickej expozícii, v miestnosti nazvanej Klenotnica. Nejde o klasickú archeologickú expozíciu, ale o prezentáciu najvýznamnejších nálezov z výskumov múzea. Expozícia bola sprístupnená návštevníkom od 14. novembra 2021.

K najpozoruhodnejším objavom patrí bronzová soška Kelta so zlatými očami z lokality Hradisko v obci Jánovce. Spomínanú polohu obývali Kelti od záveru 4. storočia pred n. l. do záveru 2. storočia n. l. Soška svojím precíznym remeselným prevedením a použitím zlatých výplní očí patrí k stredoeurópskym unikátom. Nálezu bola udelená Výročná cena časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2020 v kategórii OBJAV / NÁLEZ / AKVIZÍCIA.

Kelti však boli nositeľmi viacerých technologických výdobytkov. S ich prítomnosťou súvisela aj razba najstarších mincí na našom území. V miestnosti je prezentovaná aj kolekcia keltských mincí z vyššie menovanej lokality.

Významným nálezom je aj depot šperkov z doby bronzovej z katastra obce Hozelec, ktorý obsahoval zvyšky organického materiálu – kože. Datovaný je do obdobia okolo roku 1250 pred n. l. Na území Slovenska patria nálezy kože z doby bronzovej k extrémne zriedkavým.

Matúš Hudák

CASTELLUM ROMANUM – NOVÁ VÝSTAVA V IŽI

Obec Iža má od roku 2021 v Rímskom a národopisnom múzeu Kelemantia novú výstavu s názvom Castellum Romanum. Organizátormi výstavy sú Archeologický ústav SAV v Nitre, Obec Iža a Podunajské múzeum v Komárne. Autorom výstavy je PhDr. Ján Rajtár CSc., ktorý sa venuje výskumu rímskeho tábora v Iži od roku 1978, architektonické riešenie robila Ing. arch. Anna Gondová (MÚOP) a grafické riešenie Mgr. art. Jakub Dušička. Na realizácii novej koncepcie výstavy sa podieľalo aj STUDIO 727 s tvorbou 3D-modelu rímskeho tábora, ktorého autorkou je Ing. arch. Jana Minaroviech. Výtvarno-konštrukčné riešenie realizoval Peter Baumann z VŠVU. Ilustrácie ako napr. veľkorozmernú mapu Rímskej ríše, vojakov a iné detaily ilustrovali Simona Jančíková a Pavla Růžičková. František Engel, Erika Scholzová a Stredná umelecká škola Hodruša – Hámre reštaurovali vystavené nálezy a pripravili repliky niektorých originálov ako napr. rímskej železnej kotvy z Dunaja. Celkové vyhotovenie realizovalo štúdio 3Desire za finančnej podpory EÚ Interreg Slovenská republika-Maďarsko. Vynovená výstava priláka určite svojich návštevníkov aj vďaka zápisu rímskeho tábora v Iži do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO v tom istom roku. Ako povedal nedávno vo svojom príhovore riaditeľ Podunajského múzea v Komárne Jozsef Csütörtöky, momentálne začínajú Hranice Rímskej ríše zapísané do UNESCO Hadriánovým a Antoninovým valom vo Veľkej Británii a končia v Iži, treba to využiť.

Margaréta Musilová

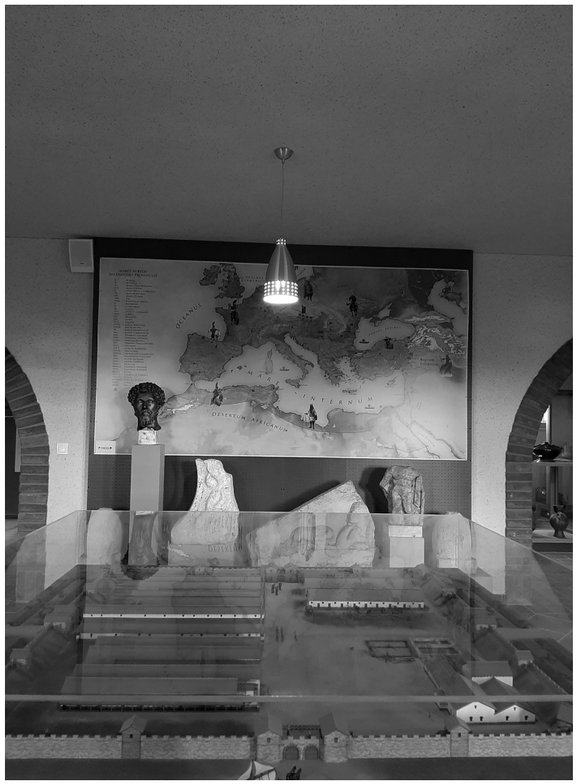

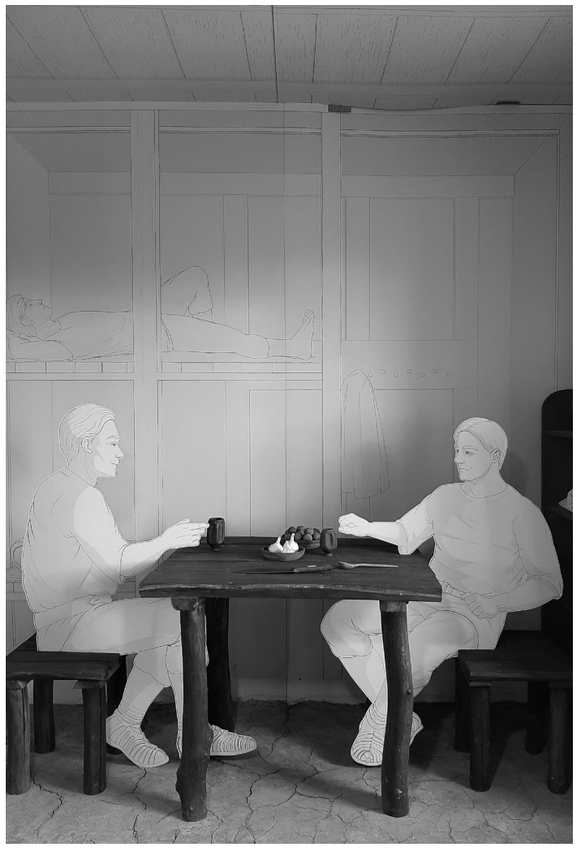

Pohľady do expozície

Paestum už po 23x!!!

23. ročník Medzinárodného veľtrhu venovaného archeologickému turizmu (XXIII. Borsa mediterranea del turismo archeologico – Paestum)
25. – 28. november 2021

Prímorské mestečko Paestum v talianskom regióne Kampánia sa už od roku 1998 stáva hostiteľom Medzinárodného veľtrhu so zameraním na turizmus v archeológii (**Borsa mediterranea del turismo archeologico – Paestum**). Podporovateľom veľtrhu je tradične región Campania, provincia Salerno, mesto Paestum, ako aj Ministerstvo kultúry, Ministerstvo turizmu Talianskej republiky, Národná agentúra pre cestovný ruch (Italia – Agenzia nazionale Turismo), spoločne s organizáciou Unesco, ICCROM, ICOM a ďalšími dôležitými aktérmi v oblasti kultúry, archeológie a turizmu. Od roku 2021 si veľtrh našiel nové sídlo, organizátori ho umiestnili do bývalej fabriky na spracovanie tabaku (ex Tabacchificcio) v Borgo Cafasso – Paestum. Nová „location" archeologického veľtrhu sa nachádza len 1 km od archeologického parku s antickými chrámami, vychýrenými vďaka ich perfektnému zachovaniu. Pôvodne grécka kolónia Posseidonia, neskôr Paistos, dnes Paestum, s excelentne zachovanými tromi dórskymi chrámami pochádzajúcimi zo 6. a 5 stor. pred Kr., sa ocitla na zozname pamiatok Unesco od roku 1998. Archeologický veľtrh založený Ugom Picarellim vznikol práve v tom istom roku, so zámerom propagovať Paestum a Amalfitánske pobrežie.

Cieľom organizátorov je vytvoriť platformu zameranú na propagovanie cestovného ruchu, ktorý sa upriamuje na archeologické dedičstvo. I napriek názvu „Mediterranea", teda stredomorská, sa veľtrh neobmedzuje len na prezentáciu Talianska a iných stredomorských destinácií. Dáva široký priestor na participáciu všetkým krajinám sveta. Organizátori sa rozhodli ponúknuť výstavné stánky jednotlivým veľvyslanectvám štátov, ktoré majú svoje zastúpenie v Taliansku. I napriek tomu, že veľvyslanectvá dostávajú výstavný priestor v podobe výstavného stánku „grátis", len niektoré krajiny využívajú túto jedinečnú príležitosť prezentácie. Návštevníci ocenili možnosť osobnej účasti na veľtrhu, ako aj obrovskú chuť znova vycestovať za poznávaním kultúrneho dedičstva. Múzeá a organizácie naopak prezentovali to, ako sa vysporiadali s osobitosťami pandemickej doby a ako ju dokázali využiť na reorganizáciu, či revitalizáciu archeologických parkov, múzeí, depozitov, virtuálnej prezentácie a dokumentácie. Odovzdané boli aj viaceré ocenenia, „cenu archeológa Khaleda Al-Asaada" za objav roka 2020 získal nález asýrskych reliéfov z irackého Kurdistanu z lokality Faida. Objavom roka 2021 bol nález stoviek sarkofágov nájdených v egyptskej Saqqare.

Po prvom roku prezentácie a účasti SR v 2011 (Ivana Kvetánová), nadviazala na túto tradíciu od roku 2016 Margaréta Musilová. Slovensko napriek pandemickej situácii zareagovalo i tento rok a prezentovalo sa v mene Veľvyslanectva SR, Archeologického ústavu SAV, Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV a Mesta Bratislavy. Tento rok zastupovala Slovensko Ivana Kvetánová s organizačnou podporou Slovenskej archeologickej spoločnosti a Archeologického ústavu SAV. Materiály a podklady pripravili kolegovia Danica Staššíková-Štukovská v spolupráci so Samuelom Brussom, Elenou Dercovou, Hanou Chorvátovou, Lukášom Krokkerom, Jánom Kudlíkom, Jurajom Malecom, Tomášom Michalíkom, Danielou Nipčovou, Miroslavom Sovom,

Jánom Štubňom, Runou Tkáčikovou. Za propagačné materiály k Bratislave ďakujeme Bratislava Tourist Board, Slovenskej archeologickej spoločnosti, Mestskému ústavu ochrany pamiatok Bratislavy (MÚOP) a Living Danube Limes Project.

Návštevníkom sme pripravili informácie tak ku hlavnému mesta Bratislava – v podobe depliantov, mapy mesta Bratislavy, histórie mesta a jeho pamiatok, hradu Devín, ako aj vo forme posterov, ktoré upozorňovali najmä na keltskú a rímsku históriu mesta (nálezy na Bratislavskom hrade, keltská mincovňa etc.), reprezentované bolo aj obdobie stredoveku a novoveku v podobe Rybárskej brány, či Kaplnky Sv. Jakuba. Na tieto pamiatky sme upriamili pozornosť z pohľadu projektu Arch, ktorý monitoruje stav pamiatok vzhľadom na klimatické a iné zmeny, pôsobiace na zachovanosť a udržateľnosť kultúrneho dedičstva. Neopomenuli sme ani iné historické miesta, ku ktorým sme pripravili sériu posterov. Prezentované sú komplexne – archeologicky, historicky, vlastivedne.

Cieľom bolo okrem Bratislavy upriamiť pozornosť aj na iné zaujímavé a pre zahraničných turistov menej známe lokality ako Tripolitana – Prešov, Hanušovce nad Topľou, Stropkov, hrad Šariš. Zo stredného Slovenska Ľubietová. Najväčšiemu záujmu návštevníkov sa okrem Bratislavy tešili lokality z Považia ako Trenčín, Skalka, Beckov, Nové Mesto nad Váhom. Návštevníkov zaujímali slovenské hrady, upútal Trenčín, a to najmä jeho vďaka spojitosti s rímskou posádkou a nápisom na Trenčianskej skale. Prostredníctvom propagačných materiálov sme prezentovali aj jedno z najstarších vyobrazení mesta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. Propagačné materiály boli k dispozícii v talianskom a anglickom jazyku. Preklad materiálov do taliančiny zabezpečovala Alexandra Lenzi Kučmová.

V rámci prezentácií ostatných účastníkov sme nadviazali kontakty s Associazione nazionale archeologi, Gruppi archeologici d´Italia, Carabinieri Comando CC Tutela Patrimonio Culturale, s ktorými sme dohodli spoluprácu na báze prednášok k ochrane kultúrneho dedičstva. Z tém, ktoré boli prezentované na sprievodných akciách, dominovali kultúra v postpandemickom období a podvodná, či podmorská archeológia so zreteľom na spôsob prezentácie a návštevnosti pamiatok nachádzajúcich sa pod hladinou mora. Počas pripravených workshopov v rámci experimentálnej archeológie (Archeo Experience) si mohli účastníci (hoci v obmedzenej miere kvôli dažďu) pozrieť výrobu historickej obuvi, keramiky, rímske šperkárstvo, ale aj vojenskú taktiku Etruskov atď. Zrejme dôsledkom pandémie :) sa objavila na tohtoročnom ročníku ďalšia veľmi žiadaná téma – „stredomorská diéta" a jej prepojenie s tradíciou Rímskej ríše. Puls fabata podľa receptu z 1. stor. po Kr., či sušienky sv. Františka podľa receptu františkánskych mníchov od Archeo Food sú výbornou ukážkou toho, ako môžu aj niektoré historické recepty obohatiť náš jedálniček. Lásku ku histórii a archeológii si teda môžeme vypestovať aj cez „žalúdok" a do jej poznávania tak zapojiť všetky zmysly.

Ivana Kvetánová

Študentky archeológie sa zoznamujú s našimi publikáciami

Prof. Marxiano Melotti moderuje podujatie

TourismA, Salone archeologia e turismo culturale

Firenze, Palazzo dei Congressi 17 – 19 dicembre 2021
Florencia, Salón archeológie a kultúrnej turistiky TourismA Kongresový palác, 17.-19.12.2021

Pred pár dňami sa skončil siedmy ročník archeologického veľtrhu vo Florencii, ktorý sa konal pod záštitou Ministerstva kultúry Talianskej republiky, Regiónu Toskánska, Comune di Firenze, Ministerstva zahraničných vecí TR, Národnej agentúry pre turizmus a Obchodnej komory so sídlom vo Florencii. Na pozvanie organizátora, riaditeľa veľtrhu pána Piera Prunettiho, sa podujatia zúčastnilo po prvý raz aj Slovensko. Piero Prunetti je šéfredaktorom aj časopisu Archeologia Viva, v ktorom v roku 2019 uverejnil článok o prvej slovenskej výstave v Mercati di Traiano v Ríme s názvom Hranice rímskej ríše – Dunajský limes – Od Trajána po Marka Aurélia. Krásna vila Vittoria v blízkosti železničnej stanice Santa Maria Novella sa stala na tri dni centrom nielen talianskej archeológie a kultúrneho turizmu, ale aj Bratislavy, hl. mesta Slovenska,

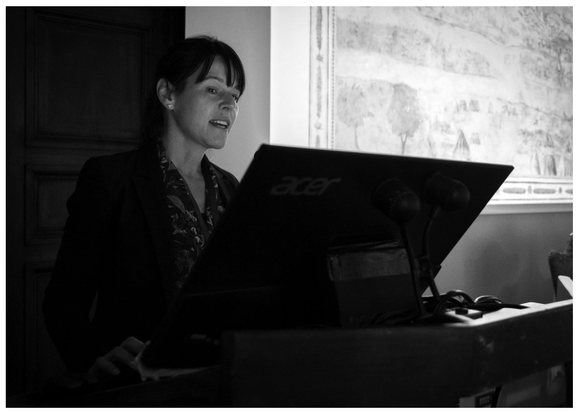

Ivana Kvetánová pútavo hovorí o Vedute Bratislavy vo Florencii

prostredníctvom stánku a množstva propagačného materiálu, ktorý dodala Bratislava Tourist Board, Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV (Slovenská akadémia vied) a Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave. V sobotu 18. decembra predstavili zástupkyne Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave PhDr. Margaréta Musilová a Ing. arch. Anna Gondová v spolupráci s Ingrid Konrad, hlavnou architektkou Bratislavy, Mgr. Evou Streberovou z MIB Bratislava a RNDr. Evou Pauditšovou z Komenského univerzity, Prírodovedeckej fakulty, Európsky projekt ARCH s názvom *„Podpora reziliencie historických území voči hrozbám klimatickej zmeny a iným prírodným hrozbám"*. Okrem mesta Bratislava sú do projektu zapojené aj ďalšie tri mestá – Valencia (Španielsko), Camerino (Taliansko) a Hamburg (Nemecko), ktoré riešia problémy s ochranou kultúrneho dedičstva spôsobené zrážkami, suchom a zemetraseniami. Hlavná architektka Ingrid Konrad zdôraznila konkrétne opatrenia, ktoré bude nutné realizovať v rôznych oblastiach plánovania mesta, adaptačnej politiky ako aj postupov na ochranu kultúrnych pamiatok vzhľadom k scenárom vývoja zmeny klímy. V Bratislave sa projekt zameriava na ochranu archeologických pamiatok, ktoré sú prezentované pod zemou, akými sú vzácne keltsko-rímske stavby na Bratislavskom hrade (SNM-Historické múzeum), keltská mincovňa v Pálffyho paláci (Galéria mesta Bratislavy), keltská pec v Apponyiho paláci (Múzeum mesta Bratislavy), kaplnka sv. Jakuba na Námestí Nežnej revolúcie a Rybárska brána na Hviezdoslavovon námestí. Podujatie s názvom **Incontro con la Slovacchia** (Stretnutie so Slovenskom) moderoval prof. Marxiano Melotti *(Heritage and Tourism Studies, Sociologia del Turismo e del Patrimonio culturale, Direttore del Master Musei, Società, Valorizzazione del Patrimonio Culturale*) z Univerzity Nicola Cusano v Ríme, (Università degli Studi Niccolò Cusano, Roma) ktorý sa tematiky veľmi dobre zhostil a svojimi komentármi sa snažil priblížiť poslucháčom prezentovanú problematiku. Účastníkov privítala Monika Carta zo Slovenského veľvyslanectva v Ríme a honorárny konzul SR v Toskánsku Massimo Sani.

Druhý vstup mala archeologička Margaréta Musilová o nominácii rímskych pamiatok Gerulaty v Bratislave-Rusovciach a Iže pri Komárne na Slovensku do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO a ich následnom prijatí v tomto roku (31.7.2021) v čínskom Fouzhu. Premietané boli aj krátke filmy na túto tému, pripravené v spolupráci s BTB a STUDIO727.

Posledným príspevkom bohatým na informácie bola prednáška Mgr. Ivany Kvetánovej, PhD., archeologičky žijúcej v Ríme a Cristiany Conti, reštaurátorky z Florencie, na tému Veduta Bratislavy vo Florencii, Skrytý príbeh, ktorý približuje históriu vzniku tejto vzácnej pamiatky, fresky z roku 1565, nachádzajúcej sa v srdci Florencie v Palazzo Vecchio, bývalom sídle rodiny Medici. OZ Priatelia Bratislavy vydalo v tomto roku aj taliansku verziu rovnomennej knihy (Ivana Kvetánová-Margaréta Musilová). Autorky knihy pripravujú aj krátky dokumentárny film, ktorý bude mať premiéru budúci rok.

Archeologický veľtrh bol poznačený prebiehajúcou pandémiou, ale napriek strachu z covid-u prišlo veľa ľudí s úprimným záujmom o archeologické a iné kultúrne pamiatky Slovenska.

Okrem Chorvátska sme boli jediní, kto prišiel prezentovať svoju krajinu na toto prestížne podujatie, v budúcnosti sú nám dvere otvorené dokorán.

Margaréta Musilová

Študentská súťaž

Víťazné práce študentskej súťaže

V roku 2020/2021 sa do študentskej súťaže vyhlásenej Slovenskou archeologickou spoločnosťou pri SAV prihlásilo vyše 50 záujemcov z celého Slovenska. Mnohé práce boli veľmi inšpiratívne. Na nasledovných stranách však uvádzame len tie, ktoré sa umiestnili na prvých 3 miestach v kategórii „odborná práca". Témou práce bola „Archeológia neistoty".

Aténsky mor a jeho dopad na spoločnosť

Filip SZIKHART
(Gymnázium Antona Bernoláka, Senec)

Úvod do histórie

Medzi najsilnejšie grécke mestské štáty na Peloponézskom polostrove v období klasického Grécka bezpochybne patrili Sparta a Atény. Kým počas grécko-perzských vojen bojovali bok po boku, už o niekoľko rokov neskôr sa tieto mestské štáty, spolu so svojimi spojencami, postavili voči sebe. Vypukol konflikt, ktorý vošiel do dejín ako Peloponézska vojna.

V roku 431 pred Kr. boje medzi Aténami a Spartou prebiehali v plnom prúde. Aby sa Atény mohli považovať za víťazov tejto vojny, stačilo im iba prežiť útoky Sparťanov, kým Sparťania by museli dobyť Atény, aby vo vojne zvíťazili. Perikles, prvý stratég Atén, si to uvedomoval a nariadil presun obyvateľstva z Atiky ohrozovanej Sparťanmi a jeho spojencami do Atén, ktoré bolo chránené hradbami. Aténske hradby neochraňovali iba samotné mesto, ale aj prístupovú cestu k prístavu Pireus, ktorý bol od mesta vzdialený asi 9 km. Ak zoberieme do úvahy nadvládu Atén na mori a ich bezpečný prístup do chráneného prístavu, víťazstvo Sparty sa zdalo byť veľmi nepravdepodobným. Avšak do roku 404 pred Kr. sa odohralo mnoho udalostí, ktoré vyústili do úplnej porážky Atén a ich spojencov. Azda najdôležitejšou z týchto udalostí bol aténsky mor, podrobne opísaný Thukydidom, gréckym historikom. Mor zasiahol Atény počas leta v roku 430 pred Kr. a drasticky zredukoval populáciu mesta a zdevastoval aténsku spoločnosť (Cunha C.B; Cunha B. A. 2006, 5).

Aténsky mor (430 – 426 pred Kr.) sa považuje za jednu z najväčších epidémií histórie. O jeho priebehu sa zachovalo iba jedno očité svedectvo a to od Thukydida, ktorý chorobu prežil a veľmi podrobne opísal jej symptómy aj priebeh.

Thukydides a jeho svedectvo

O tom aké dôležité bolo pre Thukydida podať svedectvo o šírení moru svedčí skutočnosť, že opis epidémie vsunul medzi udalosti opisujúce Peloponézsku vojnu.

Podľa Thukydida prišiel mor z Etiópie (Thukydides 1977, 128), zasiahol najprv aténsky prístav Pireus, pričom Aténčenia spočiatku podozrievali Sparťanov, že im otrávili vodné zdroje. Neskôr sa mor rozšíril do Atén, ktoré boli preľudnené, nakoľko v nich našlo útočisko mnoho utečencov z okolia, skrývajúcich sa pred spojencami Sparty plieniacimi krajinu. To spôsobilo vysokú úmrtnosť ako medzi armádou, tak aj medzi civilným obyvateľstvom (Shrewsbury 1950, 2). Mor vypukol opäť v roku 429 pred Kr., keď mu podľahol aj Perikles a znovu udrel v zime v roku 426 pred Kr.

Mor sa šíril veľmi rýchlo a počas troch rokov zahubil množstvo ľudí. Podľa Thukydida zomrelo aspoň 4400 hoplitov zapísaných v zozname, 300 jazdcov a nezistiteľný počet ostatných obyvateľov (Thukydides 1977, 211). Mor najsilnejšie zasiahol ľudí, ktorí sa z vidieka presťahovali do mesta, …"pretože pre nich neboli domy, žili v dusných chatrčiach, v ktorých sa v letnom teple nedalo dýchať, a tak medzi nimi riadila smrť bez výberu"(Thukydides 1977, 131). Tvrdil ale, že mor nezasiahol nikoho dvakrát a ak áno, tak nie smrteľne" (Thukydides 1977, 131). Nielenže lekári chorobu nevedeli liečiť, lebo bola pre nich nová, ale aj najčastejšie na ňu umierali, pretože sa najčastejšie dostávali do styku s chorými (Thukydides 1977, 128). Thukydides opisuje ako mor ovplyvnil chovanie ľudí, ako mnohí z obáv, aby sa nenakazili nešli opatrovať nakazených príbuzných, ktorí hynuli opustení. Taktiež opisuje ako mor ovplyvnil ich pohrebné rituály. „Všetky zvyky predtým dodržiavané pri pohreboch boli porušené a každý pochovával ako mohol" (Thukydides 1977, 128). Tvrdil, že aj keď bolo „…všade plno nepochovaných mŕtvol, napriek tomu sa vtáci a štvornohé zvieratá, ktorí sa nimi živia, vôbec k nim nepribližovali a keď už niektoré z nich okúsilo, tak zahynulo" (Thukydides 1977, 130). Ľudia prestali dodržiavať zákony a veriť v bohov. Začali sa venovať pôžitkom s cieľom užívať si, kým je ešte čas. Jediný nárast viery spočíval iba v utvrdení presvedčenia, že mor súvisí so starým proroctvom, podľa ktorého spolu so Sparťanmi príde aj mor. „Doľahne dórska vojna a spolu s ňou na nás mor príde" (Thukydides 1977, 132). Thukydides neopisuje podrobnejšie, ako mor ovplyvnil ľudí rôznych spoločenských skupín, iba tvrdí, že každú z nich ovplyvnil a ani jedna z nich neprežila mor bez následkov.

Archeologické a epidemiologické dôkazy aténskeho moru

Doteraz nie je zrejmé, aká choroba sa v skutočnosti skrývala pod názvom aténsky mor. Existuje mnoho teórií od týfusu, chrípky, osýpok, čierneho moru až po kiahne (Martínez 2017, 136). Svetlo na túto tisícročia starú záhadu vniesol jeden archeologický objav. Keď sa v rokoch 1992 – 97 v Aténach kopali základy metra, boli objavené dva masové hroby, z ktorých prvý ukrýval pozostatky minimálne 150 a druhý 29 tiel (Iversen 2014, 15).

Prvý masový hrob (obr. 1) bola jednoduchá, 6,5 m dlhá jama nepravidelného tvaru, ktorá obsahovala pozostatky minimálne 150 tiel, mužov, žien a detí. Mŕtve telá boli uložené neusporiadane, väčšina z nich ležala vo vystretej pozícii, ale niektoré telá boli usporiadané tak, aby ich nohy smerovali k centru jamy a hlavy k periférii. (Baziotopoulou-Valavani 2002). Telá boli uložené nad seba vo viac ako 5 vrstvách tak, že medzi nimi nebola žiadna pôda, ktorá by ich od seba oddeľovala. V nižších úrovniach boli telá od seba vo väčšej vzdialenosti, aj keď spôsob, akým boli telá uložené bol rovnako neusporiadaný ako vo vyšších vrstvách. Zdá sa, že viac starostlivosti pri pohrebe sa dostalo telám pochovaným na nižších úrovniach, kým na vyšších úrovniach boli telá akoby nahádzané jedno cez druhé. (Baziotopoulou-Valavani 2002). Na vyšších úrovniach sa našlo 8 pohrebných nádob s pozostatkami detí, z čoho môžeme vydedukovať, že sa ich pohrebu venovala špeciálna pozornosť, nie ako telám dospelých, ktoré sa iba nedbanlivo navršovali nad seba do jamy (Baziotopoulou-Valavani 2002).

Zopár milodarov, asi 30 váz, sa našlo rozptýlených medzi telami v nižších vrstvách hrobu (Baziotopoulou-Valavani 2002). Kvalita a kvantita týchto milodarov bola extrémne nízka a absolútne neprimeraná takému množstvu pochovaných tiel. Väčšina týchto váz bola, použitím moderných techník, datovaná do roku okolo 430 pred Kr. (Baziotopoulou-Valavani 2002). Podľa datovania týchto milodarov ako aj spôsobu pochovania tiel je možné datovať tento hrob do obdobia prvých rokov Peloponézskej vojny do rokov 430 – 426 pred Kr. (Baziotopoulou-Valavani 2002).

Absencia archeologickej evidencie týkajúcej sa obetí aténskeho moru súvisí hlavne so skutočnosťou, že mnohí príbuzní obetí zvyčajne využili iný spôsob pochovávania a to kremáciu. Thukydides píše: „ Mnohí, ktorým sa nedostávali veci potrebné k pohrebu, pretože im predtým zomrelo už mnoho príbuzných, zabúdali, čo sa sluší a patrí. Niekedy položili svojho mŕtveho na cudziu hranicu skôr, ako sa k nej dostali tí, ktorí ju postavili, niekedy na hranici, kde bola spaľovaná iná mŕtvola, prihodili telo, ktoré niesli a odišli" (Thukydides 1977, 131).

Nakoľko na pohrebisku v Kerameiku chýbajú bohaté milodary a telá nie sú dôstojne uložené, môžeme vylúčiť skutočnosť, že by sa jednalo o obete vojny. Najpravdepodobnejším vysvetlením je, že sa jednalo o obete moru, ktoré mesto Atény dalo rýchle pochovať, aby zabránilo šíreniu tejto choroby a chránilo preživších (Baziotopoulou-Valavani 2002).

Môžeme teda tvrdiť, že v hroboch v Kerameiku sú pochované aj obete aténskeho moru. Táto skutočnosť poskytla vedcom odrazový mostík na skúmanie patogénu z ľudských kostrových pozostatkov aby zistili, aká choroba sa ukrýva pod názvom aténsky mor.

Na určenie patogénu sa použila zubná dreň zo zubov troch rôznych kostrových pozostatkov. V zube každého kostrového pozostatku sa vyskytla pozitívna reakcia na patogén Salomonella enterica serovar Typhi, ktorá je pôvodcom týfusu. Aj keď nie všetky príznaky moderného týfusu sú konzistentné s príznakmi, ktoré uviedol Thukydides, je to možné vysvetliť tým, že choroba sa v priebehu rokov mohla zmeniť, prípadne týfus bol iba časťou chorôb, ktorá spôsobila mor v Aténach. Taktiež je nutné si uvedomiť, že Thukydides nebol lekárom, ale historikom, aj keď z opisu symptómov moru je zrejmé, že bol veľmi dobre oboznámený s lekárskou terminológiou. Pre neho by bolo veľmi náročné rozlíšiť medzi symptómami dvoch či viacerých chorôb (M. J. Papagrigorakis, Ch. Yapijakis, Ph. N. Synodinos, E. Baziotopoulou-Valava 2006, 210). Napriek tomu opis symptómov choroby zvládol veľmi dobre.

Thukydides pri opisovní symptómov choroby píše, že mnohí nakazení pociťovali obrovský smäd a „…najpríjemnejšie pre nich bolo ponoriť sa do studenej vody. Takže mnohí z tých, ktorých nikto nestrážil, to robili a hnaní neukojiteľným smädom skákali do nádrži" (Thukydides 1977, 129). Nakoľko sa týfus môže prenášať aj pomocou vody, títo ľudia mohli kontaminovať vodu v nádržiach a prispieť k šíreniu nákazy. Tieto Thukydidove slová môžeme považovať za nepriame potvrdenie jedného zo spôsobov šírenia nákazy.

Nález masového hrobu v Kerameiku nie je výnimočný iba tým, že spadá do obdobia aténskeho moru, ale aj tým, že sa vďaka nemu aspoň čiastočne podarilo odkryť záhadu patogénu ničiaceho aténsku populáciu.

Politický dopad moru na Atény
Definícia občana a neobčana v Grécku

Ak chceme pochopiť politický dopad moru na Atény, musíme charakterizovať skladbu obyvateľov Atén. Obyvateľov Atén tvorilo viacero skupín, z ktorých najnižšie položenú tvorili otroci,

ktorí nemali žiadne politické práva. Nakoľko štatút otroka sa pred, aj po epidémii moru nezmenil, nie je potrebné sa mu venovať. Je potrebné zamerať sa na štatút občana a štatút metoika.

Do Atén ako do najväčšieho a najkozmopolitnejšieho gréckeho mestského štátu piateho storočia pred Kr. prichádzalo mnoho prisťahovalcov z ostatných častí Grécka. Aj keď demokracia bola v tom čase najbežnejším spôsobom vládnutia v gréckych mestských štátoch, právo rozhodovať o chode štátu mali iba slobodní muži, ktorí sa narodili v danom mestskom štáte (Martinéz 2017, 142). Slobodní prisťahovalci z iných mestských štátov sa nazývali metoikovia, boli to zvyčajne obchodníci či umelci (Martinéz 2017, 143). Muž, metoik, si mohol kúpiť občianstvo a žena si ho mohla zabezpečiť vydajom. V opačnom prípade zostávali občanmi mestského štátu, z ktorého emigrovali a mali práva iba vo svojom rodnom meste a nie v Aténach. Metoikovia žili a pracovali vo väčšine gréckych mestských štátov, nielen v Aténach. Práve do Atén začal po grécko-perzských vojnách prúdiť obrovský prílev obyvateľstva (Bakewell 2008/2009).

Situácia sa stala kritickou v roku 451 pred Kr., keď Perikles zaviedol nový imigračný zákon. Tento zákon zakazoval hocikomu, kto nemal oboch rodičov aténskych občanov, stať sa občanom mesta, a tým pádom sa podieľať na benefitoch aténskej politiky a jej imperiálnej hegemónie. To okamžite znížilo moc metoikov v Aténach a taktiež znemožnilo pomocou sobášnej politiky získať metoikom aténske občianstvo. V podstate to vytvorilo endogamickú etnickú vyššiu triedu. Nakoľko metoikovia v tom čase predstavovali pätinu až polovicu slobodných aténskych občanov, tento zákon bol odrazom etnického strachu pôvodných Aténčanov, že budú premožení a nahradení cudzincami, hlavne vďaka sobášom mladých žien z radu metoikov s aténskymi mužmi (Steward 1995). Taktiež sa stalo podstatne náročnejším pre muža, metoika, stať sa občanom Atén. Musel do štátnej pokladnice zaplatiť veľkú sumu peňazí a prispievať k stavbám veľkých diel, ak by sa ním chcel stať. Nie je známe, či štatút, ktorý si metoik kúpil týmto spôsobom, sa vzťahoval aj na jeho manželku a jeho deti, ale je to pravdepodobné. Inak by sa manželstvo predchádzajúce získaniu občianstva stalo bezplatným a deti narodené z tohto manželstva nezákonnými. Metoikovia sa zvyčajne mohli stať občanmi iba v neskorších rokoch života, keď už odpracovali veľa rokov v prospech mesta (Carey 1991).

Ženy metoikov, ale ani ženy aténskych občanov nemali žiadne občianske práva. Ženy z triedy metoikov prišli kvôli Periklovmu zákonu o možnosť vydať sa do triedy občanov a tak preniesť na svoje deti po otcoch ich nový štatút, štatút občana. Dokonca aj Perikles, neskôr vo svojom živote, oľutoval tento svoj zákon, keď si našiel milenku z radov metoikov a musel prosiť Aténčanov, aby zlegitimovali jeho deti (Steward 1995).

Neobčania v Aténach po epidémii moru

Kým vstup metoikov do radov aténskych občanov nebol nemožný, nebol bežným javom a postupom rokov bol čoraz komplikovanejší. Preto v historických záznamoch existuje veľa súdnych spisov proti metoikom, ktorí vystupovali ako aténski občania. Situácia sa zhoršila po Periklovom zákone z roku 451 pred Kr. a obmedzenia nepoľavili ani po období epidémie moru alebo po vojne. Nakoľko mnoho metoikov bolo veľmi bohatých, dokázali si formou podplácania úradníkov nájsť cestu, ako skryť svoj originálny štatút a stali sa de facto občanmi (Martinéz 2017, 144).

Avšak cena odhalenia bola vysoká, zvyčajne degradácia postu na post otroka. Dokonca, ak aj nevinný metoik nemal bohatého patróna medzi aténskymi občanmi, aj jeho mohol stretnúť podobný osud. Metoikovia taktiež odvádzali dane a mali vojenskú povinnosť. Kým muži neboli legálne vylúčení zo svedectva na súdoch (tak ako ženy, deti a otroci), väčšinu svedkov na súdoch tvorili občania. Taktiež nemohli byť členmi poroty pri súdoch. Čo je najdôležitejšie, nemohli vlastniť pôdu, čo bol tradične hlavný zdroj bohatstva pre aténskych občanov (Whitehead 1977, 69–108). To nezastavilo imigráciu do Atén, ale vyústilo do vytvorenia akejsi tretej, poloslobodnej triedy medzi občanmi a otrokmi, čo podnietilo mnoho metoikov k odchodu. Je napríklad evidentný úpadok kvality vo výrobe keramiky počas Peloponézskej vojny, čo napríklad nebolo evidentné v predchádzajúcich vojnách. Môžeme to pripísať novým reštrikciám v Aténach a vzrastu ich xenofóbie (MacDonald 1981).

Občianstvo v tomto období automaticky neznamenalo pre bývalých metoikov a ich deti pocit bezpečia. Svedčí o tom aj prípad Apollodóra, spisovateľa z tohto obdobia, ktorý sa často zúčastňoval súdnych žalôb, vrátane žaloby na svojho otčima (Johnstone 2003). Jeho vlastný otec bol metoikom (Carey 1991). Mnohé z Apollodórových súdnych procesov zahrňovali prípady, ktoré sa dotýkali jeho cti ako cti aténskeho občana a možno aj poukazovali na jeho paranoju, ako potomka metoika, a taktiež aj na jeho neistotu ohľadne vlastného občianstva, majúc právo sa neustále obhajovať pred „skutočnými" občanmi. Postavenie metoikov po epidémii moru bolo neistejšie v porovnaní s predchádzajúcim storočím a zdá sa, že sa to odrazilo aj v obavách metoikov, bývalých metoikov a ich potomkov (Martinéz 2017, 144).

Je možné, že aj iné zmeny v spoločnosti, nie len mor, ovplyvnili postavenie metoikov v aténskej spoločnosti, a k týmto zmenám môžeme pripočítať aj Peloponézsku vojnu. Zaujímavé je, že v epitafoch, ako vojenských tak i civilných, sa metoikovia rozhodli neidentifikovať sa ako cudzinci či aténski metoikovia, ale ako občania svojich rodných miest, bez ohľadu na to, koľko generácií už uplynulo (Meyer 1993).

Epidémia moru, vojna, existujúci Periklov imigračný zákon a silnejúce reštrikcie prispeli k úpadku šatútu metoikov v Aténach a k strate ich moci.

Demografický dopad moru

Každá epidémia si vyberá svoju daň na životoch. Ako to však bolo v Aténach? Aby sa našla odpoveď na túto otázku, musela by sa porovnať populácia v Aténach v roku 431 pred Kr. a v roku 425 pred Kr. a možno pár rokov po uplynutí moru. Bohužiaľ, žiadne presné údaje neexistujú. Opäť je možné oprieť sa iba o Thukydidove údaje o počte hoplitov, ktorí zahynuli na túto chorobu. Perikles v roku 431 pred Kr. vo svojej reči povzbudzujúcej spoluobčanov hlásal: „ Hoplitov je vraj trinásť tisíc, ak sa nepočíta tých šestnásť tisíc, ktorí sú ako posádka v pevnostiach a strážnych oddieloch na hradbách"……ďalej oznámil, že „jazdcov spolu s lukostrelcami jazdy je tisícdvesto, lukostrelcov tisícšesťsto a triér schopných plavby tristo" (Thukydides 1977, 110). Na každej lodi bolo asi 200 veslárov, niekoľko veliteľov a hoplitov. Písal sa rok 431 pred Kr., rok predchádzajúci moru. V roku 430 pred Kr. moru padlo za obeť „ tisícpäťdesiat zo štyroch tisíc" (Thukydides 1977, 134). Podľa týchto údajov by mortalita činila 26 percent. Smrtonosnosť, počet chorých, ktorí zahynuli, nie je zahrnutá. Diodoros píše o rovnakej udalosti: „Mnoho aténskych občanov zahynulo v bojoch a v rámci pustošenia moru (….) plavili sa späť do Atén a prišli o viac ako tisíc vojakov „ (Diodorus 1950). Tento údaj tvorí základ presvedčenia, že medzi hoplitmi, ktorí podľa Thukydida zomreli na mor bol aj neznámy počet tých, ktorí boli zranení či zahynuli v bitkách. Thukydides neuvádza, koľko vojakov zahynulo v bitkách, aj keď pri opisovaní iných bojov tento údaj nevynechával. Napríklad pri vojnových výpravách proti Chalkiďanom, a Bottijským, kde boli Aténčania porazení, uvádza: „Padlo ich štyristo tridsať a všetci stratégovia" (Thukydides 1977, 147). Vo vyššie uvedenom prípade ale píše o počte padlých bez žiadnej narážky na mor. Preto podľa Gomma, väčšia časť z 1050 hoplitov skutočne zomrela na mor (Gomme 1933). Pri opisovaní druhej vlny moru Thukydides tvrdí, že zomrelo „aspoň 4400 hoplitov zapísaných v zozname, 300 jazdcov a nezistiteľný počet ostatných obyvateľov" (Thukydides 1977, 211).

Vysoká úmrtnosť hoplitov je zaujímavým faktom. Podľa Gomma sa ich počet znížil zo 17 500 v roku 431 pred Kr. na 9 500–10 000 v roku 424 (Gomme 1933). Tieto počty sa vzťahujú aj na obete vojny, nielen moru. Ak by sa pracovalo s hypotézou, že za epidémiu moru bol zodpovedný týfus, tak by sa táto choroba šírila rýchlejšie medzi vojakmi, ktorí bývali v tesnej blízkosti, ako medzi bežným obyvateľstvom (Iversen 2014, 96). Nie je to preto, že by hopliti boli náchylnejší k ochoreniu. Hopliti boli mladší a v podstatne lepšej kondícii ako zbytok obyvateľstva. Pochádzali zo strednej aj vyššej vrstvy, takže mali kvalitnú stravu, čistý zdroj pitnej vody, dobré ubytovanie aj oblečenie. Jediné, čo spájalo všetkých hoplitov bola skutočnosť, že sa všetci schádzali v prístave Pireus, kde sa nalodili a odkiaľ odchádzali na vojenské výpravy. V Pireu neboli studne, boli tam iba cisterny na vodu, takže ak by bola voda infikovaná, tak by sa infekcia šírila medzi nimi rýchlejšie ako v meste (Iversen 2014, 96). Toto by mohlo potvrdiť aj Thukydidovo tvrdenie, že sa choroba začala šíriť z Pirea a ľudia sa domnievali, že voda bola otrávená (Thukydides 1970, 129). Podľa Iversena to môže byť správne tvrdenie, ale príčinou choroby nebol jed, ale týfus. Hopliti zrejme túto vodu v Pireu pili a aj si ju so sebou zobrali na výpravu, kde 1050 z nich zahynulo na mor. Toto by mohla byť príčina, prečo mor viac zasiahol hoplitov ako ostatné vrstvy obyvateľstva (Iversen 2014, 96).

Nakoľko Thukydides a ani ďalší starovekí autori neuvádzajú presné čísla, je možné sa iba dohadovať na počte obetí. V súčasnosti sa vo vedeckých kruhoch odhaduje, že približne 20–30 percent populácie zahynulo v období moru (Iversen 2014, 95). K stratám na obyvateľstve treba pripočítať aj zníženú pôrodnosť, to sa prejavilo neskôr pri náboroch do vojska (Iversen 2014, 95).

Je teda možné, že počas moru zomrela tretina obyvateľstva? Aj keď sa mnohí historici prikláňajú k tomuto názoru, je možné vyjadriť čiastočné pochybnosti o pravdivosti tohto výroku.

V prvom rade sa nenašiel dostatočný počet masových hrobov. Aj keď Aténčania svojich mŕtvych spopolňovali, v čase krízy by určite mali problém so získaním materiálu na dostatočný počet hraníc, a tak by sa uchýlili k masovým hrobom.

Taktiež, keď sa nahliadne do obdobia, keď stredovekú Európu kváril čierny mor, celé oblasti zostali neosídlené a trvalo desaťročia, kým sa doosídľovali. Kým si Atény naďalej udržali post významného hráča medzi gréckymi mestskými štátmi, bolo by to pre nich nesmierne náročné, ak by prišli o taký veľký počet obyvateľstva.

Aténčanov postihli veľké demografické straty, ale presné percento strát nie je možné vyčísliť.

Dopad moru na spoločnosť

Podľa Thukydida počas moru nastal morálny aj náboženský úpadok u mnohých ľudí. Ľudia…" s väčšou smelosťou robili pre svoje potešenie to, čo ešte nedávno skrývali. Každý si chcel rýchle a čo najpríjemnejšie užívať, pretože považovali svoje telá aj majetky za pominuteľné. Nikto už nebol ochotný namáhať sa pre to, čo bolo uznávané za krásne, pretože si mysleli, že nie je isté, či nezahynú skôr, než prídu do cieľa" (Thukydides 1977, 131,132). „Žiadny strach z bohov ani ľudský zákon ich nedržal na uzde, pretože jednak považovali za úplne rovnaké ctiť bohov a nectiť vzhľadom k tomu, že videli, že všetci zomierajú rovnako a jednak nikto neveril, že bude žiť tak dlho, aby musel skladať účty zo svojho jednania a odpykať si trest, pretože všetkým visel nad hlavou omnoho väčší trest už im prisúdený a bolo podľa nich spravodlivé, aby mali niečo zo života, kým ten trest dopadne" (Thukydides 1977, 132).

Je možné, aby si ľudia kvôli epidémii moru vytvorili negatívny vzťah k náboženstvu a nedbali na morálku tak, ako to píše Thukydides? Mohlo to viesť k rozpadu spoločnosti? Opäť sa nezachovalo dostatočné množstvo prameňov, aby sa táto skutočnosť potvrdila, ale dá sa pozrieť na tento problém z iného uhla pohľadu so zameraním na niektoré praktické aspekty aténskej spoločnosti tej doby. Na vzťah občanov k stavbám náboženského charakteru, a potom na kultúrny život počas moru.

Stavby náboženských budov

Je pravdepodobné, že obyvateľstvo s vysokou chorobnosťou aj úmrtnosťou nebude venovať veľa úsilia do stavebných prác, nakoľko je predpoklad, že mu budú chýbať pracovné zdroje.

Dá sa porovnať stavebná činnosť v Aténach pred vypuknutím vojny a aj počas nej až do roku 421 pred Kr.

V roku 460 pred Kr. sa začali práce na Akropole, ktoré trvali až do roku 430 pred Kr. Po ukončení prác na Partheone sa začali práce na Propylajách, ktoré trvali od 437 do 432 pred Kr. (Camp 2001, 83). Potom nasledovali práce na chráme bohyne Atény Niké a nakoniec na Erechteione, ktorý bol posledným chrámom, ktorý sa na Akropole postavil.

Stavali sa aj iné náboženské budovy, napríklad Hefaistov chrám, ktorý sa začal stavať v rokoch 460–450 pred Kr. a na chvíľu sa jeho výstavba zastavila, nakoľko boli pracovné sily z neho zrejme presmerované na Akropolu (Camp 2001, 103). Stavba chrámu pokračovala od roku 425 pred Kr. počas vojny, ale až po epidémii moru.

Okolo roku 425 pred Kr. sa vybudovala veľká stoa[1] v Braurone juhovýchodne od Atén, „v nezvyčajnom čase pre stavebné aktivity v Atike. Popud na vybudovanie stoi musel byť veľmi silný a mor mohol predstavovať vhodný motív" (Camp 2011, 126). Camp tvrdí, že stoa bola preto vybudovaná v Braurone, lebo toto miesto bolo hlavnou svätyňou Artemis, Apolónovej sestry (Camp 2011, 124). Camp zdôrazňuje, že mor viedol ľudí k potrebe duchovnej potechy a v tomto duchu odkazuje aj k purifikácii Déla[2] a k stavbe v Braurone a Amphiaereione" (Camp 2011, 322–323). Tieto stavebné projekty indikujú, že ľudia sa náboženstva nevzdávali, čo je v protiklade s Thukydidovým tvrdením. Thukydidove konštatovanie prišlo na začiatku vojny, keď mor zúril v krajine, takže obyvateľstvo mohlo zmeniť svoj postoj k náboženstvu a morálke, nakoľko purifikácia Déla a stavba v Braurone sa uskutočnila až o niekoľko rokov (Iversen 2014, 105).

V tomto období prebiehala aj výstavba iných stavieb, napríklad sa postavila Stoa Diovi Osloboditeľovi (Eleutherios), Južná stoa I i nový Bouleterion[3] (Iversen 2014, 106). Na základe týchto

1 Stoa – stĺporadie
2 Purifikácia Déla – mŕtve telá boli exhumované a odnesené z ostrova
3 Starogrécka radnica

archeologických nálezov, pozostatkov stavieb, môžeme predpokladať, že mor nemal až taký veľký dopad na stavebnú činnosť, môže to znamenať aj to, že ekonomická situácia v Aténach bola dobrá a stavební robotníci neboli až tak vystavení moru.

Dopad moru na kultúru

To, že kultúra povznáša ducha hlavne v ťažkých časoch je známy fakt. Aké však bolo kultúrne vyžitie ľudí počas epidémie moru. Existovalo vlastne nejaké? Alebo ľudia bojovali o čisté prežitie tak, ako píše Thukydides: „Mŕtvi a umierajúci ležali jeden cez druhého, iní sa váľali po uliciach a okolo vodných nádrží, na smrť umorení túžbou po vode“ (Thukydides 1977, 131). K tejto problematike sa dá priblížiť na základe súčasných vedomostí o divadelných predstaveniach, ktoré sa hrali počas Archidamovej vojny. Počas 431 – 421 pred Kr. sa hral Oidipus, v roku 427 pred Kr. možno aj v rokoch 434 – 2 pred Kr., Médea, v roku 431 pred Kr., Hippolitos, v roku 428 pred Kr, vyhral prvú cenu a Hiketides v roku 424 (?) pred Kr. Taktiež aj 5 komédií od Aristofana bolo napísaných v rokoch 425 – 421 pred Kr. Či fungovali festivaly počas vojny nie je zrejmé, ale ani mor nezabránil, aby predstavenie Hippolitos bolo hrané v Dionýsovom divadle v Aténach. Participácia na rôznych festivaloch bola pre ľudí nesmierne dôležitá, lebo posilňovala vieru v bohov, podporovala patriotizmus a upevňovala súdržnosť medzi ľuďmi. Z týchto dôvodov miestne autority podporovali zachovanie festivalov a iba nejaké dramatické udalosti mohli zabrániť ich priebehu. Nakoľko časťou festivalov boli aj divadelné hry, z ktorých nejaké boli hrané aj počas morového obdobia, predpokladá sa, že mor síce mal dopad na morálku ľudí, ale nie všetci sa vzdávali a mnohí z nich hľadali útechu v kultúre a náboženstve aj pomocou participácie na festivaloch.

Je síce ťažké predstaviť si, ako sa Aténčania predierali masami mŕtvych tiel, aby sa dostali do divadla na predstavenie, ale je nutné podotknúť, že predstavenia boli hrané v Dionýsovom divadle, ktoré sa nachádzalo južne od Akropoly, teda mimo preplnenej Agory, kde našli útočisko utečenci a mnohí vážne chorí (Iversen 2014, 107).

Záver

Cieľom práce bolo zistiť, aký dopad mala epidémia moru na politickú, demografickú, kultúrnu a náboženskú stránku spoločnosti. Kým je nesmierne ťažké určiť percentuálne straty na životoch, je zrejmé, že straty boli veľké, ale nie až také, aby ochromili chod spoločnosti.

Pokiaľ podľa Thukydida došlo k náboženskému a morálnemu úpadku, je preukázateľné, že pokračovali stavby náboženských budov, tiež prebiehali festivaly, ktorých súčasťou boli divadelné predstavenia. Aj keď mohol byť náboženský a kultúrny život ochromený, rýchlo sa prebral z letargie a pokračoval. Politický aspekt moru vyústil k obmedzeniu práv metoikov, k úpadku ich štatútu aj k oklieštenia ich moci.

História sa (ne)opakuje

Lukáš VISLOCKÝ
(Gymnázium, Varšavská cesta 1, Žilina)

Úvod

Doba je ťažká. Zažívame obrovskú krízu. Po celom svete zúri koronavírus. Hospodárstvo sa rozpadá a každý deň zomierajú tisíce ľudí. Mohlo by sa zdať, že dnešný svet stojí pred výzvou, aká tu ešte nebola. Ale naozaj?

Keď sa pozrieme do histórie, zistíme, že dnešná situácia nie je ničím novým. Už v minulosti čelilo ľudstvo mnohým podobným výzvam a neraz stálo na prahu zániku. Jediný rozdiel medzi minulosťou a súčasnosťou je ten, že dnes vieme viac ako kedykoľvek predtým. A prečo? Pretože sme sa poučili z histórie a veda výrazne pokročila.

Keď prišla ponuka napísať prácu do súťaže vyhlásenou Slovenskou archeologickou spoločnosťou, dlho sme neváhali. História je pretkaná rôznymi druhmi extrémnych až kritických situácií. A tie sa nevyhnutne museli niekde podpísať. Zmienky o týchto situáciách nájdeme v rôznych knihách a zápiskoch učencov a pamätníkov naprieč časom. Okrem nich sú tu však aj iné zdroje. Archeologické pramene. Tie sú autentickejšie a objektívnejšie ako múdre knihy. Treba v nich však vedieť čítať.

Ako tému našej práce sme si zvolili niektoré pandémie a epidémie spolu s ekologickými katastrofami. Toto sú totiž najvýznamnejšie momenty v dejinách ľudskej civilizácie a mali zásadný vplyv na celú vtedajšiu spoločnosť. Po výbere témy sme si stanovili ciele našej práce. Prvým a hlavným cieľom je priblížiť vybrané extrémne až kritické situácie v minulosti a ich vplyv na ľudskú spoločnosť a archeologické nálezy.

Ďalším cieľom bude odprezentovať našu prácu spolužiakom, napr. počas Týždňa vedy a techniky, ktorý sa pravidelne organizuje v našom gymnáziu.

Po stanovení cieľov sme začali vyhľadávať dostupné materiály, dotýkajúce sa veľkých, ale i menších pandémií, epidémií a prírodných katastrof.

Situáciu pri získavaní prameňov a materiálov nám však značne skomplikoval pretrvávajúci koronavírus a s ním súvisiace zatvorenie škôl, ale aj knižníc, archívov a podobne. Preto sme sa museli zamerať hlavne na zdroje dostupné na internete.

Prácu sme rozdelili do dvoch kapitol a viacerých podkapitol. V nich sa budeme postupne zaoberať pandémiami, epidémiami a prírodnými katastrofami naprieč dejinami ľudstva a ich odrazom v archeologických prameňoch. Použité zdroje citujeme podľa normy ISO 690/2. Prácu dopĺňa obrazová príloha.

Pandémie a epidémie

Epidémií a pandémií je naprieč históriou veľa. Či už to bol Justiniánov mor v šiestom storočí, čierna smrť v 14. storočí, španielska chrípka po prvej svetovej vojne alebo súčasná pandémia ochorenia Covid-19. V mnohom boli rôzne. Ale jedno mali vždy spoločné. Tisíce až milióny mŕtvych. Neobišli žiadnu viac či menej civilizovanú krajinu a zabíjali všetkých bez rozdielu.

Čo rozumieme pod pandémiou? Svetová zdravotnícka organizácia definuje pandémiu ako *„epidémiu, ktorá sa vyskytuje na celom svete alebo vo veľmi širokom okolí, presahuje medzinárodné hranice a zvyčajne postihuje veľké množstvo ľudí.“*[4]

Prečo sme sa rozhodli písať najprv o pandémiách? Pretože tie sa nespochybniteľne zapísali do dejín ľudstva ako hraničné situácie. Navyše jednu takú pandémiu práve teraz prežívame.

Justiniánsky mor

Prvá pandémia, ktorú sme si zvolili za objekt nášho štúdia, je Justiniánsky mor. Meno dostal podľa vtedajšieho panovníka Byzantskej ríše Justiniána I. Tento mor sa prehnal celým vtedy známym svetom. V Byzantskej ríši sa začal roku 541, trval do r. 549, opakovane sa vracal a zasiahol aj ďalšie krajiny, napr. Blízky Východ a skončil sa asi v roku 750.[5]

Z medicínskeho hľadiska sa jednalo o takzvaný pravý mor. Ten spôsobuje baktéria druhu Yersinia pestis. Táto istá baktéria spôsobovala aj takzvanú čiernu smrť v 14. storočí. Dnes je už táto baktéria rovnako ako aj choroba, ktorú spôsobuje, veľmi vzácna a dá sa liečiť antibiotikami.

V tom čase ľudia ešte nemali o existencii baktérií ani poňatia. Preto celú túto katastrofu pravdepodobne brali ako Boží trest. A tak ho aj riešili. Modlili sa, kajali sa či trýznili sa za svoje hriechy. Inak bola liečba veľmi úbohá a neúčinná. Počet obetí bol obrovský. Údajne tejto nákaze padla za obeť až tretina Konštantínopolu. Celkovo zabila asi 30 až 50 miliónov ľudí. To predstavovalo takmer polovicu svetového obyvateľstva.[6]

Aký bol však dopad tohto ochorenia? Čo sa týka Justiniána, výrazne mu narušil plány. Je všeobecne známe, že Justinián sníval o obnovení Rímskej ríše a viedol výbojnú politiku. Podľa nášho názoru, táto jeho snaha pomohla rozšíriť mor po celej Európe. Morová epidémia sa dotkla aj bežných ľudí. Údajne ich umieralo aj 10 000 denne.[7] Hovorilo sa, že mor spôsobuje voda alebo niektoré potraviny. Preto ju ľudia odmietali piť a radšej umierali od smädu. Dnes je všetkým jasné, že voda mor nespôsobuje. Vystrašení ľudia utekali do miest. Tým si veľmi nepomohli. Práve naopak. V mestách žilo obrovské množstvo ľudí bez akýchkoľvek hygienických štandardov. A práve to napomáhalo šíreniu moru.

Okrem toho množstvo ľudí neumrelo priamo na mor, ale na jeho nevyhnutné následky. Tým máme na mysli nedostatok jedla, ktorý musel nevyhnutne nastať, keďže mnoho roľníkov zomrelo alebo opustilo svoju pôdu. Alebo ak aj mor prežili, mohli podľahnúť inému ochoreniu, pretože mali výrazne oslabenú imunitu.

Prokopios Cézarejský však vo svojich knihách píše, že pandémia mala aj svoje pozitíva. Z nepriateľov sa stávali priatelia, klesol počet krádeží, lúpežných prepadnutí a zabití.[8]

Mor ovplyvnil aj obliekanie vtedajších ľudí. Mŕtvol pribúdalo a nedali sa tradične identifikovať. Preto sa zaviedli menovky. *„Keďže mor postupoval rýchlo, ľudia začali pred odchodom z domovov nosiť menovky na paži, ktoré boli jediným spôsobom ako zabezpečiť správnu identifikáciu, ak umreli mimo domov. Ich rodiny sa vďaka tomu mohli dozvedieť o úmrtí svojich blízkych.“*[9]

Archeologické nálezy

Asi najpríznačnejším archeologickým nálezom z týchto čias sú masové hroby. Tie vznikali všade tam, kde bolo veľa mŕtvych. A najviac mŕtvych bolo v Konštantínopole. Tiel sa zbavovali nasledovne: *„Bolo príliš veľa obetí a telá často hnili v uliciach. Hrobky sa rýchlo zapĺňali a úradníci museli konať. Telá preto pochovávali do hromadných hrobov, niektoré naložili na člny smrti, odviezli ich na more a hodili cez palubu. Alebo telá nosili do opevnených veží, ktoré po naplnení zapečatili.“*[10]

Z tohto obdobia sa zachovali aj rôzne mozaiky a obrazy, zobrazujúce mor a umieranie. Rovnako sa k tejto téme vracali aj umelci v neskorších obdobiach. Tieto obrazy a mozaiky však spája jedno. Silný náboženský kontext. Ľudia všeobecne sa v čase pandémií utiekajú k náboženstvu. Táto pandémia nebola výnimkou.

Čierna smrť

Po Justiniánovom more sa dlhší čas žiadna pandémia podobných rozmerov neobjavila.

Menšie epidémie boli, sú a budú vo svete prebiehať neustále. Avšak ďalšia veľká pandémia prišla až v roku 1346. Bola to všeobecne známa čierna smrť. Mor vyhubil asi tretinu obyvateľov vtedajšej Európy. Táto pandémia zdecimovala európsku populáciu omnoho výraznejšie ako Justiniánov mor. A to aj napriek tomu, že ju spôsobovala tá istá baktéria.

Táto pandémia zasiahla Európu v ťažkej situácii. Z východu sa tlačili Mongoli, ktorí ju pravdepodobne so sebou priviezli. Okrem toho bola neúroda a sucho. Potraviny a zvieratá boli nedostatkovým tovarom. Prenášačmi moru boli blchy a potkany. Z Ázie ju okrem Mongolov doniesli aj talianski žoldnieri. V Taliansku sa choroba dostala do prístavov a už sa nedala zastaviť.

Choroba dostala meno pre svoje strašidelné príznaky: „… *podľa podkožných krvavých škvŕn, ktoré sčernali. Niektoré obete nakazené touto chorobou zomreli v priebehu niekoľkých hodín. Približne 5% postihnutých sa vyliečilo.“*[11]

Vplyv čiernej smrti bol na vtedajšiu spoločnosť ohromný. Je úplne prirodzené, že ľudia sa báli. Choroba sa predsa šírila závratným tempom a nikomu sa ju nedarilo zastaviť. Mnohí sa však o to pokúšali. Lekári a učenci si uvedomili, že pred nákazou sa musia nejako chrániť. Preto začali nosiť špeciálne, takzvané morové obleky a masky. O týchto oblekoch existuje viacero záznamov a zopár masiek sa zachovalo až do dnešnej doby. Obyčajní ľudia sa tiež chceli chrániť. Preto začali cez dýchacie cesty nosiť kusy látky. Išlo o akýchsi primitívnych predchodcov dnešných rúšok.

Rovnako sa v prístavných mestách zaviedla karanténa. Keď do prístavu priplávala loď, musela zostať 40 dní kotviť pri brehu a posádka nesmela vystúpiť. Odtiaľ sa vzalo aj slovo karanténa, v preklade znamenajúce štyridsať.[12]

Mnoho ľudí túto chorobu pokladalo za Boží trest. Niektorí z nich sa zrejme domnievali, že ak sa budú veľa modliť či bičovať na verejnosti, zachránia sa. Prekvapujúco veľké množstvo ľudí sa mylne domnievalo, že chorobu spôsobujú mačky a psy. Preto ich začali vo veľkom zabíjať. To však nebolo šťastné riešenie. Jeho výsledkom totiž bolo premnoženie potkanov, ktoré skutočne šírili nákazu.

Ďalší zase videli príčinu moru v „kacíroch“, hlavne v židoch. Už aj predtým panovali silné protižidovské nálady, ale teraz došlo

4 https://www.who.int/bulletin/volumes/89/7/11 – 088815/en/ [2021 – 02 – 27]

5 https://www.antickysvet.cz/26150n-justiniansky-mor [2021 – 02 – 28]

6 https://www.aktuality.sk/clanok/244833/cierna-smrt-spolu-s-justianovym-morom-zahubili-priblizne-polovicu-europanov/ [2021 – 02 – 28]

7 https://knihovna.lf2.cuni.cz/mor [2021 – 02 – 28]

8 https://www.youtube.com/watch?v=auseXeq-y2A [2021 – 02 – 28]

9 https://magazin.pluska.sk/zdravie/desive-fakty-justinanskom-more-prvej-zaznamenanej-pandemii [2021 – 02 – 28]

10 https://magazin.pluska.sk/zdravie/desive-fakty-justinanskom-more-prvej-zaznamenanej-pandemii [2021 – 02 – 28]

11 Všeobecná encyklopédia pre mladých, s. 388.

12 https://www.topdesat.sk/2020/04/19/odkial-pochadza-pojem-karantena [2021 – 03 – 03]

k zlomu. Mnoho židov bolo zmasakrovaných. A pritom nemali s ochorením nič spoločného.[13]

Archeologické nálezy

„Keď mor prepukol, ľudia sa pokúšali túto nákazu dostať pod kontrolu. Domy s nakazenými obyvateľmi označili znamením kríža, aby varovali návštevníkov. Po uliciach chodili hliadky s kárami, zostavené z väzňov alebo dobrovoľníkov a vyvolávali ľudí, aby vyniesli z domov telá mŕtvych. Tie potom vyviezli mimo mesta a okamžite pochovali.“[14] Preto je úplne prirodzené, že okrem morových masiek sa nám z tohto obdobia zachovali aj početné masové hroby.

Nachádzame aj rôzne maľby symbolicky zobrazujúce mor ako smrtku na koni. Toto zobrazenie je veľmi dôležité. Ukazuje nám, ako túto pandémiu vnímali vtedajší ľudia. Ide o to, že v tých časoch bol najrýchlejší spôsob cesty práve na koni. Smrť už je sama o sebe veľmi rýchla, ale teraz si vzala ešte aj koňa a kosu vymenila za luk. Z toho vyplýva, že ľudia sa museli moru neuveriteľne báť. Hlavne rýchlosti, akou sa šíril. V tých časoch to bolo čosi nevídané. Nikto nebol pred smrtiacou chorobou v bezpečí.

Španielska chrípka

Dvadsiate storočie bolo plné strašných udalostí. Poznačili ho dve svetové vojny, fašizmus, komunizmus či veľká hospodárska kríza. A aby toho nebolo málo, svetom sa prehnala záhadná pandémia, ktorá bola počtom obetí ešte horšia ako čierna smrť. Medzi jej príznaky patrilo: *„bolesť hlavy, únava a suchý dráždivý kašeľ. Zomieralo sa hlavne na choroby spojené s pľúcami a dýchacími cestami – pacienti boli zasiahnutí horúčkami, krvácaním z nosa a zápalom pľúc.“*[15] Teraz už určite mnohí vedia, že hovoríme o španielskej chrípke, ochorení, ktoré zabilo viac ľudí ako prvá svetová vojna. Šírila sa v rokoch 1918 – 1920.

Španielska chrípka je na rozdiel od moru vírusové ochorenie. To bol výrazný problém pre vtedajších lekárov. Tí už vedeli o existencii baktérií a dokázali ich pozorovať a liečiť. Vírus je však oveľa menší a ťažšie pozorovateľný. To viedlo k mnohým mylným teóriám a pokusom o liečbu.

Prečo sa táto chrípka volá španielska? Nie je to preto, že by vznikla v Španielsku, ani preto, že by v Španielsku mala najviac obetí. V skutočnosti sa volá španielska preto, lebo práve v Španielsku mohli noviny slobodne informovať o pandémii, a to vyvolávalo dojem, že Španielsko je na tom najhoršie.[16]

Zo začiatku sa ľudia veľmi ochorenia nebáli. Bolo to spôsobené ešte stále fungujúcou propagandou a zdanlivo ľahkými príznakmi. Choroba začala vyvolávať strach až keď sa zistilo, že viac postihuje mladých, zdravých ľudí ako starých a deti. *„Boli muži, ktorí prežili štyri roky delostreleckej paľby, ostreľovania a bombardovania, len aby sa dostali domov do bezpečia… a tam zomreli na chrípku.“*[17]

Ľudia sa snažili chrániť pred chrípkou podobne ako my dnes pred koronavírusom. Nosili rúška, zatvárali sa obchody, kiná, kaviarne, zakázalo sa zhromažďovať.[18]

Archeologické nálezy

Keďže sa táto pandémia odohrala začiatkom dvadsiateho storočia, veľa archeologických nálezov zatiaľ nemáme. Z archeologického hľadiska sa totiž jedná o nezaujímavé obdobie, keďže všetko je zmapované v písomných prameňoch.

Najčastejším nálezom sú opäť hroby. Tentokrát už nie je tak veľa masových. Napriek tomu sú prítomné. Zvlášť v menej rozvinutých a viac postihnutých krajinách. Španielska chrípka postihla aj Uhorsko a teda aj Slovensko práve na konci prvej svetovej vojny v roku 1918. V mnohých mestách boli zriadené vojenské nemocnice, kde sa liečili zranení vojaci, ale mnohí zomierali aj na túto chorobu. Takáto nemocnica bola aj v Žiline a vojaci rakúsko-uhorskej armády, ktorí podľahli zraneniam či chrípke, boli pochovaní na dnes už neexistujúcom vojenskom cintoríne. Zostalo len niekoľko obrázkov, ktoré sú toho dokladom.

Španielska chrípka zvýšila význam hrobárov: *„Stalo sa, že tunajším hrobárom, keď bolo treba pochovávať početné obete španielky, mesto prinútené bolo platiť na jeden deň až sto korún,“* písali Národné noviny 20. decembra 1918. *„A predsa ešte aj pri takýchto mzdách ležali mŕtvi, menovite vo vojenskej nemocnici, aj do osem dní, kým ich mohli pochovať.“*[19] A aj takto vznikali masové hroby.

Okrem masových hrobov sa zachovali rôzne dobové grafy vývoja pandémie a úmrtné oznámenia. Tieto oznámenia majú podobný charakter ako tie dnešné. V týchto dobových dokumentoch sa španielska chrípka často spomína ako španielka alebo španielska choroba. Oznámenia boli písané veľmi husto, čo svedčí o vysokom počte obetí.

Takisto grafy vývoja pandémie sú zaujímavé a dôležité. Z nich vieme zistiť, ako sa choroba šírila a koľko ľudí kde nakazila. Niektorí nakazení mali šťastie a prežili.

Prírodné katastrofy

V ďalšej časti práce sa budeme zaoberať prírodnými katastrofami. Aj tých je naprieč dejinami planéty dostatok. My sa budeme venovať dvom prírodným katastrofám z antických čias. Čo sa týka archeologických nálezov, na tie sú prírodné katastrofy štedrejšie ako pandémie a epidémie. Dá sa povedať, že nám poskytujú celkom slušný a realistický obraz o tom, ako ľudia kedysi žili.

Santorini

Dnes si už len málokto spája túto prastarú kolísku civilizácie s ohromnou sopkou. A pritom táto sopka takmer zničila staroveké Grécko a pripisuje sa jej pád minojskej civilizácie.[20]

Záznamy a dôkazy o predchádzajúcej aktivite nám chýbajú. Vedeckými metódami sa zistilo, že sopka vybuchla v dobe bronzovej niekedy medzi rokmi 1600 až 1500 p. n.l. Ale písomné zmienky o tejto udalosti nám chýbajú.[21]

13 https://refresher.sk/28806-Cierna-smrt-Metla-stredovekej-Europy-ktora-pripravila-o-zivot-75-milionov-ludi [2021 – 03 – 03]
14 Všeobecná encyklopédia pre mladých, s. 388.
15 https://dennikn.sk/blog/1829230/spanielska-chripka/ [2021 – 03 – 04]
16 https://www.aktuality.sk/clanok/774471/nazor-historika-co-maju-spolocne-spanielska-chripka-a-koronavirus/ [2021 – 03 – 05]
17 DEARY, T. Strašná prvá svetová vojna, s. 119.
18 https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/569705-epidemie-prichadzali-vzdy-vo-vlnach-ako-cunami/ [2021 – 03 – 05]
19 https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/569705-epidemie-prichadzali-vzdy-vo-vlnach-ako-cunami/ [2021 – 03 – 05]
20 https://www.volcanodiscovery.com/it/santorini.html [2021 – 03 – 05]
21 HULÍNEK, D. Explózia Vulkánu na gréckom Santorini, s. 18.

V čase výbuchu minojská civilizácia ovládala Egejské more. Bola založená na námornom obchode a ostrov Santorini (Théra) bol dôležitou obchodnou križovatkou. A to nielen pre jeho výhodnú polohu, ale aj pre jeho reliéf. Nachádza sa tu prírodný prístav, chránený pred silným vetrom a zlým počasím.[22]

Keď sopka vybuchla, na ostrove sa nachádzalo prosperujúce mesto s 30 000 obyvateľmi. Najbližšie pri výbuchu bol hlavný prístav ostrova a mesto Akrotiri. Mesto bolo podobne ako Pompeje pochované pod obrovskou vrstvou popola.[23]

Po výbuchu sopky nasledovala vlna tsunami. Tá zasiahla veľké množstvo ostrovov v Egejskom mori. Je pravdepodobné, že ostrov Santorini a jeho poklady by sa nezachovali až do dnešnej doby, keby sa sopka nezrútila do mora. Tým zachránila ohromné množstvo vzácnych archeologických pamiatok, vďaka ktorým máme o minojskej civilizácii množstvo cenných poznatkov.

Archeologické nálezy

Po výbuchu sopka zanechala po sebe množstvo vzácnych archeologických nálezov. Z nich je najvýznamnejšie práve mesto Akrotiri. Domy v meste sa zachovali v relatívne dobrom stave. Čo je však zaujímavé, nenašli sa žiadne ľudské ostatky. To nasvedčuje tomu, že ľudia o sopke vedeli a boli na ňu pripravení. Túto teóriu podporuje aj fakt, že maľby v meste sú robené špeciálnou technikou, aby odolali zemetraseniam.[24]

Je možné, že obyvatelia si všimli varovné signály, ktoré sopka vysielala. Popukané schody svedčia o tom, že došlo k silnému zemetraseniu. Po zemetrasení zrejme nasledovali ďalšie signály. Napríklad stúpajúci dym zo sopky či menšie erupcie. Je však možné, že ľudia pred výbuchom sopky aj tak neušli. Výbuch zrejme vyvolal vlnu tsunami, schopnú zasiahnuť až na pobrežie Turecka a Egypta. Takisto vznikli aj nebezpečné pyroklastické prúdy.

Existuje teória, že práve výbuch Théry zlikvidoval túto vyspelú ríšu. Minojci boli závislí na námornom obchode. Vo vtedajšom svete mali najväčšiu flotilu. Ak ju sopka potopila, veľmi ľahko mohli uviaznuť na neúrodných ostrovoch. Toto je dosť možné, keďže pri pobrežiach Kréty sa našlo väčšie množstvo potopených lodí.[25]

Výbuch tiež spôsobil vznik obrovského mračna popola a prachu. Tie zatienili slnko nad Gréckom, Egyptom a Tureckom. To spôsobilo nedostatok úrody a hladomor. Jej dôkazom je zvýšené množstvo hrobov v krajinách, kde sa pochovávalo do zeme.

Archeologické nálezy svedčia o tom, že ľudia sa do mesta po varovnom zemetrasení vrátili. Našli sa amfory so sadrou a kamenné bloky svedčiace o tom, že ľudia skúšali mesto obnoviť. Potom však nečakane zmizli. Čo sa s nimi stalo, dodnes netušíme.

Pompeje

Pompeje sú ruiny rímskeho mesta. Toto mesto bolo zničené roku 79 n. l., keď sa nečakane prebrala sopka Vezuv. Dnes je toto mesto významným archeologickým náleziskom. Aj vďaka nemu vieme, ako žili ľudia v Rímskej ríši.

Prvú ničivú katastrofu zažilo mesto, v ktorom žilo asi 10 000 obyvateľov rôznych spoločenských tried, v roku 62. V tom čase sa z neho pomaly stával obchodný uzol. Začiatkom roka ho však zasiahlo zemetrasenie. Nebolo to ničivé zemetrasenie, ako napr. v San Franciscu v roku 1906, kedy spolu s požiarom zmizlo asi 80% mesta. No tiež to nebolo len také postrašenie. Veľká časť mesta sa ocitla v troskách. Obyvateľom, ktorí tu potom zostali, trvalo dlho, kým opäť postavili mesto na nohy.

Mesto sa ešte ani poriadne nespamätalo a už tu bol rok 79. A s ním prišla ďalšia ničivá katastrofa. Sopka Vezuv sa nečakane zobudila po dlhom spánku. V tom čase ľudia buď nevedeli, že Vezuv je sopka, alebo ju pokladali za dávno vyhasnutú.[26]

Plínius Mladší bol očitým svedkom tejto tragickej udalosti. Svoje spomienky spísal v podobe dvoch listov Tacitovi. Tie sa zachovali až dodnes. *„… Už asi hodinu bol deň, no napriek tomu svetlo bolo neurčité a ďalej slablo. Už sa zrútili domy okolo, a hoci sme stáli na otvorenom, no úzkom priestranstve, mali sme veľký strach z rúcajúcich sa budov. Nakoniec sa nám teda zdalo rozumné odísť z mesta. Nasledoval nás vydesený dav… Už padal popol, nie však ešte hustý, obrátim sa a vidím, ako sa za mojím chrbtom vznáša hustá hmla ako akýsi príval, rozptyľujúc sa po zemi, prenasledujúc nás… Prichádza noc, nie taká z tých oblačných nocí bez svitu mesiaca, ale ako keď si na uzavretom mieste bez svetla. Bol by si počul stony žien, krik detí, výkriky mužov… Mnohí sa úpenlivo modlili k bohom, mnohí súdili, že už ich niet, a tá noc musela byť poslednou nocou sveta…“*[27] Aj samotného Plínia Mladšieho táto udalosť osobne zasiahla. Jeho strýko Plínius Starší, ktorý v tom čase velil vojenskej flotile, pri výbuchu Vezuvu zahynul. Udusil sa sopečnými splodinami.[28]

Po zničení Pompejí ustanovil cisár Titus zbor pre obnovu Kampánie. Pompeje sa však nikdy neobnovili. Nikto už v meste z pochopiteľných príčin nechcel žiť. Vrátilo sa len niekoľko ľudí zachrániť rodinné dedičstvo a zlodeji. Napokon sa na mesto úplne zabudlo. A to aj v dôsledku opakujúcich sa erupcií. Odohralo sa ich tu asi 140. Posledný výbuch tu bol v roku 1944 a zahynulo pri ňom 26 amerických dôstojníkov.[29]

Archeologické nálezisko

Ako sme už spomínali, na Pompeje sa nadlho zabudlo. Opäť ich našli až v roku 1594 pri výkope zavlažovacieho kanála. Mesto však po skončení prác opäť upadlo do zabudnutia. Svoju zásluhu na tom má nepochybne stále vybuchujúci Vezuv. Oficiálne vykopávky tam povolil až neapolský kráľ Karol IV. roku 1748. Výkopové práce trvali desiatky rokov. Vtedajší archeológovia ešte nemali takú modernú techniku, a tak až o mnoho rokov neskôr zistili, že vlastne objavili mesto.

Seriózny výskum začal až v roku 1860. Zaviedli sa nové metódy vykopávok a v Pompejach boli vyskúšané v praxi. *„… pod vedením Giuseppe Fiorelliho začal cieľavedomý prieskum a odkrývanie mesta. Vykopávky viedol zvrchu, aby zachránil všetky dôležité prvky budov a bol tiež autorom myšlienky sadrových odliatkov, vďaka ktorým sa získavala podoba tiel obetí výbuchu.“*[30]

22 https://www.youtube.com/watch?v=cjarVR4Q1gU&t=123s [2021 – 03 – 05]
23 https://pelipecky.sk/10-veci-santorini/ [2021 – 03 – 05]
24 https://www.ancient.eu/article/673/akrotiri-frescoes/ [2021 – 03 – 05]
25 https://www.youtube.com/watch?v=cjarVR4Q1gU&t=123s [2021 – 03 – 05]
26 ROBINS, J. Prírodné divy sveta, s.138.
27 https://www.sashe.sk/JAJAaPAJA/detail/pompeje [2021 – 03 – 05].
28 https://sk.wikipedia.org/wiki/Pl%C3%ADnius_Mlad%C5%A1%C3%AD [2021 – 03 – 05]
29 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/ako-mesto-pompeje-znicila-sopka [2021 – 03 – 05]
30 https://oskole.detiamy.sk/clanok/znicenie-pompeji [2021 – 03 – 05]

Obrovským nešťastím pre vykopávky bolo silné zemetrasenie v roku 1980. To poškodilo množstvo vzácnych budov.

Archeologické nálezy

Okrem rozľahlých a nádherných budov či predmetov dennej alebo sviatočnej potreby nájdeme v ruinách mesta Pompeje aj to, čo nás bude teraz naviac zaujímať. Ľudí. *„Najdramatickejšie stopy hroznej udalosti predstavujú sadrové odliatky obetí, získané zaliatím dutých odtlačkov, ktoré v kompaktnej mase zanechali telá, znehybnené v polohe, v akej sa nachádzali v posledných okamihoch života.“*[31] Tieto telá boli kedysi ľudia. Je skutočne tragické, že skončili práve takto. V meste sa našli aj telá otrokov spútaných reťazami. Nález mesta Pompeje by mal ľuďom ukazovať, aká strašná je sila sopky.

V tom čase si málokto spájal zemetrasenie z roku 62 so sopkou. Práve naopak. Ľudia to považovali za Boží trest. Preto začali stavať pompézne chrámy, aby si bohov udobrili. Ruiny chrámov aj dnes vyzerajú pompézne.[32]

Ľudia si v deň výbuchu Vezuvu nepochybne všimli stĺpy dymu, vychádzajúce zo sopky alebo menšie zemetrasenia. Nikto zrejme nevedel, čo bude nasledovať. Podľa nálezov najprv padali sopečné kamene. Tie spôsobili pád slabších budov. Tí, ktorých padajúce kamene nezabili, sa snažili skryť v pevnejších kamenných budovách, napr. v miestnom divadle. Mesto takisto začalo horieť. Podpálili ho horiace padajúce sopečné kamene. Následne prišli sopečné pyroklastické prúdy. Tie doslova prevalcovali mesto. Jeho obete sa udusili a následne ich zasypal nános sopečného popola. Vďaka tomu sa mnohé telá uchovali v podobe kostí a prázdnych dutín, do ktorých sa dala naliať sadra a telá sa znovu objavili.[33]

Mnoho vzácnych malieb sa zachovalo až do dnešných čias ako aj predmetov, ktoré tu vtedy ľudia používali. Archeológovia boli počas vykopávok nesmierne prekvapení, ako Rimania otvorene vyobrazovali telesnú lásku. *„…fresky a sochy so zobrazením antických bohýň v plnej kráse … našli vyobrazenia rôznych služieb, ktoré ponúkali prostitútky …“*[34]

Záver

Keď sme sa rozhodli prihlásiť do tejto súťaže, nemali sme ani len tušenie, čo všetko zistíme o histórii sveta. Dosť veľa sme toho vedeli, ale nepomerne viac sme sa toho dozvedeli pri písaní tejto práce.

Na začiatku sme si stanovili hlavný a vedľajší cieľ. Hlavným cieľom bolo priblížiť kritické situácie naprieč dejinami. Pretože takýchto situácií bolo veľké množstvo, zamerali sme sa iba na niektoré. To sme splnili. Kvôli pretrvávajúcej pandémii sme nemohli navštíviť Štátny archív v Žiline, kde by sme získali ďalšie údaje, napr. o priebehu španielskej chrípky v regióne.

Okrem toho sme chceli dokázať, že aj keď dnes zažívame mimoriadne ťažké časy, z historického hľadiska sa nejedná o nič nového. Prírodné katastrofy, pandémie a epidémie sú tu už od nepamäti. Rozdiel je však v tom, že dnes sme na ne lepšie pripravení.

Mnoho udalostí sme, žiaľ, nespomenuli. Napríklad pandémiu pravých kiahní medzi pôvodnými obyvateľmi Ameriky či výbuch sopky Krakatoa. Aj tieto udalosti mali zásadní vplyv na históriu. Lenže rozsah tejto práce je obmedzený. Problémom je často aj nedostatok hmotných prameňov a archeologických nálezov.

Ďalším cieľom, ktorý sme si vytýčili na začiatku našej práce, je odprezentovať ju spolužiakom. Tento cieľ sme nemohli zatiaľ naplniť, pretože stále prebieha dištančné vzdelávanie, ale veríme, že sa nám to podarí, napr. počas Týždňa vedy a techniky, ktorý sa pravidelne organizuje v našom gymnáziu.

Táto práca by sa dala využiť napríklad pri výučbe dejepisu alebo v seminári z dejepisu, ale aj biológie či geografie. Veríme, že sme ju nerobili iba pre túto súťaž.

Na záver našej práce chceme uviesť citát Marca Tulia Cicera, ktorý je platný aj v súčasnosti: *„História je učiteľkou života.“*[35]

31 https://sk.wikipedia.org/wiki/Pompeje [2021 – 03 – 10]
32 https://www.youtube.com/watch?v=wVv1rhkcGjA [2021 – 03 – 10]
33 https://www.youtube.com/watch?v=wVv1rhkcGjA [2021 – 03 – 10]
34 Valachovič, P. Skaza Pompejí, s. 25.

Tri najhoršie epidémie v histórii

Ema ELIASOVÁ

(Gymnázium Františka Švantnera, Nová Baňa)

Úvod

Choroby trápili ľudstvo už v praveku a ovplyvňovali chod dejín, zasahovali do vojenských ťažení, politického aj hospodárskeho života. Existujú rovnako dlho ako aj ľudia. Prví ľudia žijúci v tropických oblastiach museli zápasiť s rôznymi druhmi chorôb. Neskôr, keď začali migrovať do údolí, sa zbavili aj väčšiny tropických ochorení, no veľmi rýchlo sa vytvorili nové. Pre ne to bolo ako raj – množstvo ľudí spolu s riečnym ekosystémom, ktorý používali na zavlažovanie.

Starovekí Egypťania trpeli na schistosomózu, ochorenie, ktoré napáda hlavne črevá, pečeň a urinálny systém. V starovekom Grécku sa zase v Aténach vyskytol mor, práve počas náročného obdobia Peloponézskych vojen. Atény boli pomerne dobre chránené, no neskôr keď začali rozvíjať svoju obchodnú sieť, boli o dosť zraniteľnejšie.

Rajom pre rôzne choroby boli armády. Vojaci si prenášali ochorenia medzi sebou, a kvôli nedostatku potravín sa stávali na choroby čoraz viac náchylnejšími.[36]

„Neviditeľní nepriatelia“ sužovali zase civilizácie Aztékov, Mayov či Inkov, v ich prípade však nešlo o mor, ale o kiahne. Okrem kiahní sa postupne vyskytli aj osýpky, záškrt či cholera.

Na syfilis ochoreli aj známi spisovatelia, ako Fiodor Michajlovič Dostojevskij či Oscar Wilde. Vedci si najskôr mysleli, že ho do Európy priniesli členovia Kolumbovej expedície, v súčasnosti sa už hovorí, že choroba vznikla v Európe a v Amerike len mutovala do ďalšej, agresívnejšej podoby. Nebezpečná cholera zase v Uhorsku naplno prepukla v lete v roku 1831. V 20. storočí zasiahla svet španielska chrípka aj lepra, ktorá sa nazýva tiež malomocenstvo.

Štúdia Juraja Mesíka o Veľkom írskom hladomore dokazuje, že epidémie zabíjali aj nepriamo, ak zasiahli organizmy, od ktorých záviselo ľudské prežitie.[37]

V tejto práci ide o objasnenie troch veľkých epidémií, ktoré zasiahli svet. Sú to mor, kiahne a španielska chrípka.

35 https://citaty-slavnych.sk/citaty-o-historii/ [2021 – 03 – 14].
36 https://www.youtube.com/watch?v=gPdXVfFkp8w
37 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/epidemie--v-dejinach-su-dokazom-ze-ludstvo-sa-z-historie-nepoucilo

Mor

Mor je smrteľná infekčná choroba vyvolávaná baktériou Yersinia Pestis. Prenášala sa na človeka hlodavcami, ktorí boli hostitelia bĺch morových. Najčastejším druhom bol bubonický mor, ktorý napádal lymfatický systém. Ak sa baktéria Yersinia Pestis dostala do krvného obehu, tak mal človek septický mor, a ak sa baktéria dostala do pľúc, tak hovoríme o pneumonickom more.[38] Na svet udrela v plnej sile hlavne v polovici 14. storočia. Mnohí autori sa domnievajú, že práve mor bol jeden z dôvodov prechodu európskej spoločnosti zo stredovekej do novovekej éry.[39] Odhaduje sa, že mor zabil najmenej tretinu vtedajších Európanov. Ich telá boli pochovávané v masových hroboch. Cintoríny sa rýchlo napĺňali, často sa stávalo, že do toho istého hrobu bolo pochovaných viac mŕtvych. Ďalšou možnosťou bolo aj spaľovanie tiel mimo miest v obrovských jamách.[40] Prvýkrát sa mor objavil v Európe v 6. storočí n. l. Zabránil vtedy obnoveniu Rímskej ríše a oslabil Byzantskú ríšu.[41]

Šírenie moru

Nie je úplne jasné, z akej oblasti sa mor rozšíril, no s najväčšou pravdepodobnosťou to bola Čína, a prvým ohniskom morovej nákazy bolo zrejme severné podhorie Tibetskej plošiny. Tím odborníkov zistil pri skúmaní letokruhov starých stromov, že na vznik nákazy mal veľký vplyv krátkodobý klimatický výkyv pri pohorí Karakoram. Rozmnožil totiž populáciu hlodavcov s blchami prenášajúcimi mor, ktoré sa potom prenášali na zvieratá či človeka. Podľa písomných zdrojov sa prvý prípad nákazy spomína v roku 1331 v dnešnej provincii Čchink-chai. Prvou obeťou sa stal vládca Abu Sa´id a jeho synovia.[42]

Najstaršie archeologické doklady pochádzajú aj z územia Kirgizska, a dokladajú rozmach nákazy v rokoch 1338 – 1339 kamennými náhrobkami kresťanov. Zatiaľ čo bežne umreli štyria ľudia ročne, v priebehu týchto dvoch rokov to bolo vyše sto.

Do Európy sa dostal po obchodných trasách (hlavne po Hodvábnej ceste) až do Talianska. Vlastné ohnisko moru bolo v oblasti jazera Balchaš v strednej Ázii, kde archeológovia pri vykopávkach v kresťanských katakombách zistili, že v 30. rokoch minulého storočia bola v tejto oblasti veľmi vysoká úmrtnosť.[43]

V prvej polovici 14.storočia postihli Čínu rôzne klimatické katastrofy, čo mohlo byť impulzom k vypuknutiu epidémie. Mor udrel do zoslabnutých ľudských spoločenstiev a do zhoršeného zdravia vtedajšej populácie. V stredovekej Európe boli veľmi zlé hygienické podmienky, a hlad spôsobený preľudnením a klimatickými zmenami.[44]

V Európe sa prvýkrát objavil v meste Feodosiji na Kryme v roku 1347. Od roku 1346 bolo mesto obliehané tatárskymi vojskami, a z tohto obdobia sa zachovali svedectvá o more na Kryme: „Podľa väčšiny diachronických popisov boli krymské prístavné mestá […] tak ťažko postihnuté morovou nákazou, že […] zhadzovali mešťania telá obetí epidémie z hradieb medzi obliehateľov.[45] Mor zasiahol celú Európu, dokonca sa dostal až do vikingských osád v Grónsku.[46]

V tomto období existovala už aj 40 dňová karanténa, ktorá sa neskôr znížila na 16 dní. Mestské orgány izolovali chorých, tí boli vo vlastných príbytkoch, ktoré sa zvykli označovať znamením kríža. Tieto príbytky sa zvykli zamurovať, kým sa nakazení nevyliečili, alebo v horšom prípade, kým nezomreli. Taktiež sa zastavil spoločenský život, obmedzili sa trhy, jarmoky, verejné kázne, zasadnutia verejných orgánov, nesmeli sa vykonávať pohreby či svadby.[47]

Príčiny a dôsledky moru

Mor zapríčinil množstvo zmien na starom kontinente. Práca sa hľadala ťažko a rozpadol sa aj poddanský systém. Brutalita vojen sa zvyšovala vďaka vynálezu palných zbraní. V móde začínali byť charakteristické priliehavé šaty, cez ktoré presvitali obrysy nahého tela.

Nastávala vlna duchovného úpadku, ktorá viedla k protekcionizmu a úplatkárstvu cirkvi. Príbuzní sa báli priblížiť k svojím chorým, a takisto aj kňazi, takže chorí mohli len ťažko získať posledné pomazanie. Bezmocnosť chorých bola zneužívaná, navštevovali ich „lekári“ ktorí im za peniaze sľubovali zázračné a rýchle uzdravenie. V 14. storočí sa dostal do popredia aj kult sv. Sebastiána a Rocha, ktorí sa spájal s ochranou proti moru. Ťažké obdobie sa prejavilo aj v umení či literatúre. Ako nový motív vzniklo tzv. danse macabre, v preklade tanec smrti.[48]

17. storočie, lekári s morovými maskami

Keďže lekári vôbec netušili ako sa choroba šíri, mor sa znovu vrátil v 17. storočí. A práve v tomto období sa začali objavovať lekári s maskami s dlhým zobákom. Vynálezcom bol francúzsky lekár Charles de Lorm, ktorý bol osobným lekárom napr. Henricha IV., Ľudovíta XIII. alebo Ľudovíta XIV.

Morovú masku prvýkrát použil v roku 1619 pri morovej epidémii v Paríži. Táto morová maska zahŕňala zobák, ktorý slúžil ako respirátor. Zakrýval nos a prevažnú časť tváre a plnil sa zmesou liečivých bylín, ktoré mali čistiť vzduch, keďže ľudia v tej dobe verili, že mor je zapríčinený skazeným vzduchom, teda miasmou. Ďalej obsahovala špeciálne okuliare, dlhý plášť, klobúk, rukavice a čižmy, všetko vyrobené z jemnej kože teliatka či jahniatka, a pre lepšiu ochranu ešte aj potreté voskom.[49]

Morovú masku však nenosili len lekári. Mestá prijímali v podstate hocikoho, aj úplných laikov, keďže povinnosťou nebolo liečiť, ale len spočítať úmrtia a sledovať domy s nakazenými.[50]

38 https://www.youtube.com/watch?v=gPdXVfFkp8w
39 LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. Encyklopedie středověku, Praha, Vyšehrad, 2008, s. 496.
40 FAGAN, Brian M. Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300 – 1850, Praha, Academia, 2007, s. 116.
41 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/najstarsi-doklad-o-stredovekom-more-pochadza-z-ruska
42 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/cierna-smrt-prisla-z-vychodu
43 https://otik.zcu.cz/bitstream/11025/7915/1/Bakalarska%20prace%20AJ.pdf str 35
44 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/najstarsi-doklad-o-stredovekom-more-pochadza-z-ruska
45 CANTOR, Norman F. Po stopách moru – černá smrt a svět, který zrodila, Praha, BB/art, 2001, s. 21.
46 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/najstarsi-doklad-o-stredovekom-more-pochadza-z-ruska
47 https://history.hnonline.sk/starsie-dejiny/2129163-chorych-zamurovali-v-dome-kym-sa-nevyliecili-alebo-nezomreli-morova-epidemia-robila-z-ludi-bestie
48 https://historickarevue.sme.sk/c/22528230/cierna-smrt-ako-sa-v-polovici-14-storocia-europou-sirila-morova-nakaza.html
49 https://www.youtube.com/watch?v=CezZx-a-aT4
50 https://www.youtube.com/watch?v=CezZx-a-aT4

Maska z tohto obdobia sa zachovala dodnes a je súčasťou lekárskej výstavy v Ingolstadte.[51] Prestala sa používať až v 19. storočí, keď bol odhalený skutočný pôvodca ochorenia.

Španielska chrípka

Je to približne 100 rokov, odkedy sme zvládli boj s epidémiou španielskej chrípky, ktorá nakazila štvrtinu až tretinu populácie. Bola jedna z najhorších epidémií v histórii, chorobe podľahlo 17–50 miliónov ľudí (niekde sa hovorí aj o 100 miliónoch) a zničila tri až päť percent svetovej populácie.[52] Zabila viac ľudí ako prvá svetová vojna, AIDS či nacistické Nemecko. Prekonal ju zrejme len čierny mor v 14. storočí.[53] Príznakmi bola bolesť hlavy, dýchavičnosť, bolesť kĺbov či suchý dráždivý kašeľ, a choroba napádala hlavne pľúca a dýchacie cesty.[54]

Začiatky

Nie je isté, odkiaľ španielska chrípka pochádza, teórie o pôvode hovoria o Francúzsku aj Číne, no väčšina vedcov sa domnieva, že to nie je Európa ani Ázia, ale Amerika. Vírus vtáčej chrípky sa preniesol zo zvieraťa na človeka, ako aj väčšina chorôb, napr. tuberkulóza pochádza z hovädzieho dobytka, lepra z bývolov alebo nádcha od koní. Preto začalo k väčším prenosom chorôb dochádzať v období vzniku poľnohospodárstva, keď ľudia začínali spolunažívať so zvieratami.[55]

Za prvého nakazeného sa považuje 29-ročný vojenský kuchár Adam Gitchell, ktorého zaznamenaný prípad 4. marca 1918 sa považuje za začiatok celej pandémie. Ako vojenský kuchár sa stýkal s obrovským množstvom vojakov, a behom troch týždňov sa nakazilo 1 100 vojakov a 38 z nich aj zomrelo.

Španielska chrípka v Európe

Keďže počas španielskej chrípky prebiehala v Európe 1. svetová vojna, dostala sa tam pomerne jednoducho, a to vojakmi cez Atlantik až do Francúzska a potom do zákopov. V apríli 1918 udrela prvá vlna španielskej chrípky, ktorá však nebola ešte taká smrteľná. Druhá, oveľa smrteľnejšia vlna udrela v auguste 1918 a šírila sa veľmi rýchlo, keďže vojaci žili v stiesnených podmienkach, či už v zákopoch alebo na ošetrovniach.[56]

Na Slovensku prudko zasiahla mesto Turzovka na Kysuciach. V niektorých rodinách zomreli aj traja ľudia. „V hláseniach obecných úradov dedín na Orave či Kysuciach bývali nasledovné záznamy: Dedina je ako vymretá, ľudia sú chorí," napísala v roku 2008 historička a etnografka Zora Mintálová-Zubercová. Na španielsku chrípku zahynulo v Turzovke asi 250 ľudí.

Odhady počtu obetí na Slovensku nemáme, jedným z dôvodov môže byť aj to, že prebiehala v časoch keď vznikal nový štát. „Slovensko, ako vtedajšia súčasť Uhorska, bolo isto silne postihnuté chrípkou, rovnako ako celé Maďarsko, ktoré patrilo k najviac zasiahnutým krajinám. Aj v tých častiach Moravy, ktoré hraničia so Slovenskom, existuje veľa historických prameňov poukazujúcich na silnú epidémiu," povedal Harald Salfellner. Keďže v mnohých krajinách Európy sa počet obetí pohybuje medzi 0,1 až 1 percentom populácie, mohlo na Slovensku zahynúť približne 15- až 30-tisíc obyvateľov.[57]

Prečo „španielska chrípka?"

Prečo má táto chrípka prívlastok španielska, keď vlastne ani nepochádza zo Španielska? Počas 1.svetovej vojny vládla totiž prísna cenzúra tlače, čiže o chorobe sa vôbec nehovorilo. No Španielsko bolo neutrálny štát so slobodou tlače, a o chorobe začalo verejne informovať. Mysleli si dokonca, že sú jediným štátom s touto chorobou.

Najhoršie na španielsku chrípku reagovali mladí ľudia s výborným imunitným systémom, u ktorých vyvolávala tzv. cytokínovú búrku. Vírus sa im replikoval vnútri do pľúc, a keď to bunky zistili, vyvolali silnú imunitnú odpoveď. Tá viedla k prítoku bielych krviniek a tekutín do pľúc, ktorý obmedzoval objem vzdušného priestoru, ktorý musí človek nadýchnuť. V tom období ľudia nemali žiadne lieky na cytokínovú búrku alebo antibiotiká proti zápalu pľúc, preto sa pacientom podávali iba prostriedky na tíšenie bolesti, ako napríklad aspirín alebo jód. Takéto udalosti len napomáhali šíreniu hoaxov. Našli sa ľudia, ktorí tvrdili, že nákaze sa dá predísť alkoholom, špeciálnymi elixírmi či potieraním hrude cesnakom.[58]

Ženy počas španielskej chrípky

Španielska chrípka ohrozila aj schválenie volebného práva pre americké ženy. Americké sufražetky sa o získanie volebného práva pre ženy snažili od 19. storočia. Protestovali, niektoré boli označené za radikálky a boli aj väznené. Rok 1918 bol pre ne kľúčový, pretože pri voľbách do kongresu sa mali konať aj referendá o ženskom volebnom práve vo viacerých štátoch. Lenže prišla španielska chrípka, a bolo nevhodné hovoriť o volebnom práve a politici aj občania mali iné starosti, ako prispievať na ich kampane.

Počas pandémie však mali ženy možnosť ukázať, aké sú potrebné. Španielska chrípka postihovala skôr mužov ako ženy, takže ich muselo veľa nastúpiť do práce. Mnohé z nich pracovali ako dobrovoľné sestry pre Červený kríž. A v lete 1919 nakoniec senát prijal ústavný dodatok o rovnosti volebného práva.[59]

Ďalšie vlny a koniec

Po skončení 1.svetovej vojny sa počet úmrtí ešte viac zvyšoval. Ľudia vychádzali do ulíc oslavovať a nakazení vojaci sa vracali domov. V januári 1919 začala chrípka poľavovať, no v niektorých krajinách prebehla ešte 3. a 4. vlna, ktorá sa vyskytla v izolovaných oblastiach, napr. v New Yorku, Švajčiarsku alebo Škandinávii. Trvala od decembra 1919 až do apríla 1920. Vírus v skutočnosti pretrval až do roku 1957, časom zmutoval a zostal vo forme pravidelnej sezónnej chrípky.

51 https://morezprav.cz/svetodeni/autenticka-a-zachovala-morova-maska-ze-16-stoleti-je-soucasti-vystavy-lekarske-historie
52 https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=8807
53 https://dennikn.sk/1043382/zabijala-viac-ako-hitler-spanielska-chripka-aj-u-nas-usmrtila-tolko-ludi-az-hrobari-v-kosiciach-zacali-strajkovat/
54 https://dennikn.sk/blog/1829230/spanielska-chripka/
55 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/moze-studium-historickych-pandemii-pomoct-v-boji-proti-tej-aktualne
56 https://www.youtube.com/watch?v=MSal9wP5W4c
57 https://dennikn.sk/1043382/zabijala-viac-ako-hitler-spanielska-chripka-aj-u-nas-usmrtila-tolko-ludi-az-hrobari-v-kosiciach-zacali-strajkovat/
58 https://www.youtube.com/watch?v=MSal9wP5W4c
59 https://dennikn.sk/1883812/ako-spanielska-chripka-ohrozila-a-na pokon-urychlila-schvalenie-volebneho-prava-pre-americanky/

Pozitíva

Napriek miliónom nakazeným a mŕtvych mala španielska chrípka určité pozitíva. Vedecká komunita sa začala viac pripravovať, aby podobné pandémie lepšie zvládala. Vznikli nové odbory, virológia a epidemiológia. Začali sa pokusy o vytvorenie celosvetovej zdravotníckej organizácie, keďže ľudia pochopili, aká dôležitá je medzinárodná koordinácia a spolupráca.[60]

Kiahne

Pravé kiahne (lat. variola) sú jednou z najsmrteľnejších chorôb v histórii. Spôsobené sú vírusmi a prenášajú sa kvapôčkovou infekciou, teda kašľaním, kýchaním či rozprávaním. Predtým, ako sa ich podarilo úplne potlačiť, postihovali 60% svetovej populácie a usmrcovali jedného zo štyroch pacientov.[61]

História

Kiahne sa objavili už v starovekom Egypte a Ríme, a neskôr začali zabíjať aj americkú a európsku populáciu.[62] Telo faraóna Ramzesa V., ktorého múmia leží v múzeu v Káhire, javí jednoznačné znaky jaziev po pravých kiahňach.

Prvá historicky podložená epidémia pravých kiahní bola v Európe v 6. storočí, ďalej v 13. storočí v Anglicku a v 15. storočí v Nemecku. Do Ameriky sa dostali pravé kiahne spolu so španielskymi dobyvateľmi a pravdepodobne tam zohrávali úlohu pri zániku kultúr Inkov a Aztékov.[63] Epidémie sa najčastejšie šírili práve cestovaním, keď karavány a lode obchodníkov často viezli aj „čiernych pasažierov", teda vírusy a baktérie.[64]

Na kiahne ochorela aj rakúska cisárka Mária Terézia vo veku 50 rokov a ochorenie prežila, alebo aj Johann Wolfgang von Goethe, ktorý priebeh ochorenia opísal v diele „Poézia a pravda".[65]

Vírus variola

Vírus variola najskôr spôsoboval horúčky, bolesti hlavy a zvracanie. Neskôr, keď sa už infikovaný človek cítil lepšie, sa začali po tvári, rukách a po niekoľkých dňoch aj na trupe objavovať akési vyrážky, naplnené čírou tekutinou. Tie neskôr hnisali, potom sa vysušili a odpadli. U pacientov, ktorí ochorenie prekonali zostávali na tele jazvy, prípadne nastala slepota. Infikovaní potrebovali neustálu starostlivosť, a preto sa často stávalo, že kiahne vyhubili aj celú rodinu. Bola to choroba, pri ktorej bolo každému jasné, že ju dostane, a buď prežije, alebo nie. Ochorenie sa prenášalo po vypuknutí horúčky prostredníctvom respiračného kontaktu či kontaminovaným šatstvom a bielizňou.

Počiatky vakcinácie

Je známe, že ľudia, ktorí prekonajú určitú nákazu zriedkakedy ochorejú rovnakou nákazou. Pri kiahňach začali ľudia objavovať vakcináciu, teda sa pokúšali u zdravých ľudí zámerne vytvoriť imunitu. Vakcinácia sa tu nazývala variolácia. Najstaršie zdokumentované použitie variolácie pochádza z 15. storočia z Číny. Číňania zhromaždili chrasty človeka s ľahkým priebehom kiahní, nechali ich vysušiť, rozdrvili ich na prášok, zabalili do bavlny a túto zmes pomocou trubičiek zavádzali vdýchnutím do nosa neinfikovaných ľudí. V Indii sa pokúšali predísť ochoreniu prenosom infekčného materiálu do narezanej (skarifikovanej) kože.

V Európe sa tento proces rozšíril až v roku 1718, keď žena bostonského veľvyslanca Osmanskej ríše Lady Mary dala variolovať v Istanbule dve svoje deti. Proces sa osvedčil, a od roku 1754 bolo Anglicko medzinárodným centrom variolácie.[66] Variolácia však nebola dokonalá, zomierali na ňu približne 2% ľudí, niektorí pacienti totiž dostali až príliš veľkú dávku vírusov. Ďalšou nevýhodou bolo, že materiál na očkovanie sa získaval z človeka, takže sa prenášali aj iné choroby, ako napr. syfilis alebo hepatitída.[67]

Edward Jenner

Za zakladateľa účinného a bezpečného očkovania sa považuje Edward Jenner. Narodil sa v roku 1749 v Anglicku, a preslávil sa zavedením prvej skutočnej vakcíny.

Ako malý chlapec sa rozprával s dojičkou kráv, ktorá mu prezradila, že pravé kiahne dostať už nemôže, lebo už prekonala kravské kiahne, ktoré ani zďaleka nie sú tak nebezpečné, ako pravé kiahne, a nie sú ani tak infekčné. Edward vyrástol, vyštudoval chirurgiu a začal sa dlhé roky zaoberať štúdiom človeka a zvierat. Keď za ním prišla dojička kráv Sarah s kravskými kiahňami, spýtal sa jej, či mala už niekedy normálne kiahne. Povedala nie, a Jenner začal konať.

Odobral tekutinu z kiahní z rúk dojičky Sarah a pichol ju osemročnému chlapcovi, synovi svojho záhradníka. Deti pravé kiahne takmer vždy neprežili, čiže ak by to fungovalo, zachránil by aspoň jeden život. Po šiestich týždňoch skúsil chlapca variolovať, ale ten nevykazoval žiadne príznaky pravých kiahní. Sem siahajú počiatky prvej vakcinácie, po latinsky vacca (krava). Po tomto uskutočnil ďalších 23 experimentov, a z vakcinácie urobil svoje celoživotné poslanie. Vakcinácia sa nie vždy vydarila, lekári mohli nechtiac preniesť na pacienta aj niečo viac než len kravské kiahne, a pacienti mohli mať taktiež aj nežiaduce reakcie.

Protesty prišli zo strany veriacich, ktorí považovali vakcináciu za nečistú a nehumánnu, ale aj z radov lekárov, keďže z predchádzajúcej drahej variolácie veľmi bohatli.

O Jennerovi sa taktiež hovorilo, že jeho vakcíny premieňajú ľudí na kravy. Z tohto obdobia pochádza aj slávna politická karikatúra, ktorá zobrazuje ľudí po očkovaní, ako im z tela vyrastajú kravy.[68]

Pokračovanie očkovania

Do roku 1800 už bolo zaočkovaných až 6000 ľudí. V Čechách sa začalo očkovať proti pravým kiahňam v roku 1803.[69]

Jennerova vakcína oslovila aj samého Napoleona, ktorý trval na tom, aby sa všetci francúzski vojaci dali zaočkovať. Neskôr, keď ho Jenner poprosil, aby prepustil britských zajatcov, povedal, že Jennerovi nemôže odoprieť vôbec nič.

Jenner sa z vakcinácie nepokúšal nijako profitovať, a dokonca si na svojej záhrade zriadil chatu, kde očkoval bezplatne všetkých

60 https://www.youtube.com/watch?v=MSal9wP5W4c
61 http://www.medialog.sk/ochorenia-a-vakciny-prave-kiahne-vakcina-produkovana-v-pripade-potreby-z-dovodu-bioterorizmu/
62 https://www.youtube.com/watch?v=HEODqjS981M
63 https://primar.sme.sk/c/4117223/prave-kiahne-variola.html
64 https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/moze-studium-historickych-pandemii-pomoct-v-boji-proti-tej-aktualnej
65 https://primar.sme.sk/c/4117223/prave-kiahne-variola.html
66 https://www.youtube.com/watch?v=HEODqjS981M
67 MACHALA, L., a HAVLÍK, J., 200 let očkování proti pravým neštovicím, [online], Dostupné z http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/4142 [cit. 2009 – 20 – 3].
68 https://www.youtube.com/watch?v=HEODqjS981M
69 Pov. BERAN, J., a HAVLÍK, J., Lexikon očkování s. 18.

ľudí, ktorí si to nemohli dovoliť. Za svoje zanietenie pre verejné zdravie mu ako zásluhový dôchodok udelili 35 000 libier.[70]

V roku 1966 na vrchole studenej vojny spojili Spojené štáty americké a Sovietsky zväz svoje sily a darovali milióny vakcín, s úmyslom úplne zničiť kiahne. Očkovanie sa v roku 1967 stalo povinným na celom svete z rozhodnutia Svetovej zdravotníckej organizácie, keďže bolo po celom svete stále registrovaných až 15 miliónov ochorení. Vďaka tomu sa posledný prípad kiahní objavil v roku 1977 v Somálsku a svet bol vyhlásený sa „oslobodený od pravých kiahní“, a v roku 1980 bolo očkovanie ukončené v súvislosti s eradikáciou pravých kiahní na celom svete.[71]

Záver

Súčasná pandémia COVID-19 sa určite pridá k tým, ktoré sa budú spomínať aj o stovky rokov, ako napr. mor alebo kiahne. Zatvorila nás doma, stopla ekonomiku a nám nezostáva nič iné, ako čakať, kým to budeme mať všetko za sebou. Našťastie, dnes už máme omnoho vyspelejšie a modernejšie zdravotníctvo než kedysi, a je už zaočkované aj množstvo ľudí. Môžeme byť vďační Edwardovi Jennerovi za jeho objavy, vďaka ktorým už dnes nemusíme zápasiť s kiahňami, a môžeme účinnejšie bojovať aj proti iným chorobám. Predchádzajúce pandémie naučili zdravotníctvo množstvo vecí, a vďaka tomu si môžeme dovoliť také technológie, ktoré zachránia množstvo životov. Situácia je veľmi ťažká, ale predsa by sme mali byť vďační za to všetko, čo už máme, a za všetky tie objavy, ktoré priniesli inteligentní a vzdelaní ľudia.

Druhý ročník súťaže pre študentov stredných škôl

Na jeseň roku 2020 vyhlásila Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV študentskú súťaž pre študentov stredných škôl. Po úspešnom prvom ročníku bolo možné dúfať, že účasť bude minimálne taká, ako bola minulý rok. Očakávania sa do bodky naplnili. Do konca marca 2021 sa do súťaže prihlásilo vyše 50 záujemcov z celého Slovenska, ktorí reprezentovali 28 stredných škôl z 23 miest:

1. Gymnázium Mikuláša Kováča (Banská Bystrica)
2. Gymnázium Federica Garciu Lorcu (Bratislava)
3. Spojená škola Mokrohájska (Bratislava)
4. Spojená škola Tilgnerova (Bratislava)
5. Gymnázium Šrobárova (Košice)
6. Gymnázium Trebišovská (Košice)
7. Gymnázium Lorencova (Krompachy)
8. Gymnázium Jesenského (Kysucké Nové Mesto)
9. Stredná zdravotnícka škola (Lučenec)
10. Gymnázium Viliama Paulinyho-Tótha (Martin)
11. Gymnázium Antona Bernoláka (Námestovo)
12. Súkromná spojená škola EDUCO (Námestovo)
13. Gymnázium Párovská (Nitra)
14. Gymnázium Františka Švantnera (Nová Baňa)
15. Gymnázium Dominika Tatarku (Poprad)
16. Katolícka spojená škola sv. Mikuláša (Prešov)
17. Škola umeleckého priemyslu (Prešov)
18. Gymnázium Pavla Jozefa Šafárika (Rožňava)
19. Gymnázium Antona Bernoláka (Senec)
20. Stredná odborná škola podnikania v remeslách a službách (Senica)
21. Gymnázium (Sobrance)
22. Gymnázium Javorová (Spišská Nová Ves)
23. Súkromná stredná odborná škola (Trenčín)
24. Stredná odborná škola obchodu a služieb (Trnava)
25. Gymnázium Školská (Tvrdošín)
26. Gymnázium A. H. Škultétyho (Veľký Krtíš)
27. Stredná odborná škola obchodu a služieb (Zlaté Moravce)
28. Gymnázium Varšavská cesta (Žilina)

Tak ako minulý rok, aj v tomto ročníku sa mohli záujemcovia prihlasovať v rámci 2 kategórií – odbornej práce a tvorivej práce. Pre každú z nich boli odbornou komisiou vybrané aktuálne témy. Pre odbornú prácu bola témou „Archeológia neistoty“, ktorá reflektovala súčasný svet plný vojen, kríz či epidémií. Záujemcovia v nej mohli reflektovať dopad spoločenských, klimatických a iných kríz na pravekú či historickú spoločnosť. Druhou, omnoho tvorivejšou témou (v rámci kategórie „tvorivá práca“) bola „Archeológia a jej multimediálna prezentácia“. Prostredníctvom nej mohli študenti a študentky predstaviť vybranú archeologickú lokalitu, región či výnimočný nález. Forma práce nebola obmedzená, čo bolo veľkou výhodou. Prihlásení súťažiaci nešetrili svojou kreativitou a odovzdávali svoje práce v rôznych formátoch (videá, postery, prezentácie, brožúry, hry). Prihlásené a odovzdané práce následne hodnotila odborná komisia, ktorá naozaj mala z čoho vyberať – o to ťažší bol aj výber výhercov pre jednotlivé kategórie. Aj v dôsledku toho sa odborná komisia rozhodla dodatočne vytvoriť špeciálnu kategóriu ocenených, ktorých práce síce neobsadili výherné miesta, no ich vynaložená energia a výsledný efekt si zasluhoval istú formu ocenenia. Autorom takýchto prác bolo preto udelené „Špeciálne uznanie za výnimočnú prácu“. Výhercami v jednotlivých kategóriách boli nasledovní študenti a študentky:

Kategória „odborná práca“:

1. miesto – F. Szikhart (Gymnázium Antona Bernoláka, Senec)
2. miesto – L. Vislocký (Gymnázium Varšavská cesta, Žilina)
3. miesto – E. Eliasová (Gymnázium Františka Švantnera, Nová Baňa)

Kategória „tvorivá práca“:

1. miesto – Š. Horváth (Katolícka spojená škola sv. Mikuláša, Prešov)
2. miesto – G. Galajda (Gymnázium Dominika Tatarku, Poprad)
3. miesto – B. Hnila (Gymnázium Viliama Paulinyho-Tótha, Martin)

Špeciálne uznanie za výnimočnú prácu získali:

E. Lukáčová (Katolícka spojená škola sv. Mikuláša, Prešov)
E. Šošková (Katolícka spojená škola sv. Mikuláša, Prešov)
J. Pavelka (Spojená škola Mokrohájska, Bratislava)
M. Mikolaj (Gymnázium Varšavská cesta, Žilina)
D. Reguliová (Katolícka spojená škola sv. Mikuláša, Prešov)
D. Brezovický (Stredná zdravotnícka škola, Lučenec)

Všetkým výhercom boli zaslané ocenenia vo forme diplomu, kníh z produkcie AÚ SAV a Novohradského múzea a galérie v Lučenci, tričiek, plátenných tašiek, magnetiek a pier. Voľné vstupenky do expozícií pridalo pre výhercov aj Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a Novohradské múzeum a galéria v Lučenci. Novinkou v tomto ročníku súťaže bola možnosť zúčastniť sa slávnostného odovzdávania cien na Zjazde SAS pri SAV, ktorý sa konal 21.-23. júna v Starej Lesnej. Túto ponuku využili traja z výhercov. Okrem získaných ocenení sa mohli tešiť aj z exkurzie, ktorá viedla po pamiatkach spišského regiónu (Kežmarský hrad, kaštieľ v Markušovciach, Spišská kapitula, Spišský hrad, travertínová kopa v Gánovciach, travertíny v Hozelci).

Dúfame, že aj týmto ročníkom si študentská súťaž získala väčší ohlas a obľubu medzi študentmi a študentkami naprieč celým Slovenskom. Výbor SAS pri SAV chystá vyhlásiť aj ďalší ročník, do ktorej sa, dúfajme, podarí prilákať ešte viac stredných škôl.

Martin Neumann

70 https://www.youtube.com/watch?v=HE0DqjS981M
71 https://primar.sme.sk/c/4117223/prave-kiahne-variola.html

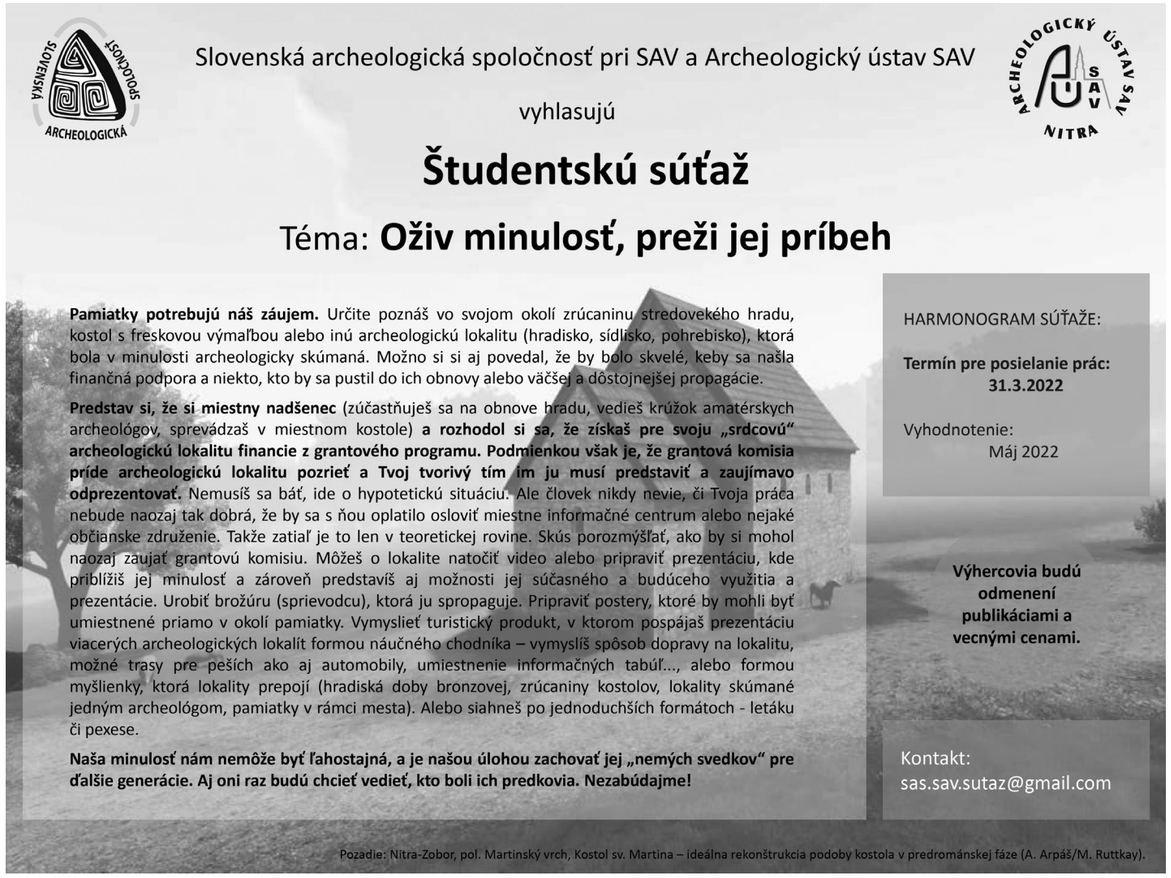

Tretí ročník súťaže pre študentov stredných škôl

Na jeseň roku 2021 sa po úspešných dvoch ročníkoch súťaže pre študentov stredných škôl rozhodol výbor SAS pri SAV v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV vyhlásiť ďalší, v poradí už tretí ročník súťaže. Tentokrát bola však vybraná len jedna forma, a to – tvorivá práca. Vyplynulo to z mimoriadneho záujmu študentov práve o tento druh súťažnej kategórie v jej predchádzajúcom ročníku. Súťaž v školskom roku 2021/2022 má nasledujúce zadanie:

Tvorivá práca: Oživ minulosť, preži jej príbeh

Pamiatky potrebujú náš záujem. Určite poznáš vo svojom okolí zrúcaninu stredovekého hradu, kostol s freskovou výmaľbou alebo inú archeologickú lokalitu, ktorá bola v minulosti archeologicky skúmaná. Možno si si aj povedal, že by bolo skvelé, keby sa našla finančná podpora a niekto, kto by sa pustil do ich obnovy alebo väčšej a dôstojnejšej propagácie.

Špišská kapitula – jej návšteva bola súčasťou ocenenia výhercov študentskej súťaže.

Predstav si, že si miestny nadšenec (zúčastňuješ sa na obnove hradu, vedieš krúžok amatérskych archeológov, sprevádzaš v miestnom kostole) a rozhodol si sa, že získaš pre svoju „srdcovú“ archeologickú lokalitu financie z grantového programu. Podmienkou však je, že grantová komisia príde archeologickú lokalitu pozrieť a Tvoj tvorivý tím im ju musí predstaviť a zaujímavo odprezentovať. Nemusíš sa báť, ide o hypotetickú situáciu. Ale človek nikdy nevie, či Tvoja práca nebude naozaj tak dobrá, že by sa s ňou oplatilo osloviť miestne informačné centrum alebo nejaké občianske združenie. Takže zatiaľ je to len v teoretickej rovine. Skús porozmýšľať, ako by si mohol naozaj zaujať grantovú komisiu. Môžeš o lokalite natočiť video alebo pripraviť prezentáciu, kde priblížiš jej minulosť a zároveň predstavíš aj možnosti jej súčasného a budúceho využitia a prezentácie. Urobiť brožúru (sprievodcu), ktorá ju spropaguje. Pripraviť postery, ktoré by mohli byť umiestnené priamo v okolí pamiatky. Vymyslieť turistický produkt, v ktorom pospájaš prezentáciu viacerých archeologických lokalít formou náučného chodníka – vymyslíš spôsob dopravy na lokalitu, možné trasy pre peších ako aj automobily, umiestnenie informačných tabúľ…, alebo formou myšlienky, ktorá lokality prepojí (hradiská doby bronzovej, zrúcaniny kostolov, lokality skúmané jedným archeológom, pamiatky v rámci mesta). Alebo siahneš po jednoduchších formátoch – letáku či pexese.

Naša minulosť nám nemôže byť ľahostajná, a je našou úlohou zachovať jej „nemých svedkov“ pre ďalšie generácie. Aj oni raz budú chcieť vedieť, kto boli ich predkovia. Nezabúdajme!

Záleží len na Tebe, akou cestou sa pri spracovaní témy vyberieš. Využiť na to môžeš rôzne formáty (video, prezentácia, poster, brožúra, leták, pexeso…). Dôležité je, aby to bolo autentické. Vyber si lokalitu / lokality vo svojom blízkom okolí, v regióne, kraji. Môže ísť o archeologicky skúmanú stojacu pamiatku (hrad, kostol, kaštieľ, kúria…), zrúcaninu alebo inú lokalitu (hradisko, hrádok, sídlisko, pohrebisko). Pracovať môžeš ako jednotlivec alebo si na pomoc zober svojich kamarátov. K vami vybranej lokalite / lokalitám môžete pripraviť aj kombináciu materiálov (video + brožúra, brožúra + pexeso, postery + letáčiky).

Opätovne sa tešíme na váš tvorivý prístup!

Forma: video, prezentácia, poster, brožúra, leták, pexeso…

Špecifikácie pre jednotlivé formy:

Video: formát .mp3 (alebo iné), max. dĺžka 5 min
Prezentácia: formát .ppt/.pptx, max. 30 slide-ov, písmo a riadkovanie na zvážení autora
Poster: formáty A0 alebo A1, písmo a riadkovanie na zvážení autora
Brožúra: formát A5, max. 20 strán spolu s obrazovou prílohou
Leták: formát A5, obsah na zvážení autora
Pexeso: min. 20 párov kartičiek, nosnú tému pexesa je potrebné vysvetliť krátkym odstavcom (max. 1000 znakov) v sprievodnom texte

Do súťaže sa môže zapojiť každý/-á študent/-ka akejkoľvek strednej školy na Slovensku a to prostredníctvom záväznej prihlášky, ktorú treba poslať na e-mailovú adresu Slovenskej archeologickej spoločnosti (*sas.sav.sutaz@gmail.com*) s označeným predmetom „súťaž“. Prihláška do súťaže musí obsahovať meno a priezvisko autora, jeho doručovaciu adresu (sem budú v prípade výhry zaslané ceny) a e-mailový kontakt, názov a adresu školy, ročník. Hotové práce je treba posielať v elektronickej forme na vyššie uvedenú e-mailovú adresu. Termín odovzdania prác je **31. marec 2022**. Odovzdané práce budú posúdené odbornou komisiou. Priebežné informácie o súťaži budeme uverejňovať na facebookovej stránke Slovenskej archeologickej spoločnosti.

Zo všetkých zaslaných študentských prác budú vybrané 3 najlepšie práce. Pre výhercov sú pripravené publikácie a vecné ceny. Víťazné práce budú zároveň uverejnené v časopise Slovenskej archeologickej spoločnosti (Informátor SAS), alebo na web stránke a facebooku SAS pri SAV.

Martin Neumann – Lucia Nezvalová – Zuzana Poláková

Zo života univerzít

Aktivity Katedry klasickej archeológie (Trnavská univerzita v Trnave)

Katedra klasickej archeológie sa v roku 2021 snažila uskutočniť plánované aktivity aj napriek neustále sa meniacej pandemickej situácii.

V tomto roku sa uskutočnilo niekoľko konferencií, ktoré sme organizovali. Niektoré boli preložené z predchádzajúceho roku v nádeji, že sa stretneme osobne. Podarilo sa to len v prípade medzinárodnej XVI. Protohistorickej konferencie „Archeológia barbarov”, ktorá prebehla na pôde Trnavskej univerzity v Trnave v dňoch 30.9.–2.10.2021. Zúčastnilo sa jej spolu takmer 50 bádateľov z Českej republiky, Maďarska, Poľska, Slovenska a Rakúska. Konferenciu slávnostne otvoril rektor Trnavskej univerzity prof. René Bílik spoločne s dekanom Filozofickej fakulty doc. Erikom Hrnčiarikom. Nosnou témou boli spoločenské elity, ktoré sa v archeologickom „zázname“ prezentujú centrálnymi sídlami, bohatými hrobmi a aj komfortom a luxusnými predmetmi. O jej priebehu informuje doc. Vladimír Varsik na inom mieste tohto Informátora.

Ďalšia medzinárodná konferencia sa uskutočnila v dňoch 22.-23.10.2021. V poradí už deviata medzinárodná konferencia organizovaná Katedrou klasickej archeológie bola zameraná na komunikáciu a jej formy (ľudia, predmety, myšlienky) od doby bronzovej po neskorú antiku. Prebehla v online forme a účastníkmi boli bádatelia z 9 krajín (Česká republika, Grécko, Irán, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko, Slovenská republika, Taliansko, Turecko). Tešila sa značnému záujmu verejnosti aj vďaka predstaveným nálezom zo zaujímavých lokalít od Blízkeho východu až po strednú Európu.

Poslednou medzinárodnou konferenciou, ktorú sme tento rok organizovali, bolo v piatok 26.11.2021 tradičné Stretnutie českých a slovenských klasických a rímskoprovinciálnych archeológov. V online priestore sme sa stretli s kolegami „klasikmi” z inštitúcií v Bratislave, Brne, Hradci Králové, Pardubiciach a Prahe. Referovali sme o prebiehajúcich výskumoch, aktivitách a projektoch a tešíme sa na ďalší ročník 2022 v Prahe.

Práca s archeologickými nálezmi počas praxe – rekonštrukcia keramiky. Foto: B. Likavská.

Okrem toho sa pracovníci katedry zapájali do spolupráce s odborníkmi z iných inštitúcií. V dňoch 26.–30. 7. sa v Iži stretli naši archeológovia, aby pokračovali vo výskume Dunaja v priestore pred rímskym kastelom. Akcie sa zúčastnila Dr. Miroslava Daňová, Peter Hriž a podklady pripravila Bc. Katarína Janoťáková. Spolupracovali sme s kolegami z *AÚ SAV (*Dr. Klaudia Daňová, Dr. Ján Rajtár a Mgr. Petra Dragonidesová), Poriečnym oddelením Polície SR a AKITO diving tímom, ktorý pripravil metodiku ponorov, zabezpečil potápačských inštruktorov a poskytli aj časť materiálneho vybavenia. Počas výskumu sme sa opierali o informácie a sonarové snímky získané z predchádzajúcej sezóny (Ústav hydrológie SAV a GEOTEST – Mgr. Michal Hoffmann). Prelomový moment pre ďalší výskum však priniesla batymetria dunajského dna, ktorú realizovala spoločnosť Helicop s r.o. Vďaka podrobnejšej dokumentácii a širšiemu záberu územia (2 km) bolo možné identifikovať štruktúry, ktoré sa objavujú v línii presne oproti južnej bráne do rímskeho kastela a naprieč celým tokom. Podrobnosti o tejto akcii sú v samostatnom príspevku Informátora.

Nevyhnutnou súčasťou štúdia klasickej archeológie je overovanie si teoretických poznatkov v praxi. Napriek komplikovanej epidemiologickej situácii si aj tento rok študenti prehĺbili teoretické vedomosti. Aktívne sa podieľali na odbornom spracovaní rozsiahlej nálezovej dokumentácie a získaného materiálu z archeologického výskumu v Bielom Kostole. Každý si mohol overiť náročnosť daných činností z autopsie. Tie spočívali v katalogizácii archeologických nálezov, v ich odbornom základnom očistení, konzervácii a reštaurovaní. Nechýbali ani hodiny kresbovej či fotografickej dokumentácie, či možnosť oboznámiť sa podrobne s knižničným fondom katedry. Veríme, že získané poznatky a zručnosti umožnia študentom lepšie sa pripraviť na náročné požiadavky kladené na budúcich absolventov nášho odboru.

Zapojili sme sa aj do podujatí v rámci Týždňa vedy a techniky 2021 a pripravili sme panelovú výstavu s názvom „Voda je život: Akvadukty a vodné stavby v minulosti.“ Autorské fotografie a sprievodný text pracovníkov i študentov katedry približujú verejnosti spôsoby distribúcie pitnej vody v minulosti. Výstavu si návštevníci mohli pozrieť v átriu Trnavskej univerzity do konca novembra 2021.

Na katedre vzniklo v roku 2021 aj niekoľko publikácií. Medzi najvýznamnejšie určite patrí zborník študentov, kolegov a absolventov nazvaný *VTERE FELIX, MÁRIA*, ktorý je venovaný jubilujúcej zakladateľke našej katedry, prof. Márii Novotnej, emeritnej profesorke a doktorke *honoris causa*. Zborník obsahuje 15 príspevkov od 17 autorov a jeho tematické sekcie odrážajú široký vedecký záber pani profesorky. Dopĺňa ho *tabula gratulatoria*. Pani profesorke ešte raz srdečne blahoželáme.

Medzi ďalšie publikácie našej katedry patrí publikácia s názvom *Prsteň na hranici svetov*, ktorá ponúka pohľad na rôzne možnosti interpretácie nálezov z územia Slovenska. Rovnako sa rozšírila aj sada učebných textov venovaných rímskemu umeniu, ktorá sa venuje šperku. Autorkami obidvoch publikácií je dr. Miroslava Daňová. V spolupráci s AÚ SAV čoskoro vyjde v tlači bilingválna publikácia aj Miroslavy Daňovej *Prstene a gemy z rímskeho vojenského tábora v Iži* a monografia nášho kolegu (absolventa) dr. Milana Hrabkovského s názvom *Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Veľkom Kýre a jeho neskoroantický*

kultúrny kontext. Náš kolega doc. Vladimír Varsik aktuálne dokončuje prácu na monografii s názvom *Cífer-Pác – Eine spätantike Residenz im Quadenland*.

V roku 2021 boli ukončené niektoré inauguračné a habilitačné konania, ďalšie habilitačné konania sú otvorené. Dňa 16. novembra 2021 prezidentka SR Zuzana Čaputová vymenovala 30 nových profesorov a profesoriek na Slovensku, medzi nimi aj prof. Eduarda Droberjara, ktorý sa inauguroval na našom pracovisku. Témou jeho inauguračnej prednášky, ktorá sa uskutočnila ešte 9. septembra 2020 boli „Markomanské vojny a význam nových archeologických objavov." Dňa 22. septembra tohto roku sa uskutočnila inauguračná prednáška doc. Vladimíra Varsika pod názvom „Osudy Keltov po rímskej okupácii severnej Panónie." Vedecká rada Trnavskej univerzity odsúhlasila návrh inauguračnej komisie na jeho vymenovanie za profesora v odbore klasická archeológia. S účinnosťou od 6. mája 2021 bol kolegyni Lucii Novákovej udelený vedecko-pedagogický titul docent v odbore klasická archeológia. Témou habilitačnej prednášky, ktorá sa uskutočnila 13. apríla bolo „Umenie a propaganda v antickom Grécku." V súčasnosti je otvorené habilitačné konanie Dr. Miroslavy Daňovej, ktorá predložila ako habilitačnú prácu rukopis monografie s názvom: Prstene a gemy z rímskeho kastela v Iži.

Výučba na našej katedre bola v roku 2021 realizovaná prezenčne, online aj v hybridnej forme. Naši študenti sa okrem archeologického výskumu v Bielom Kostole podieľali aj na spracovaní rozsiahlej nálezovej dokumentácie a získaného materiálu z katedrového výskumu. Išlo najmä o katalogizáciu archeologických nálezov, ich odborné očistenie, konzerváciu a reštaurovanie. Nechýbali ani hodiny kresbovej či fotografickej dokumentácie.

Po dlhšej prestávke z dôvodu pandémie covid-19 sa nám podarilo obnoviť prednáškový cyklus Forum Tyrnaviense v prezenčnej podobe. Dňa 29. septembra 2021 sa uskutočnila prednáška dr. Matúša Sládka z Krajského pamiatkového úradu v Trnave O ochrane archeologického dedičstva. Jej súčasťou bolo predstavenie platnej legislatívy, problematika archeologickej kriminality a možnosti ochrany archeologických lokalít. Ďalšími prednáškami v tomto cykle boli prednášky dr. Jana Jílka z Ústavu archeológie a muzeológie Masarykovej univerzity venované bronzovým nádobám a metalurgii v oblasti stredného Dunaja, ktorý do Trnavy pricestoval v rámci aktivity ERASMUS+.

Napriek situácii s pandémiou ochorenia covid sa nám podarilo zorganizovať malú exkurziu pre študentov bakalárskeho a magisterského stupňa. Začiatkom novembra sa študenti vybrali pod vedením doc. Vladimíra Varsika na exkurziu za antickými pamiatkami do Bratislavy a okolia. Pozreli si výstavu Kelti z Bratislavy na Bratislavskom hrade a dostali sa aj k rímskym podlahám z augustovského obdobia. Druhou zastávkou bolo Múzeum antickej Gerulaty, kde ich po prehliadke múzea Dr. Jaroslava Schmidtová oboznámila s najnovšími nálezmi.

Na katedre tiež realizujeme v rámci vzdelávania pedagogických pracovníkov online prednášky. Populárnou bola najmä prednáška doc. Erika Hrnčiarika o Trnave ako univerzitnom meste z pohľadu archeologických nálezov. Pán docent realizuje aj v spolupráci s mestskou televíziou cyklus krátkych prednášok zameraný na dejiny mesta Trnavy, ktoré sa popularizačnou formou približujú širokej verejnosti.

Miroslava Daňová – Tomáš Kolon –
– Lucia Nováková – Vladimír Varsik

Spolupráca s Poriečnym oddelením Polície SR a AKITO diving tímom počas skúmania dunajského dna v Iži.

Dokumentácia archeologických nálezov.
Foto: B. Likavská.

Práca s archeologickými nálezmi počas praxe – rekonštrukcia keramiky. Foto: B. Likavská.

Jubileá

V roku 2021 oslávili okrúhle životné jubileum:

90 rokov
Dr. h. c. prof. PhDr. Mária Novotná DrSc.
Emília Chropovská

85 rokov
PhDr. Elena Minarovičová

80 rokov
Mgr. Rudolf Amrein
MUDr. Dušan Guller
PhDr. Karol Pieta, DrSc.
prof. PhDr. Alexander T. Ruttkay, DrSc.
prom. hist. Štefánia Tóthová

75 rokov
doc. PhDr. Dušan Čaplovič DrSc.
PhDr. Etela Studeníková CSc.
Tatjana Šidlová

70 rokov
Mgr. Vladimír Karlovský
PhDr. Rudolf Kujovský, CSc.
Gustáv Soták
PhDr. Jana Šulcová

65 rokov
PhDr. Kristián Elschek, CSc.
Gabriel Kormoši
Mgr. Ing. Štefan Majchrák
Jaroslav Somr
PhDr. Susanne Stegmann-Rajtár, CSc.

60 rokov
Ing. Jana Mihályiová
doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.

Jubilantom srdečne blahoželáme a prajeme veľa zdravia, osobnej pohody a úspechov do ďalších rokov!

Profesorka Mária Novotná oslávila významné životné jubileum (90 rokov)

Dr. h. c., prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc. (nar. 26. apríla 1931 v Bratislave) zasvätila celý svoj život vedeckému bádaniu a pedagogickej činnosti v odboroch archeológia a klasická archeológia. Patrí nielen na Slovensku, ale aj v širšom európskom kontexte k mimoriadnym ženám, ktoré považujú túto vedeckú disciplínu nielen za svoju prácu, ale aj životné poslanie. Počas svojej viac ako 60-ročnej pracovnej kariéry sa angažovala vo všetkých oblastiach vedecko-výskumnej i výchovno-vzdelávacej práce a stala sa vo svojom odbore významnou, medzinárodne uznávanou osobnosťou.

Pani Dr. h. c., prof. PhDr. Mária Novotná, Dr.Sc. bola jednou zo zakladateliek a prvá tajomníčka slovenskej sekcie Československej archeologickej spoločnosti v roku 1956.

Na najvyššej profesionálnej úrovni sa venovala terénnemu archeologickému výskumu, rozsiahlej heuristickej, publikačnej, edičnej a organizačnej činnosti. Pre jej prácu je charakteristická vysoká profesionalita, systematickosť, dôslednosť, schopnosť analytického a syntetického prístupu k riešeniu skúmanej problematiky. Medzi najvýznamnejšie výsledky jej teoretickej vedeckej práce patrí priekopnícke vypracovanie chronologických schém pre dobu bronzovú na Slovensku, hypotéz o hospodárskom a duchovnom vývoji spoločnosti doby bronzovej na území Slovenska a v priľahlej časti strednej Európy. Podarilo sa jej zároveň zrekonštruovať počiatky baníckej činnosti a metalurgie medi na Slovensku ako jedného z európskych produkčných centier a prehodnotiť periodizáciu a chronológiu hromadných nálezov medených a bronzových predmetov na území Slovenska a v Karpatskej kotline.

Profesorka Novotná bola vedúcou mnohých grantových úloh, je autorkou početných monografií a pôvodných vedeckých prác publikovaných doma i v zahraničí. Jej práce patria dodnes k základnej, veľmi často citovanej odbornej literatúre. Značnú pozornosť venovala aj vedecko-popularizačnej činnosti. Odborná verejnosť pozná profesorku Novotnú aj ako organizátorku viacerých vedeckých podujatí a členku domácich i zahraničných vedeckých a akademických komisií a inštitúcií, čo svedčí o mimoriadnom uznaní jej vedeckej práce.

Životopis:

Dosiahnuté vzdelanie	Pracovisko	Rok
Štúdium archeológie a histórie	Filozofická fakulta UK Bratislava	1950 – 1955
Prom. hist.	Filozofická fakulta UK Bratislava	1955
PhDr.	Filozofická fakulta UK Bratislava	1966
CSc.	Archeologický ústav ČSAV Praha	1966
doc.	Filozofická fakulta UK Bratislava	1974
DrSc.	Filozofická fakulta UK Bratislava	1990
prof.	Filozofická fakulta UK Bratislava	1991

Doterajšie pracoviská a pracovné zaradenie:

Filozofická fakulta UK, Bratislava	asistentka, odborná asistentka, docentka, profesorka v odbore archeológia	(1955 – 1996)
Katecheticko-pedagogická fakulta TU	profesorka	(1996 – 1997)
Katecheticko-pedagogická fakulta ŽU	profesorka	(1998 – 2000)
Katolícka univerzita, Ružomberok	profesorka	(2000 – 2005)
Fakulta humanistiky TU, Trnava	profesorka, vedúca Katedry klasickej archeológie	(1996 – 2003)
Filozofická fakulta TU, Trnava	profesorka, vedúca Katedry klasickej archeológie	(2003 – 2005)
Filozofická fakulta TU, Trnava	profesorka	(2005 – 2015)
Filozofická fakulta TU, Trnava	emeritná profesorka	(od 2015)

Za svojho života vychovala niekoľko generácií slovenských archeológov. V roku 1997 sa zaslúžila o vznik nového, samostatného študijného odboru klasická archeológia na Slovensku. V tom istom roku založila na Trnavskej univerzite v Trnave Katedru klasickej archeológie, ktorá je dodnes jediným pracoviskom svojho druhu v Slovenskej republike. Katedra, ktorú viedla takmer 10 rokov, získala prostredníctvom jej aktivít významný kredit na medzinárodnom vedeckom poli. Za svoju mimoriadnu vedeckú činnosť a prínos v odbore archeológia bola profesorka Novotná ocenená viacerými inštitúciami doma i v zahraničí.

Dr. h. c., prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc. naďalej veľmi intenzívne a aktívne pokračuje vo svojej vedeckej i pedagogickej činnosti. Jej obdivuhodná činorodosť a neustály pracovný elán sú významným stimulom nielen pre ňu, ale aj pre jej blízkych spolupracovníkov, kolegov i poslucháčov, ktorým nezištne a bezprostredne odovzdáva svoje bohaté odborné znalosti i organizačné skúsenosti. Ako medzinárodne uznávaná bádateľka sa významnou mierou podieľa na šírení dobrého mena slovenskej vedy vo svete. Hodnotné dielo, ktoré za svojho života vytvorila, má svoje trvalé miesto nielen v slovenskej, ale i v európskej archeológii.

Vedecko-výskumná činnosť

Oblasť vedecko-výskumnej činnosti Dr. h. c., prof. PhDr. Márie Novotnej, DrSc. zahŕňa všetky formy archeologickej práce. V rámci nej osobne viedla alebo sa podieľala na vedení záchranných a systematických archeologických výskumov v teréne (napr. v oblasti dolného Pohronia a Spiša). Venovala sa aj bohatej heuristickej práci, o čom svedčia viaceré katalógy múzejných i súkromných zbierok a ďalšie pôvodné diela, ale predovšetkým monografie publikované v edícii *Prähistorische Bronzefunde (PBF)* v Nemecku. Pre jej prácu je charakteristická vysoká profesionalita, systematickosť, dôslednosť, schopnosť analytického a syntetického prístupu k riešeniu skúmanej problematiky. Súčasťou jej publikácií sú starostlivo vypracované chronologické schémy, ktoré pre dobu bronzovú na Slovensku ako prvá vytvorila. Podnetné sú jej hypotézy o hospodárskom a duchovnom vývoji spoločnosti doby bronzovej na Slovensku a priľahlej časti strednej Európy. Za priekopnícku sa považujú aj výsledky jej práce v oblasti rekonštrukcie počiatkov baníckej činnosti a metalurgie medi na Slovensku ako jedného z európskych produkčných centier. S nimi súvisí aj prehodnotenie periodizácie a chronológie hromadných nálezov medených a bronzových predmetov na území Slovenska a Karpatskej kotliny.

Profesorka Novotná bola vedúcou početných grantových úloh VEGA (Vedeckej grantovej agentúry SAV a MŠVVaŠ SR), úzko spätých s výskumom doby bronzovej na Slovensku, osobitne s rozsiahlym, medzinárodne koncipovaným projektom *Prähistorische Bronzefunde (PBF)*, ktorého dlhoročným garantom je Univerzita J. W. Goetheho vo Frankfurte nad Mohanom (SRN). V rámci grantového systému KEGA (Kultúrno-edukačná grantová agentúra MŠVVaŠ SR) si zasluhuje pozornosť jej projekt, ktorého výstupom bola prvá slovenská učebnica venovaná dejinám a kultúre starovekého Grécka a Ríma (Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006).

Publikačná činnosť

Meno profesorky Novotnej sa v odbornej literatúre objavilo v roku 1955, kedy publikovala svoju prvú rozsiahlejšiu štúdiu o najstarších medených predmetoch, o vyhľadávaní medenej suroviny a jej najstaršom spracovaní a zapísala sa ňou do dejín európskeho bádania o dobe bronzovej. Je obdivuhodné, že táto štúdia dodnes nestratila na svojom význame. Profesorka Novotná odvtedy odkrývala dejiny Slovenska, strednej a juhovýchodnej Európy v dobe bronzovej v mnohých článkoch a štúdiách, ale najmä v monografiách. Od publikovania svojej dizertačnej práce o bronzových depotoch (1970) jej vyšli viaceré monografie, z nich sedem v zahraničí, v edícii PBF (1970, 1980, 1984, 1991, 2001, 2006, 2014). V oblasti poznania medenej a bronzovej industrie a skúmania dejín metalurgie medi a bronzu patrí nesporne k najlepším európskym odborníkom. K jej menu sa viažu i ďalšie monografie v spoluautorstve, vysokoškolské skriptá, pôvodné vedecké práce vydané doma i v zahraničí, ktoré predstavujú vyše 200 titulov. Všetky monografie, ktoré vyšli v zahraničí, boli recenzované významnými osobnosťami európskej archeológie, a zároveň aj slovenskými a českými odborníkmi, a publikované v renomovaných odborných časopisoch. Jej práce patria k základnej literatúre v odbore, o čom svedčí aj ich časté citovanie domácimi i zahraničnými autormi. V jej publikačnej činnosti nechýbajú ani popularizačné práce (napr. Svedectvo predkov).

Členstvo vo vedeckých a odborných radách

Profesorka Novotná bola počas svojej odbornej kariéry členkou početných domácich i zahraničných vedeckých a akademických komisií a inštitúcií, a to najmä: Komisie pre dobu medenú a dobu bronzovú (PBF) pri UNESCO (Frankfurt n/M), Komitétu pre dobu medenú a staršiu dobu bronzovú (Univerzita Miláno), Komisie 14 VEGA, Vedeckej rady Žilinskej univerzity, Vedeckej rady Filozofickej fakulty UK v Bratislave, Vedeckej rady Fakulty humanistiky, neskôr Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, Vedeckej rady Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Vedeckej rady Katolíckej univerzity v Ružomberku, Správnej rady Katolíckej univerzity v Ružomberku, Odborovej komisie doktorandského štúdia v odbore archeológia, Predsedníctva Rady vysokých škôl a v neposlednom rade aj dopisujúcou členkou renomovaného Nemeckého archeologického ústavu (DAI Berlín) a predsedníčkou Akademického senátu Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Ďalšie významné vedecké a odborné aktivity

Profesorka Novotná absolvovala počas svojej úspešnej vedeckej kariéry mnohé vedecké a odborné stáže v zahraničí, napr. viacnásobne v Maďarsku, Taliansku, Nemecku, Rakúsku, Turecku, Grécku. Bola pozvaná na početné zahraničné prednáškové pobyty, napr. na univerzity vo Viedni, Halle, Krakove, Frankfurte n/M., Zürichu. S prednáškami a referátmi sa zúčastnila na mnohých medzinárodných sympóziách a konferenciách (napr. Bulharsko: Plovdiv, Varna; Juhoslávia: Beograd, Ruma, Novi Sad, Dolni Milanovci; Taliansko: Verona, Forli; Francúzsko: Nice; Poľsko: Krakov, Legnica, Igolomia, Wroclav, Biskupin; Nemecko: Mainz, Regensburg, Frankfurt; Maďarsko: Budapešť, Velem St. Vid, Szolnok; Švédsko: Stockholm). Jej úzke kontakty so zahraničnými spolupracovníkmi a inštitúciami založené na báze odbornosti, ale aj kolegiálneho priateľstva, prispeli k tomu, že spoluprácu nedokázala prerušiť ani „železná opona“.

Profesorka Novotná je známa aj ako vynikajúca organizátorka domácich vedeckých podujatí so zahraničnou účasťou. Stála aj pri zrode československých sympózií o problematike eneolitu a včasnej doby bronzovej, ktoré úspešne pokračujú aj po rozdelení Československa. Ako pracovníčka Trnavskej univerzity v Trnave založila tradíciu medzinárodných sympózií, neskôr konferencií, organizovaných pravidelne každé dva až tri roky. Vďaka jej osobnosti sa na nich dodnes zúčastňujú mnohí renomovaní bádatelia z celej Európy.

Profesorka Novotná iniciovala aj založenie cudzojazyčného zborníka Katedry klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave *Anodos – Studies of the Ancient World* a je členkou jeho redakčnej rady. Dodnes bolo publikovaných 14 zväzkov a šesť samostatných príloh s názvom *Anodos – Supplementum*, ktoré sú žiadané najmä zo strany zahraničných bádateľov a knižníc v rámci výmeny odbornej literatúry. Vďaka nim katedra úspešne buduje svoju špecializovanú knižnicu.

Pedagogická činnosť

Profesorka Novotná pôsobila desiatky rokov na Katedre archeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave, v tom čase jedinej na Slovensku, kde vychovala niekoľko generácií slovenských archeológov. Jej prednášky a semináre formovali mladých adeptov a vytvárali pevnú základňu pre ich ďalšiu odbornú kariéru. Bolo medzi nimi aj niekoľko zahraničných študentov, ktorí dodnes pôsobia v odbore (napr. v Českej republike, v Bulharsku).

Nová etapa jej pedagogickej činnosti, ale aj početných vedeckých a akademických aktivít, sa viaže k roku 1996, keď začala pôsobiť na Trnavskej univerzite v Trnave. Zaslúžila sa o vznik nového študijného odboru klasická archeológia na Slovensku a v roku 1997 založila na Trnavskej univerzite v Trnave Katedru klasickej archeológie, jediné pracovisko svojho druhu v SR. Zabezpečením kvalitných pedagógov umožnila výchovu odborníkov v disciplíne, ktorú bolo možné dovtedy študovať iba v zahraničí. Katedra, ktorú viedla takmer 10 rokov, získala prostredníctvom jej aktivít (projekty, vedecké podujatia, publikácie) významný kredit na medzinárodnom vedeckom poli.

Od svojho nástupu na miesto učiteľa v odbore archeológia na FiF UK v Bratislave sústavne prednášala praveké dejiny Európy a Slovenska od doby bronzovej po koniec doby laténskej, výberové prednášky o egejskej civilizácii doby bronzovej, výberové prednášky z archeológie Etruskov a vzťahy severného Čiernomoria s gréckymi kolóniami. Od svojho pôsobenia na pracoviskách v Trnave a v Ružomberku (r. 1996) prednášala aj dejiny staroveku a pravek ľudstva. Od vzniku klasickej archeológie na Trnavskej univerzite v Trnave sa k nim pridali aj prednášky „Predarchaické Grécko“ a „Okrajové oblasti antického sveta“.

Profesorka Novotná bola školiteľkou a oponentkou mnohých záverečných a kvalifikačných prác. Bola predsedníčkou alebo členkou viacerých komisií pre habilitačné a inauguračné konania na FiF UK v Bratislave, FF UKF v Nitre, FF MU v Brne, FF UK v Prahe a na FF TU v Trnave. Oponovala viaceré habilitačné práce a pripravila návrhy na profesorské konania (o.i. prof. R. Pleiner, prof. S. Stuchlík, prof. K. Kuzmová, doc. M. Dufková, doc. J. Bátora, doc. V. Furmánek, doc. E. Krekovič, L. Veliačik, DrSc.).

Ocenenie vedeckej práce

Za mimoriadne vedecké aktivity získala profesorka Novotná uznanie na domácom i medzinárodnom vedeckom poli. Za rozvoj vedy bola ocenená medailou Poľskej akadémie vied, za propagáciu slovenskej vedy v nemecky hovoriacich krajinách cenou M. a J. Danihelsových, za vedecko-pedagogickú činnosť striebornou medailou UK v Bratislave, za výskum v oblasti Horného Spiša striebornou medailou Ministerstva poľnohospodárstva, za dielo Svedectvá predkov prémiou Literárneho fondu a Medailou sv. Gorazda MŠ SR, za záslužnú pedagogickú činnosť a za spoluprácu pri výskume doby bronzovej striebornou plaketou Archeologického ústavu SAV, za založenie a rozvoj historických vied na KU v Ružomberku, za dlhoročné vedenie Katedry histórie FF KU v Ružomberku a vedenie Akademického senátu KU v Ružomberku veľkou striebornou medailou KU v Ružomberku, a nie v poslednom rade získala cenu Antona Hajduka udelenú rektorom TU v Trnave za vynikajúce výsledky v tvorivej činnosti, striebornú medailu TU v Trnave za šírenie dobrého mena univerzity, zlatú medailu UK v Bratislave a zlatú plaketu Archeologického ústavu SAV za celoživotné dielo. V roku 2019 získala prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc. titul Dr. h. c. na Trnavskej univerzite v Trnave.

Pani profesorka, prajeme Vám veľa zdravia, elánu a ešte veľa tvorivých rokov.

Výbor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV
V Bratislave, 29.4.2021

Kompletná bibliografia p. profesorky Novotnej je uverejnená v: Miroslava Daňová – Lucia Nováková (Eds.): VTERE FELIX MÁRIA. ŽIACI SVOJEJ PROFESORKE. Trnava 2021 (pozri Nové publikácie v tomto čísle Informátora).

1953

1. Review of *Pamiatky a múzeá I. 1952. Archeologické rozhledy* 5: 805 – 6.
2. Review of *Sovetskaja etnografija 1952. Archeologické rozhledy* 5: 808 – 10.

1954

3. "Záchranný výskum na žiarovom pohrebisku v Mužle." *Archeologické rozhledy* 6: 302 – 6, 326 – 8 (Russian summary 416, French summary 424 – 5).
4. Review of *Pamiatky a múzeá II, 1953. Archeologické rozhledy* 6: 544.
5. Review of *Sovetskaja archeologija XVII, 1953. Archeologické rozhledy* 6: 546 – 7.

1955

6. "Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku." *SlovArch* 3: 70 – 100.
7. Review of *Pamiatky a múzeá III, 1954. Archeologické rozhledy* 7: 392.
8. "Medené nástroje v Čechách a na Morave." *Archeologické rozhledy* 7: 510 – 7, 503 – 4 (Russian summary 561 – 2, French summary 566 – 7).
9. Review of *Krásy Slovenska XXXI, 1954. Archeologické rozhledy* 7: 536.
10. "Výskum na žiarovom pohrebisku v Mužle." *Archeologické rozhledy* 7: 745 – 50, 761 – 2 (Russian summary 835 – 6, French summary 841 – 2).

1956

11. "Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle." *SlovArch* 4: 213 – 2 (Russian and German summaries).
12. Review of *Naša veda II. Archeologické rozhledy* 8: 426 – 7.

1957

13. "Hromadný nález odlievacích kadlubov zo Želiezoviec." *SlovArch* 5: 317 – 22 (sum.).
14. "Nálezy medených sekier s jedným ostrím zo Slovenska." *SlovArch* 5: 309 – 16 (sum.).
15. "Poklad bronzov z dolného Pohronia." *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 2, 1957, 71 – 4.
16. Novotná, M. with members of the Archaelogical seminar. "Literárna činnosť Dr. h. c. Inž. Štefana Janšáka." *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 2: 121 – 5.
17. "Činnosť Slovenskej sekcie Československej spoločnosti archeologickej za rok 1956." *Zprávy ČSSA* 1: 4 – 5.
18. "Archeologický seminár FFUK v Bratislave v r. 1956." *Zprávy ČSSA* 1: 10 – 11.
19. "Slovenská sekcia Československej spoločnosti archeologickej za prvý polrok 1957." *Zprávy ČSSA* 1: 19 – 20.
20. "Archeologický seminár FFUK v Bratislave v letnom semestri r. 1957." *Zprávy ČSSA* 1: 28 – 2.
21. Review of *Archäologische Funde in Ungarn*, by E. Thomas (Budapest 1956). *Archeologické rozhledy* 9: 724 – 5.
22. "Din activitatea stiintifica a muzeului rai Medias." *Archeologické rozhledy* 9: 874.

1958

23. Review of *Prolegomena k statistici i kronologiji prethistorijskih ostava u hrvatskoj I u vojvo-danskom području Srijema*, by Z. Vinski, and K. Vinski-Gasparini. Opuscula archaeologica I (1956). *Archeologické rozhledy* 10: 151 – 2.
24. Review of *Razkopki I proučvanija na mogila no 1 – Koprinka*, by K. Is. Žuglev (Sofia 1956). *Archeologické rozhledy* 10: 275 – 6.
25. "Praveké nálezy zo Zbrojníkov na Slovensku." *Archeologické rozhledy* 10: 301 – 4, 349 (sum.).
26. "Nové nálezy kultúry podolskej na Slovensku." *Archeologické rozhledy* 10: 431 – 2, 413 (sum.).
27. Novotná, M., and T. Štefanovičová. "Výšinné sídlisko vo Veľkej Lomnici a osídlenie kanelo-vanou kultúrou na Spiši." *Sborník FFUK 9, Historica* 9: 267 – 90.
28. "Zpráva o činnosti slovenskej sekcie ČSSA za rok 1957." *Zprávy ČSSA* 2: 10 – 1.
29. "Archeologický seminár FFUK v Bratislave v zimnom semestri študijného roku 1957/1958." *Zprávy ČSSA* 2: 20.

1959

30. "Poklad bronzov z Vyšnej Hutky a sekeromlaty s kotúčovitým tylom na Slovensku." *Památky Archeologické* 50: 1 – 14 (sum.).
31. "Dvojramenné čakany na Slovensku a problém ich datovania." *Sborník FFUK – Historica* 10: 115 – 40.

1961

32. "Bošácko-kostolacký horizont na strednom Považí." *Sborník FFUK – Musaica* 1: 35 – 43, tab. 9 – 17.
33. "K problematike pôvodu hrivien." *Sborník FFUK – Musaica* 1: 35 – 43.

1962

34. Paulík, J., M. Novotná, and B. Benadík. *Život a umenie doby železnej na Slovensku*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
35. "Príspevok k osídleniu Spiša v staršej dobe bronzovej." *Sborník FFUK – Musaica* 2: 27 – 32, t. 5 – 7.

1963

36. "Nález najstaršej bronzovej nádoby na Slovensku." *Sborník ČSSA* 3: 137 – 9.
37. "K chronológii hromadných nálezov bronzov na východnom Slovensku." *Sborník FFUK – Musaica* 3: 47 – 72, tab. 7 – 8.
38. "Archeologický seminár Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v r. 1958 a 1959." *Zprávy ČSSA* 5: 163.

1964

39. "Bronzové kuželovité helmy a niektoré typy bronzových nádob v hromadných nálezoch na Slovensku." *Sborník FFUK – Musaica* 4: 19 – 43, tab. 7 – 10.
40. Review of *Balanovskij mogiľnik*, by O. N. Bader (Moskva 1963). *Archeologické rozhledy* 16: 129 – 30.

1965

41. "Ein Bronze-Hortfund aus Viničky in der Ostslowakei." *Sborník FFUK – Musaica* 5: 17 – 22, t. 3.

1966

42. "Najstaršie dejiny Bratislavy." In *Dejiny Bratislavy*, ed. by V. Horváth, D. Lehotská, and J. Pleva, 15 – 29. Bratislava: Obzor (2nd edition in 1978).
43. "Hortfunde vom sog. Koszidertyp aus dem Gebiet der Slowakei." *Sborník FFUK – Musaica* 6: 5 – 26, tab. 2 – 8.
44. "Pravek." In *Metodické poznámky k vyučovaniu dejepisu v 1. roč. gymnázií*, 21 – 32. Bratislava.
45. Novotná, M., and B. Novotný. "Archeologické nálezy z Bratislavy." *Slavín* 1966.
46. "Ing. Dr. h. c. Štefan Janšák osemdesiatročný." *Krásy Slovenska* 11: 432 – 3.

1967

47. "Die Bronzediademe der Slowakei." *Musaica* 7: 47 – 68.
48. "Ein Depot getriebener Bronzen von der Höhensiedlung Burchbrich in Veľká Lomnica." *Acta Archaeologica Carpatica* 9: 63 – 8.
49. "...nad ním stojí pevný hrad na vysokom brali..." *Príroda a spoločnosť* 10: 21 – 5.

1968

50. "Praveké a ranohistorické pamiatky v Štátnom kaštieli v Betliari." *Zborník FFUK – Musaica* 8: 37 – 57.
51. "Zwei Bronzediademfunde in der Slowakei." *Zborník FFUK – Musaica* 8: 29 – 36.

1969

52. "Dva depoty bronzov v študijných zbierkach Archeologického seminára FFUK v Bratislave." *Zborník FFUK – Musaica* 9: 3 – 7.
53. "Pravek." In *Metodické poznámky k vyučovaniu dejepisu*. 21 – 32. Bratislava.

1970

54. *Die Bronzehortfunde in der Slowakei*. Bratislava: VSAV.
55. *Die Äxte und Beile in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XIII, 6. München: Beck.
56. "Hromadný nález bronzových kosákov zo Spiša." *Zborník FFUK – Musaica* 10: 13 – 21.

1971

57. "Ein Bronzefund aus Matejovce, Bez. Poprad." *Zborník FFUK – Musaica* 11: 9 – 17.
58. Novotná, M., and H. Sedláčková. "Archeologické pamiatky z Maďarska uložené v Oblastnom múzeu v Poděbradoch." *Zborník FFUK – Musaica* 11: 25 – 9.
59. Novotný, B., and M. Novotná. *Katalóg archeologickej zbierky Spišského múzea v Levoči*. Bratislava.

1973

60. "Nález medenej sekery s krížovým ostrím vo Vysokých Tatrách." *Zborník FFUK – Musaica* 13: 23 – 7.
61. "Einige Bemerkungen zur Datierung der Kupferindustrie in der Slowakei." *Zborník FFUK – Musaica* 13: 5 – 21.
62. "Die Bronzenadeln in der Slowakei." In *Actes du VIIIe Congres international des sciences préhistoriques et protohistoiriques*. 29 – 38. Belgrade: Comité National d'Organisation.

1974

63. Novotná, M., and B. Novotný. "Zur Datierung der Goldscheiben vom Typ Stollhoff." *Zborník FFUK – Musaica* 14: 3 – 8.
64. "Zu einigen Typen von Bronzenadeln der frühen Bronzezeit in der Slowakei." *Preistoria Alpina* 10: 51 – 4.

1975

65. Review of *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, by K. Vinski-Gasparini (Zadar 1973). *Archeologické rozhledy* 27: 353 – 4.
66. "Spiš bohatý na praveké poklady." *Podtatranské noviny – Príloha Ozveny histórie* 18. 12. (no pagination).
67. "Na hradisku pri Dolnom Smokovci." *Vysoké Tatry* 3: 22.

1976

68. "Beginn der Metallverwendung und Verarbeitung im östlichen Mitteleuropa." *IX. Congrès UISPP, Colloque XXIII*, 462 – 70. Nice.
69. "Bemerkungen zu den Anfängen der mittleren Bronzezeit im mittleren Donaugebiet." *Festschrift für Richard Pittioni*, 462 – 70. Wien.
70. Review of *Die etruskischen Kanopen*, by E. D. Gempeler (Einsiedeln 1974). *Archeologické rozhledy* 28: 97.
71. Review of *Kultura przedluzycka*, by M. Gedl (Wroclaw-Krakow-Gdansk 1975). *Archeologické rozhledy* 28: 97.

1977

72. "Niekoľko poznámok k bronzovej industrii doby bronzovej na Slovensku." *Symposium Wroclaw:*189 – 99.
73. "Neznáme nálezy medenej industrie zo Slovenska." *Archeologické rozhledy* 29: 622 – 33.
74. "Zhodnotenie medenej industrie." In *Tiszapolgárske pohrebisko vo Veľkých Raškovciach*, by J. Vízdal, 118 – 23. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
75. "Najstaršie baníctvo v Európe. Počiatky bulharskej metalurgie." *Technické noviny* 25, No. 6: 10

1978

76. "Anfänge der Metallurgie in der Slowakei und die Beziehungen zum Ostbalkan." *Studia praehistorica* 1 – 2: 212 – 7.
77. Review of *L'age du bronze dans la région de Paris*, by J. P. Mohen (Paris 1977). *Archeologické rozhledy* 30: 342.
78. "Horizont bronzov typu Dreveník I." *Historica Carpatica* 9: 331 – 43.
79. "Tritisíc rokov starý nôž." *Podtatranské noviny. Príloha Ozveny histórie* IV, No. 4, (no pagination).
80. "Trácke umenie a kultúra na území Bulharska. Lesk a sen minulosti." *Pravda* 21.7. 1978: 5.
81. "Vlastníme zvyšky rímskeho impéria." *Pravda* 24.11.1978.

1979

82. Buchvaldek, M. et al. *Archeologický atlas Evropy a Československa*. Praha.
83. Review of *Gornoe delo I metallurgija v drevnejšej Bulgarii*, by J. N. Černych (Sofija 1978). *Archeologické rozhledy* 31: 586 – 7.
84. Review of *Die Wagen der Bronze-und frühen Eisenzeit in Italien*. Prähistorische Bronzefunde XVII,1, by E. Woytowitsch (München 1978). *Archeologické rozhledy* 31: 446 – 7.
85. "Veda nepozná hraníc." *Slovenka* 1979, No.1: 13.

1980

86. *Die Nadeln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XIII, 6. München: Beck.
87. "Neznáme bronzy zo Žitného ostrova." *Archeologické rozhledy* 32: 134 – 45.
88. "Bronzový nož z Važca." *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku* 1978 (1980): 191 – 2.
89. Review of *Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. M. 1977* (München 1978). *Archeologické rozhledy* 32: 227 – 8.

1981

90. "K stavu bádania v egejskej oblasti." *Listy filologické* 104: 176 – 84.
91. "Zur Stellung und Funktion einiger Typen der Bronzeindustrie in der älteren Bronzezeit." *SlovArch* 29: 121 – 9.
92. "Ein Depotfund aus Liptovská Mara. Studien zur Bronzezeit." In *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn*, ed. by Herbert von Lorenz, 309 – 15. Mainz.
93. Novotná, M., and P. Ratimorská. "Náplecné kruhy zo Zvolena-Pustého hradu." *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku* 1980 (1981): 200 – 1.
94. Novotný, B., and M. Novotná. "Siedlung der Čaka – und Velatice Kultur vom Šarovce." *Beiträge zur Ur-und Frühgeschichte I*, 237 – 50. Berlin.
95. Review of *Die Anhänger und Halsringe in Südwestdeutschland und Nordbayern*. Prähistorische Bronzefunde XI,1, by U. Wels-Weyrauch (München 1978). *Germania* 59: 420 – 3.
96. Review of *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*. Prähistorische Bronzefunde XIII, 5, by J. Říhovský (München 1979). *Germania* 59: 420 – 3.
97. "Nevedeli, že to bude umenie." *Pravda* 11. 3. 1981.

1982

98. *Pravek Európy* I. *Minojská a mykénska civilizácia*. Bratislava (2nd edition 1983).
99. "Zur Stellung einiger Kupferdolche im mittleren Donau." *Thracia praehistorica*, *Pulpudeva* 3: 311 – 9.
100. "K niektorým typom bronzovej industrie lužickej kultúry na Slovensku." *Poludniowa strefa kultury lužickiej i powiazania tej kultury z poludniem*, 97 – 106. Krakow-Przemysl.
101. Novotná, M., and D. Gašaj. *Praveké bronzové poklady na Slovensku (Katalóg výstavy)*. Košice.
102. "Metalurgia medi a bronzu v dobe bronzovej na Slovensku." *Archeologia Polski* 27: 359 – 69.
103. Malinowski, T., and M. Novotná. *Srodkowoeuropejskie wielokrotne naszyjniki brazowe*. Slupsk.

1983

104. "Metalurgia opevnených osád." *Archeologické rozhledy* 35: 93 – 71.
105. "Hromadný nález bronzov z Gemera." *Historica Carpatica* 14: 269 – 75.
106. "Praveká metalurgia medi a bronzu na Slovensku." *Zborník FFUK – Historica* 29 – 30, 1978 – 79 (1983): 59 – 71.

1984

107. Tasić, N. et al. *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*. Beograd.
108. *Pravek Európy* II. *Etruskovia*. Bratislava. (2nd edition 1986).
109. "Nezvyčajná forma bronzovej suroviny zo Spiša." *Zborník prác Ľudmile Kraskovskej*, 49 – 54. Bratislava.
110. "Zu einigen späteneolithischen Kulturerscheinungen in der Nordslowakei." *Zborník FFUK – Musaica* 15 – 16: 147 – 59.
111. *Halsringe und Diademe in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XI,4. München: Beck.
112. Review of *Die Rasiermesser in Polen*. Prähistorische Bronzefunde VIII,4, by M. Gedl (München 1981). *Germania* 62: 473 – 4.

1985

113. "Hromadný nález z Novej Lesnej." *Zborník FFUK – Musaica* 18: 155 – 65.
114. "Pracovné stretnutie o staršej dobe bronzovej v Československu." *Archeologické rozhledy* 37: 579 – 80.
115. Novotný, B., M. Novotná, and R. M. Kovalčík. *Praveká dedina pod Vysokými Tatrami*. Poprad.

1986

116. "Príspevok k poznaniu hatvanskej kultúry na Slovensku." *Archeologické rozhledy* 38: 275 – 82.
117. "Príspevok ku kroju doby bronzovej." *Zborník FFUK – Musaica* 19: 149 – 59.
118. "Mittleres Donaugebiet in der jüngeren Bronzezeit und die Beziehungen zu Nachbarländern." *Zborník FFUK – Musaica* 17, 1984 (1986): 101 – 10.

1987

119. "Bemerkungen zur Deutung der Bronzehortfunde mit Bronzegefässen aus der Slowakei." In *Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas*, ed. by E. Plesl, and J. Hrala, 325 – 30. Praha: Archäologisches Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften.
120. "Die Kultur der ostslowakischen Hügelgräber und ihre Beziehungen zu den benachbarten Gebieten." In *Hügelgräberbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneo-lithischen Periode*, 91 – 7. Beograd.
121. "Die Brillenfibeln in Karpatenbecken." *Zborník FFUK – Musaica* 20, 1987, 121 – 30.

1988

122. "Zu einigen Bronzen der Bosut-Kultur aus dem Kollektivgrab II. in Gomolava." In *Gomolava. Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas*, ed. by N. Tasić, 59 – 63. Novi Sad: Vojvodanski muzej.

1989

123. Novotná, M., and J. Paulík. "Neskoroeneolitická mohyla v Šuranoch, okr. Nové Zámky." *Archeo-logické rozhledy* 41: 368 – 78.
124. Novotná, M., and B. Novotný. *Pravek Európy* III. *Skýti*. Bratislava: Univerzita Komenského (2nd edition 1990).

1990

125. "Jungbronzezeitliche Goldfunde aus der Ostslowakei." *MAGW* 118/119, 1988/89 (1990): 175 – 80.
126. "Zlato v staršej dobe bronzovej na východnom Slovensku." *Historica Carpatica* 21: 133 – 42.

1991

127. Novotná, M., and B. Novotný. "Zwei unbekannte Goldfunde aus der Slowakei." *Starinar* 40 – 1, 1989 – 1990 (1991): 131 – 4.
128. "Die Velaticer Phase in der Slowakei." In *Die Anfänge der Urnenfelderkulturen in Europa*, ed. by M. Gedl, 47 – 54. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
129. "Zu einigen terminologischen Fragen der Bronzezeit." *Zborník FFUK – Musaica* 21, 1988 (1991): 121 – 9.
130. *Die Bronzegefässe in der Slowakei*. Prähistorische Bronzegefässe II, 11. Stuttgart: Steiner.
131. "PhDr. Jozef Paulík,CSc. šesťdesiatročný." *Zborník SNM. Archeológia* 1: 151 – 3.
132. Novotný, B., M. Novotná, and R. M. Kovalčík. *Popradská kotlina v dávnej minulosti*. Košice.

1992

133. "Bronzové spony ako kritérium datovania." In *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza*, 55 – 9. Rzesow.
134. Novotná, M., and B. Novotný. "Zur ökonomischen und gesellschaftlichen Struktur im älteren Äneolithikum." *Studia praehistorica* 11 – 12: 87 – 94.
135. Novotná, M., and B. Novotný. "Ein unbekannter Fund aus Bratislava." *Zbornik Narodnog muzeja* 14, No. 1: 227 – 30.
136. "Starobylý Sozopol." *Telegraf* 28. 5. 1992.
137. Novotná, M., and B. Novotný. "Pokračovanie výskumu v Gánovciach." *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1990 (1992): 83.

1993

138. "Doba bronzová." In *Najstaršie dejiny Bratislavy*, ed. by T. Štefanovičová et al., 80 – 115. Bratislava.
139. "Niekoľko poznámok k návrhu zákona o vysokých školách." *Fórum vedy* 4, No. 3 – 4: 4 – 5.
140. "Expozícia "Antika v zbierkach Archeologického múzea SNM". *Múzeum* 2: 34 – 5.
141. "Výstava k trom jubileám českej archeológie." *Múzeum* 2: 40.
142. "Spomienka na profesora Vojtecha Budinského-Kričku." *Zborník SNM*, *Archeológia* 3: 111 – 2.

1994

143. "A rare Find of a pendant from the bronze Age." In *Bronze Age in Slovakia. Pamiatky a múzeá* 1994: 24 – 5.
144. "Zriedkavý typ závesku z doby bronzovej." *Pamiatky a múzeá* 1994: 30 – 1.
145. *Svedectvá predkov*. Martin: Matica slovenská.

1995

146. "Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung in der Slowakei und angrenzenden Gebieten." In *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*. Kolloquium Mainz. Mono-graphien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35, 373 – 87. Bonn.
147. "Bemerkungen zu den ältesten Kupferfunden in der Slowakei." In *Trans Europam. Festschrift für Margarita Primas*, ed. by Biljana Schmid-Sikimic, and Philippe DellaCasa, 29 – 32. Bonn.
148. "Der Hortfund von Gemer (Slowakei)." In *Festschrift für Hermann Müller-Karpe zum 70. Geburtstag*, ed. by A. Jockenhövel, 109 – 16. Bonn: Habelt.
149. "Befestigte Siedlungen der Otomani-Kultur in der Slowakei." In *Symposium Settlement Patterns between the Alps and the Black Sea 5th to 2nd Millenium B. C.*, ed. by A. Aspes. 141 – 5. Verona: Museo civico di storia naturale.

1996

150. "Zu aktuellen Problemen der älteren Bronzezeit." *Zborník FFUK – Musaica* 23: 3 – 18.
151. "Die Beziehungen zum ägäischen Raum in der älteren Bronzezeit in der Slowakei." *Zborník FFUK – Musaica* 23: 19 – 27.
152. "Bemerkungen zu den Bronzedeponierungen in der Slowakei." In *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*, ed. by M. Al-magro-Gorbea, 481 – 95. Regensburg/Bonn: Univ. Verlag.
153. Novotná, M., and B. Novotný. "Das Donau-Balkan Gebiet während der Bronzezeit." In *The Colloquia of the XIII Congress UISPP*. 59 – 65. Forli: ABACO.
154. Novotná, M., and B. Novotný. "Karpaten – und Donauregionen in der frühen und mittleren Bronzezeit." In *Absolute Chronology archaeological Europe 2500 – 500 BC*. Acta archaeologica Supplementa Vol. I. 87 – 98. Kobenhavn: Munksgard.
155. "Ein weiterer Hortfund aus der Gemeinde Gemer." In *Studien zur Metallindustrie im Karpaten-becken und den benachbarten Regionen*, ed. by T. Kovács, 163 – 73. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.
156. "Zu Anfängen der Metallurgie in der Slowakei." In *Ancient Minning and Metallurgy in southeast Europe*, ed. by P. Petrovic, 69 – 76. Bor – Belgrade 1995 (1996): Arheoloski Institut.
157. "O historickej publicistike a úlohe kritiky." *Forum scientiae* 3, No. 4 – 6: 1 – 2.

1997

158. "Bemerkungen zum Hortfund aus Veľký Blh." In *Uzdarje Dragoslavu Srejoviču*, ed. by M. La-zic, and D. Srejovic, 267 – 70. Beograd: Centar za Arheoloska Istrazivanja Fil. Fak. Univ.
159. "Bemerkungen zu den Interpretaionsmöglichkeiten der Bronzehortfunde in der Slowakei." In *Bei-träge zur Deutung der bronzezeitlichen Hort – und Grabfunde in Mitteleuropa*, ed. by W. Blajer 143 – 52. Krakow: Jagiellonen-Universität, Institut für Archäologie.
160. Novotná, M., and M. Soják. "Výskum osady z doby bronzovej v Poprade-Matejovciach." *Archeo-logické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1995 (1997): 139 – 40.
161. "Hermann Müller-Karpe. Životopis, vedecká, pedagogická a organizátorska činnosť." (Slovak and German versions). In *Hermann Müller-Karpe Doctor honoris causa Universitatis studiorum Comenianae Bratislavensis*, 7 – 14. Bratislava.

1998

162. "Zur Mobilität in der Bronzezeit." *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 46, *řada archeologická (M)*, No. 2, 1997 (1998): 169 – 79.
163. "Zur Chronologie der Bronzehortfunde im Karpatenbecken." In *Tradition und Inovation. Fest-schrift für Chr. Strahm*, 349 – 69. Rahden/Westf.
164. "Poprad v praveku." In *Dejiny Popradu*, 23 – 41. Košice.

165. "Biblia a história." In *Práce a štúdie Žilinskej univerzity. Séria humanitná* 1: 98 – 100.
166. "V medzinárodnom meradle neplatia 'susedské výpomoci'." *Forum scientiae et sapientiae* 5, No. 4 – 6: 17.

1999

167. "Zum Hortfund aus Gemer." In *Transylvanica. Internationale Archäologie* 7: 167 – 71.
168. "Historické pozadie Danielovej apokalypse a epifania v minojskom náboženstve." In *Práce a štúdie Žilinskej univerzity. Séria humanitná* 2: 26 – 31.
169. "Prínos Orientu pre hudbu pravekej Európy." In *Orient a okcident v kontaktoch a konfrontáciách*, 65 – 74. Bratislava.
170. "Die Aunjetitzer Kultur in der Slowakei." In *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronze-zeit in Böhmen, Mähren und in der Slowakei*, ed. by J. Bátora and J. Peška, 97 – 111. Nitra.
171. "Beiträge zur Besiedlung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur in der Slowakei." In *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen, Mähren und in der Slowakei*, ed. by J. Bátora and J. Peška, 241 – 9. Nitra.
172. "Význam bádania pre výučbu humanitných disciplín v súčasnosti." In *Úloha vedy a výskumu na vysokých školách*, 22 – 4. Nitra.

2000

173. "Nový typ súčastí konského postroja zo Slovenska." In *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi.* 181ff. Most.
174. ""Akreditácie a humanitné vedy." *Forum scientiae et sapientiae* 7, No. 4: 22 – 4.

2001

175. *Die Fibeln in der Slowakei.* Prähistorische Bronzefunde XIV,11. Stuttgart: Steiner.
176. "Angriffs-und Symbolwaffen der älteren Bronzezeit in der Slowakei." In *Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa. Internationale Archäologie 2*: 317 – 23.
177. "Die Epiphanie in der minoischen Religion." *Anodos. Studies of Ancient World* 1: 143 – 51.
178. "K životnému jubileu Dr. Jozefa Paulíka, CSc." *Zborník SNM – Archeológia* 11: 4.
179. "50 rokov samostatného štúdia archeológie na FiFUK v Bratislave." In *Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV* 12, No. 1: 3 – 5.
180. „Symbole vom Rad und Sonne in der Kunst der Bronzezeit". In *Sztuka epoki brazu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, 365 – 75. Wroclaw-Biskupin.
181. K depotom horizontu Gyermely v Karpatskej kotline." *Pravěk NŘ* 10: 365 – 77.

2002

182. "Symbole vom Rad und Sonne in der Kunst der Bronzezeit". In *Sztuka epoki branzu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej.* Wroclaw – Biskupin 2001 (2002), 365 – 75.
183. „Ein Bronzesatz aus dem mittleren Waagtalgebiet in der Slowakei". *Budapest régiségei* XXXVI, 2002, 327 – 39.
184. „Výtvarné umenie egejskej doby bronzovej". In *Vývinové súvislosti výtvarnej kultúry na Slovensku.* Trnava 2002, 124 – 30.
185. „Lehrstuhl für Klassische Archäologie der Trnava-Universität: bisherige Tätigkeit und Perspektiven". In *Probleme und Perspektiven der Klassischen und Provinzialrömischen Archäologie.* Anodos – Supplementum 2. Trnava 2002, 7 – 8.

2004

186. „K elitám obdobia starších popolnicových polí na Slovensku". In *K poctě Vladimíru Podborskému.* Brno, 2004, 497 – 506.
187. „Militáriá lužickej kultúry na Slovensku." In *Popelnicová pole a doba halštatská. Archeologické výz"kumy v jižních Čechách.* Supplementum 1. České Budějovice, 2004 (2005), 393 – 412. Medzinárodná konferencia o popolnicových poliach a dobe halštatskej, České Budějovice, 2004.
188. „Niekoľko poznámok k antropomorfným urnám badenskej kultúry." In *Einflüsse und Kontakte alteuropäischen Kulturen.* Nitra, 2004, 75 – 81.
189. „Bemerkungen zur Tracht des Koszider-Horizontes." In *Anodos* 3/2003. Trnava 2004, 155 – 157.

2006

190. *Die Sicheln in der Slowakei* (Spolu s V. Furmánkom). Prähistorische Bronzefunde XVIII, 6. Stuttgart: Steiner, 2006.
191. Zur Deutung der Bronzehortfunde aus den Höhensiedlungen." In *Wirtschaft, Macht und Strategie.* Archäologie Österreichs Special 1. Wien, 2006, 3 – 22.
192. Dejiny a kultúra starovekého Grécka a Ríma (s kol. autorov). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006.

2007

193. „Militáriá stredodunajských popolnicových polí na Slovensku." In *Doba popelnicových polí a doba halštatská.* Brno 2007, 157 – 165.
194. 10-jähriges Jubiläum des Lehrstuhl für Klassische Archäologie" (spolu s K. Kuzmovou). In *Forschungen und Methoden vom Mittelmeerraum bis zum Mitteleuropa.* Anodos – Supplementum 4. Trnava 2007, 7 – 11.
195. "Slowakei." In *Archeologický atlas pravěké Evropy.* Praha: Karolinum, 2007, s. 428 – 438, mapy 14 – 27.
196. "Slowakei" (spolu s B. Novotným). In *Archeologický atlas pravěké Evropy.* Praha: Karolinum, 2007, s. 426 – 428, mapy 10 – 13.

2008

197. „Dva osobitné bronzové predmety zo Slovenska". In *Opera ex aere.* Studia z epoki brazu i wczesnej epoki żelaza dedykowane profesorowi Janowi Dabrowskiemu. Warszawa 2008, s. 71 – 77.
198. „Ein Tätowierungssatz aus einem Grab in Kapušany (Ostslowakei)". In *Anodos.* Studies of the Ancient World 6 – 7/2006 – 2007. Proceedings of the International Symposium Cult and Sanctuary through the Ages. From the Bronze Age to the Late Antiquity. Trnava, 2008, s. 313 – 324ISBN 978 – 80 – 8082 – 228 – 6.
199. Recenzia práce Salaš, M.: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Germania 2008/2, s. 778 – 780

2009

200. O. Kytlicová, Jungbronzezeitliche Hortfunde in Bohmen. PBF XX,12, 2007. Recenzia in: Germania 87, 2009 (2012), 607 – 611.

2010

201. „K životnému jubileu doc. PhDr. Marie Dufkovej, CSc." (spolu s. K. Kuzmovou). In: Slovenská archeológia. – Roč. 58, č. 2 (2010), s. 377 – 378. – ISSN 1335 – 0102.
202. „Prof. Dr. Werner Jobst a Slovensko" (spolu s. K. Kuzmovou). In: Slovenská archeológia. – Roč. 58, č. 2 (2010), s. 375 – 376. – ISSN 1335 – 0102.
203. „Fernkontakte und Handelsaustausch in der Urnenfelderzeit". In: Furmánek, V. – Miroššayová, E. (eds.): *Popolnicové polia a doba halštatská.* Nitra 2010, s. 269 – 276.

2012

204. „Zum Stand der Forschung über Kontakte zwischen dem Karpatenbecken und dem ägäischenm Raum". In: From Stratonikeia to Lagina. Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tirpan. Istanbul 2012, 447 – 456.
205. Recenzia práce Kytlicová, O.: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Germania 87, 2009 (2012), 607 – 611.
206. „Waffen in Gräbern der älteren Bronzezeit in der Slowakei." In: Václav Furmánek a doba bronzová, Nitra 2012, 263 – 272.

2013

207. Veľká Lomnica – Burchbrich. Urzeitliches Dorf unter den Hohen Tatra (spolu s M. Sojákom). Nitra: Archeologický ústav SAV, Trnavská univerzita v Trnave, 2013. – 260 s. – ISBN 978 – 80 – 89315 – 49 – 9.
208. „Bronze und ihre Verwendung in der älteren Bronzezeit in der Slowakei." In: From Cooper to Bronze. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 74. Langenweissbach 2013.
209. K problematike osídlenia horného Spiša na sklonku eneolitu (spolu s M. Sojákom). In: Archeologie západních Čech 6, Plzen 2013, 112 – 117.

2014

210. "Ten years of cooperation between Trnava University in Trnava and Turkish universities in the field of classical archaeology – facts and remembrance" (spolu s. K. Kuzmovou) In: Turkey through the eyes of classical Archaeologists. – Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2014, 7 – 15. – ISBN 978 – 80 – 8082 – 798 – 4.
211. „Die Vollgriffschwerter in der Slowakei". Prähistorische Bronzefunde (PBF) IV.18. Stuttgart 2014. ISBN 978 – 3-515 – 11003 – 7.

Životné jubileum PhDr. Eleny Minarovičovej

Začiatkom júna roku 2022 sa PhDr. Elena Minarovičová dožíva 85. narodenín (9.6.1936). Aj keď mnohým toto číslo pripadá ako vysoký vek, neplatí to pre každého jeho nositeľa. Týka sa to aj našej jubilantky, stále plnej životného optimizmu a najmä záujmu o vedeckú disciplínu – numizmatiku, ktorej zasvätila celý svoj pracovný život.

Už počas štúdia klasickej archeológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1954 – 1959), počas ktorého jej odbornosť formovali významné osobnosti – Vojtech Ondrouch, Oldřich Pelikán, Miloslav Okál, či Július Špaňár, sa začal prejavovať jej záujem o dejiny peňazí na Slovensku. Výsledkom bola diplomová práca na tému antického mincovníctva. Vyhodnotila v nej zbierku rímskych mincí múzea v Poprade. Najmä nálezy rímskych mincí z územia Slovenska sa stali témou, ktorej riešeniu a zverejňovaniu výsledkov svojho výskumu sa venovala, resp. sa venuje dodnes. Popri nich však sledovala aj výskyt gréckych a byzantských mincí na Slovensku.

Po ukončení vysokoškolského štúdia roku 1959 nastúpila do služieb Múzea mesta Bratislavy, no už ďalší rok sa stala pracovníčkou Slovenského národného múzea. Spočiatku tu pôsobila ako lektorka a vedúca lektorského zboru, no čoskoro prešla do Numizmatického oddelenia. Začala tu pracovať pod vedením dr. Jozefa Hlinku, CSc. Oporou pri jej zameraní na štúdium antických mincí sa stala dr. Ľudmila Kraskovská, CSc. Tomuto pracovisku zostala verná až do odchodu do dôchodku roku 1996. V rokoch 1991 – 1996 bola vedúcou numizmatického oddelenia Historického múzea SNM.

Výsledky práce na tému antického mincovníctva pravidelne zverejňovala v štúdiách na stránkach Zborníka SNM a periodika Slovenská numizmatika. Početné informácie o numizmatickom pracovisku Slovenského národného múzea poskytovala pražskému časopisu Numismatické listy. Aj napriek tejto bohatej činnosti nepoľavila v svojom ďalšom vzdelávaní. V roku 1970 získala na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyně v Brne titul PhDr., po obhájení dizertačnej práce na tému Rímske mince z okolia Leányváru – Mohaplova a Korbulyho zbierka, numizmaticko-historické vyhodnotenie. Sú to však aj jej monografie, ktoré obohacujú numizmatickú tvorbu na Slovensku, ako napr. Portrét na starovekých minciach (1979), Portrét na minciach od stredoveku po súčasnosť (1982), Rímske mince v zbierke

Slovenského národného múzea (1990), Medaily a plakety Slovenskej numizmatickej spoločnosti (1995). Opomenúť nemožno ani kapitoly v kolektívnych dielach, ako sú napr. Nálezy mincí na Slovensku (III/1978, IV/1994), Kronika peňazí na Slovensku (2009), či Platidlá na Slovensku (2011). Pravidelne zverejňovala bibliografiu slovenskej numizmatiky.

Výrazný podiel v pracovnej aktivite jubilantky súvisí so Slovenskou numizmatickou spoločnosťou. Do radov Československej numizmatickej spoločnosti vstúpila roku 1963, po vzniku samostatnej Slovenskej numizmatickej spoločnosti je jej členkou od roku 1970 dodnes. O jej rozvoj sa zaslúžila ako členka ústredného výboru, veľa práce odviedla aj pre bratislavskú pobočku. Starala sa o knižnicu, zbierku medailí, organizovala prednášky, sama prednášala na rôzne témy vzniku a vývoja peňazí, pripravovala stretnutia s členmi, poskytovala expertízy majiteľom zbierok a celý rad iných činností v prospech slovenskej numizmatiky. Za túto obetavú prácu jej ústredný výbor SNS udelil vysoké vyznamenanie Za zásluhy o rozvoj numizmatiky na Slovensku (I-III). Roku 2015 získala „Čestné členstvo SNS".

Jubilantka je dodnes významnou súčasťou numizmatického bádania na Slovensku, a to ako členka Národného numizmatického komitétu pri SAV, nákupných komisií Múzea mincí a medailí Národnej banky Slovenska, či Múzea mesta Bratislavy, pracuje ako súdna znalkyňa v odbore numizmatika.

Pri príležitosti jej životného jubilea možno vysloviť prianie, aby v zdraví, pohode a duševnej i fyzickej sviežosti, tak ako doteraz aj naďalej bola pevnou súčasťou slovenskej numizmatiky.

Eva Kolníková

Životné jubileum PhDr. Karola Pietu, DrSc.

17. novembra 2021 oslávil 80. narodeniny jeden z najvýznamnejších slovenských archeológov, PhDr. Karol Pieta, DrSc. Narodil sa v Nitre, kde stále žije, a archeológii sa venoval už od školských rokov. Celý svoj život zasvätil tejto vede. Od pätnástich rokov brigádničil na archeologických výskumoch, ako sedemnásťročný už bol pomocným terénnym technikom. Archív SAV dodnes uschováva ručne písané záznamy z amatérskych povrchových prieskumov uskutočnených niekoľkonásťročným Karolom v okolí Nitry. Po ukončení vysokoškolského štúdia na univerzite v Brne v roku 1964 nastúpil do práce na Archeologickom ústave v Nitre a tomuto pracovisku je verný dodnes. Vystriedal viacero pozícií od odborného pracovníka až po vedúceho vedeckého pracovníka a zástupcu riaditeľa, ktorým je s malou prestávkou už tridsať rokov. Prednášal a prednáša na univerzitách vo Viedni, Bratislave a Brne. Je zástupcom AÚ SAV vo viacerých komisiách a radách a členom niekoľkých odborných organizácií a edičných rád. Za roky svojej pedagogickej a didaktickej práce vychoval a stále inšpiruje skupinu mladších archeológov, ku ktorým patrím aj ja.

Karol Pieta sa zaradil medzi popredných odborníkov na archeológiu a históriu, uznávaných v celej Európe. Jeho životnou vedeckou láskou sú Kelti, avšak Karol patrí medzi tých „totálnych" archeológov, ktorým nie je vzdialené žiadne obdobie ani kultúra. Úspešne dlhodobo viedol výskumy na hradisku Havránok na Liptovskej Mare, výskum hrobky germánskeho kniežaťa v Poprade a slovenskú archeologickú misiu v Kuvajte. Druhou Karolovou záľubou je včasnostredoveké hradisko Bojná, ktorého výskum vedie od r. 2005. Aktívne sa venuje aj experimentálnej archeológii, najmä v oblasti rekonštrukcie výšinných opevnení. Výstupy zo svojej bádateľskej činnosti prezentuje odborným kruhom vo vedeckých publikáciách a na konferenciách, nezabúda však ani na laickú verejnosť. Propagácia a medializácia archeológie a ochrana kultúrneho dedičstva sú preňho rovnako dôležité, ako tvrdá vedecká a výskumná práca. Výsledky práce Karola Pietu môžeme pozorovať nielen na Havránku, rakúskom Hainburgu alebo v Poprade, ale hlavne v obci Bojná. Pravé tu zorganizoval miestne múzeum a hradisko Valy svojím organizačným a manažérskym talentom pozdvihol do pozície nielen národnej kultúrnej pamiatky, ale aj národného symbolu. Je nepopierateľné, že vedecká práca Karola Pietu dokázala vyvrátiť nejeden verejne obiehajúci historický mýtus, obohatiť dejiny Slovenska a prispieť k prezentácii slovenskej archeológie vo svete.

Napriek veku, ktorý je preňho len akýmsi číslom v občianskom preukaze, je Karol superaktívnym terénnym archeológom, stále osobne velí archeologickému výskumu aglomerácie hradísk na Bojnej a vedie viacero úspešných povrchových prieskumov v oblasti Liptova, Turca, Považského Inovca a Strážovských vrchov. Šéfuje viacerým domácim a medzinárodným projektom a vedie niekoľko vedeckých tímov. Vystupuje v médiách a organizuje prednášky popularizujúce archeológiu. Je zakladateľom a aktívnym členom Rotary Club Nitra.

Karol Pieta je držiteľom mnohých ocenení. Medzi tie najvýznamnejšie patria Zlatá medaila Slovenskej akadémie vied, Krištáľové krídlo v kategórii medicína a veda za rok 2008 (2009), Zlatá plaketa Nitrianskeho samosprávneho kraja (2011), Cena Mesta Nitry (2011), Vedec roka 2011 (2012), Pribinov kríž II. triedy (2012), Prémia za celoživotný prínos k rozvoju slovenskej vedy, Literárny fond (2014), Významná osobnosť Slovenskej akadémie vied (2016), Cena za výnimočný vedecký ohlas na jedno dielo v kategórii Spoločenské vedy, Literárny fond (2016) a Cena za vedu a techniku Ministra školstva a vedy (2016) a viaceré ocenenia Predsedníctva SAV za vedeckú prácu a popularizáciu vedy. Je čestným občanom obce Bojná.

Žiaľ, kvôli pandemickým opatreniam oslavy 80. narodenín Karola Pietu sa mohli konať iba v úzkom rodinnom kruhu jubilanta. Váženému jubilantovi želáme do ďalších rokov veľa zdravia i pracovnej pohody a očakávania ďalších úspechov!

Zbigniew Robak

Prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc. jubiluje

Čas plynie neuveriteľne rýchlo. Ani sa tomu nechce veriť, že okrúhleho životného jubilea sa dožil aj prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc., ktorý výrazne ovplyvnil chod slovenskej archeológie.

Narodil sa 24. apríla 1941 v Budapešti. V roku 1945 sa celá rodina presťahovala na Slovensko. Po úspešnom absolvovaní gymnaziálneho štúdia v Piešťanoch začal A. Ruttkay študovať archeológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Ukončil ho v roku 1963s vyznamenaním. Vzápätí nastúpil na miesto archeológa vo vtedajšom Krajskom vlastivednom múzeu v Bojniciach. Sám na svoje začiatky spomína ako na najkrajšie roky archeologického života. Aj vzhľadom na aktívny prístup k výskumu bol v roku 1965 na základe konkurzu prijatý do AÚ SAV v Nitre, kde celých 55 rokov plodného vedeckého života a na čiastočný úväzok stále pracuje. V roku 1968 získal titul PhDr. a v roku 1975 hodnosť CSc. V roku 1988 úspešne obhájil vedeckú hodnosť DrSc., v roku 1994 sa na Filozofickej fakulte UK habilitoval na docenta a v roku 1999 bol po inaugurácii prezidentom Slovenskej republiky menovaný za profesora v odbore archeológia. V rokoch 1979–1990 vykonával funkciu zástupcu riaditeľa ústavu a v rokoch 1991 – 2008 riaditeľa. V rokoch 1989-1990 bol predsedom Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV a v r. 1990-1991 predsedom Vedeckej rady Archeologického ústavu SAV.

Jeho životným a pracovným osudom aj dosiahnutým úspechom už boli venované viaceré medailóny, napríklad aj na stránkach časopisu Slovenská archeológia v roku 1991, 2001 a 2011. Tam sú vyzdvihnuté jeho zásluhy a vedecké výsledky. Tie najvýznamnejšie míľniky však nemôžeme ani pri tejto príležitosti obísť. Dozaista jeho najvýraznejším výskumom je odkryv veľkomoravského veľmožského dvorca v Ducovom, ktorý úplne zmenil pohľad na život v čase Veľkej Moravy. Viac ako 1500 hrobov reprezentuje celý stredovek a počiatok novoveku. Spoločne s riaditeľom Balneologického múzea v Piešťanoch E. Čelkom sa zaslúžil aj o vybudovanie čiastočnej rekonštrukcie dvorca, opevnenia a základov rotundy, ktoré lákajú množstvo návštevníkov a dali základ dnešnému pamätníku. Podobnú lokalitu preskúmal aj na v Nitrianskej Blatnici. Ako sa ukázalo, v temer celej pôvodnej výške tu stojí najstaršia rotunda na Slovensku. V 80. a 90. rokoch 20. storočia skúmal feudálne sídla v Horných Lefantovciach, Rudne nad Hronom a ikonický kostol s rozsiahlym cintorínom v Nitre-Dražovciach. Práve vtedy som mal tú česť ako mladý archeológ pracovať pod jeho vedením na výskume stredovekého feudálneho sídla v v Partizánskom-Šimonovanoch. Tam som mal možnosť priučiť sa stredovekej archeológii, detailne sledovať a dokumentovať jednotlivé vrstvy a kontexty a intenzívne premýšľať o ich vzťahoch a význame pre konečnú interpretáciu.

V tomto období vrcholila jeho intenzívna publikačná činnosť, ktorá ovplyvnila výskum stredoveku nielen v bývalom Československu, ale v celej strednej Európe. Jeho práce patria k najcitovanejším v stredoeurópskej historiografii.

Po komplikovaných a značne finančne poddimenzovaných 90. rokoch minulého storočia dostal A. Ruttkay najmä vďaka podpore tzv. investičných výskumov pracovisko do lepšej kondície. Postupne sa v čoraz väčšom počte prijímajú mladí odborní pracovníci. Veľká časť z nich sa iniciatívne zapojila do vedecko-výskumnej činnosti a dnes sú z nich aktívni vedeckí pracovníci nielen v Archeologickom ústave SAV, ale aj na iných významných pracoviskách – univerzitách, múzeách, Pamiatkových úradoch SR, súkromných výskumných inštitúciách. Stabilizácia a rozvoj pracoviska je jeho jednoznačnou zásluhou.

Jubilant viedol desiatky významných domácich projektov. Z nich možno poukázať najmä na projekty vedeckej grantovej agentúry (VEGA), napríklad Kultúra každodenného života vo včasnom a vrcholnom stredoveku, Vojenstvo, výzbroj a fortifikačné systémy v stredoveku, Hradiská, hrady a dvorce vo včasnom a vrcholnom stredoveku v stredodunajskom priestore, Kostol a prikostolný cintorín v kultúre včasného a vrcholného stredoveku. V rokoch 2012-2015 bol vedúcim jednej zo štyroch aktivít v rámci štrukturálneho fondu EÚ Centrum výskumu najstarších dejín stredného Podunajska. Aktuálne sa podieľa na riešení projektov Stredoveká dedina a jej zázemie (VEGA – vedúci P. Bednár) a projektu APVV Stredoveká Nitra v hmotných prameňoch (vedúci M. Hanuliak).

Prof. Ruttkay cieľavedome a systematicky budoval vysoký medzinárodný kredit pracoviska. A to nielen podporou účasti pracovníkov ústavu v medzinárodných projektoch, ale aj veľkým počtom vlastných aktivít. Sám som mal to šťastie, že som sa v roku 1993 ocitol na tri mesiace na vedeckom pracovisku RGZM Mainz. V diskusiách s tamojším riaditeľom dr. Konrádom Weidemannom, ale aj ďalšími špičkovými archeológmi (prof. H. W. Böhme, prof. H. Ament a pod.) som sa stretával s uznanlivými komentármi na adresu prof. A. Ruttkaya. Erudovane reprezentoval archeológiu na domácich a medzinárodných konferenciách, ale aj v multilaterálnych projektoch. Postaral sa o oživenie úzkych kontaktov ústavu tak s Maďarským národným múzeom, ako aj s Archeologickým ústavom Maďarskej akadémie vied. Od roku 1998 do roku 2010 bol hlavným koordinátorom projektu Moravia Magna pod záštitou Medzinárodnej akademickej únie pri Rade Európy. V rokoch 1999 – 2002 zastupoval Slovensko v medzinárodnej komisii expertov pri príprave projektu Stred Európy okolo roku 1000. Doslova dotlačil organizátorov k tomu, aby túto výstavu zorganizovali aj na Slovensku. Projekt realizovaný v spolupráci so SNM, patrí stále k najúspešnejším na území Slovenska. Výsledky výskumu stredovekých hradov posunuli jubilanta do pozície zodpovedného riešiteľa programov Castrum Bene v rámci slovensko-česko-rakúsko-maďarskej spolupráce. Za slovenskú stranu viedol významný a úspešný projekt stredoeurópskych krajín v rámci programu Culture 2000 – Hrady medzi Rýnom a Dunajom.

Významné sú aj jeho vedecko-organizačné aktivity, ktoré vykonával a vykonáva s plnou zodpovednosťou. Vymedzený priestor neumožňuje vymenovať všetky jeho významné funkcie. Od roku 1997 bol členom Odborovej komisie pre doktorandské (PhD.) štúdium, od roku 2000 členom komisie pre historické vedy pri Akreditačnej komisii SR a v tom istom roku sa stal

garantom odboru slovenských dejín Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V roku 2002 sa stáva členom Rady pre Štátne programy výskumu a vývoja (ŠPVV) pre mladých vedcov a doktorandov a predsedom podprogramu pre projekty v tejto kategórii. V rokoch 1994–2000 bol členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a od roku 1996 členom Vedeckej rady Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Je členom Učenej spoločnosti SAV, Slovenského komitétu slavistov, Vedeckého kolégia SAV pre kultúrno-historické vedy. Aktívne pôsobí v mnohých medzinárodných vedeckých organizáciách – Európska akadémia vied a umení, Výkonný výbor Medzinárodnej únie vied prehistorických a protohistorických pri UNESCO, Spoločnosť pre vedy o umení a archeológiu Maďarskej akadémie vied (čestný člen). Je členom korešpondentom Nemeckého archeologického ústavu, najväčšej a najvýznamnejšej archeologickej inštitúcie na svete. Od roku 2004 do r. 2014 vykonával náročnú prácu ako predseda Komisie na overovanie osobitnej odbornej spôsobilosti pri Ministerstve kultúry SR, ktorá posudzovala všetky odbory pamiatkového výskumu.

Samozrejmou súčasťou práce A. Ruttkaya je účasť na pedagogickom procese. Významne sa zaslúžil o začlenenie archeológie do programu štúdia na Filozofickej fakulte UKF v Nitre. Od roku 1996 pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na pôde viacerých univerzít (UKF v Nitre, UK v Bratislave, MU v Brne atď.). Vychoval viac ako 30 ašpirantov a doktorandov v odbore archeológia a história. Temer 20 rokov bol predsedom Komisie na obhajobu magisterských prác na Filozofickej fakulte UKF v Nitre.

V posledných dvadsiatich rokoch pokračoval aj v publikačnej činnosti. Má rozhodujúci podiel na vzniku významnej monografie Slovensko vo včasnom stredoveku (editori: A. Ruttkay/M. Ruttkay/P. Šalkovský. Nitra 2002), ktorá získala Cenu Literárneho fondu. Rovnako veľký podiel má na jednej z najúspešnejších monografií Archeologického ústavu SAV, akou je publikácia Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva (editori: K. Pieta/A. T. Ruttkay/M. Ruttkay. Nitra 2006 – 1. vydanie, Nitra 2007 – 2. vydanie), ktorá bola akýmsi štartérom jedného z najvýznamnejších výskumov objasňujúcich počiatky našich národných dejín – výskumu komplexu hradísk a ich zázemia v Bojnej. Jej prvé vydanie sa do posledného výtlačku rozobralo už v priebehu dvoch mesiacov. Práve podpora a angažovanosť A. Ruttkaya v získavaní finančných prostriedkov zabezpečila, že projekt sa mohol rozvinúť a dokonca prebieha podnes. Celé desaťročie sa A. Ruttkay venuje analýzam súvisiacim s identifikáciou elít vo včasnom a vrcholnom stredoveku. Vo viacerých štúdiách sa zaoberá christianizáciou a dejinami kresťanstva na strednom Podunasjsku, s osobitým zreteľom na sakrálnu architektúru. Neustále cizelovanou témou ostávajú veľmožské dvorce a interetnické i politické vzťahy v strednej Európe v 6.–13. storočí. Svoje rozsiahle súpisy archeologických lokalít zužitkoval pri tvorbe sídliskových máp pre Atlas prírody Slovenskej republiky (Bratislava 2002) a pre Atlas katolíckej cirkvi na Slovensku (editori: Š. Poláčik/V. Judák. Bratislava 2005). Neoddeliteľnou témou jeho vedeckého výskumu je vojenstvo a militária v širšom európskom kontexte. O vysokej vedeckej hodnote publikácií A. Ruttkaya svedčí viac ako 1700 citácií doma i v zahraničí.

Rozsiahla vedeckovýskumná a organizačná činnosť A. Ruttkaya sa odrazila aj v množstve ocenení. K najvýznamnejším patria Zlatá čestná plaketa Slovenskej akadémie vied za zásluhy v spoločenských vedách (2001), Strieborná medaila UKF v Nitra za pedagogickú a vedecko-organizátorskú činnosť pri rozvoji spolupráce medzi SAV a UKF (2001), rezortné vyznamenanie – medaila Ministerstva pôdohospodárstva SR za zásluhy o archeologický výskum na Slovensku (2002), Cena Slovenského literárneho fondu za publikáciu Slovensko vo včasnom stredoveku, ktorej bol spoluautorom a editorom (2004), Cena mesta Nitry (2011). Je čestným občanom Piešťan a Nitrianskej Blatnice. Zaradený je v základných encyklopedických prácach o Slovensku. V roku 2007 mu prezident SR udelil vysoké štátne vyznamenanie – Pribinov kríž I. stupňa za významné zásluhy v oblasti archeológie. V roku 2011 mu bola udelená Cena Ministra školstva Slovenskej republiky v kategórii Celoživotné zásluhy v oblasti vedy a techniky, za unikátne archeologické objavy a teoretický výskum v oblasti najstarších dejín Slovenska. Zaradený je tiež medzi vedecké osobnosti SAV.

Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť aj vysoké charakterové vlastnosti jubilanta, jeho cieľavedomosť, húževnatosť, trpezlivosť, vytrvalosť. Patril k tým bádateľom, ktorí vedeli kľudným slovom vyriešiť všetky problémy. Svojím pracovným zaradením bol vždy vzorom pre ďalších pracovníkov. Vo vnútorných hodnoteniach pracovníkov bol aj napriek enormnému organizačnému vyťaženiu vždy na špici. Doteraz je školiteľom doktorandov, pre ktorých má dvere vždy otvorené, aj keď v čase pandémie skôr tie pomyselné – online dvere. Napriek pracovnému vyťaženiu je vždy ochotný urobiť posudky na rôzne typy prác. Neľutuje svoj čas a energiu pre verejné blaho.

Za výraznými úspechmi tohto popredného bádateľa celoeurópskeho významu možno nájsť aj jeho skvelé rodinné zázemie, podporu od manželky Evy, dcéry Evky a synov Alexandra a Gregora s rodinami.

V mene Archeologického ústavu SAV i v mene celej archeologickej obce, kamarátov, kolegov či známych, v mene Nitranov i v mene svojom želám profesorovi Alexandrovi Ruttkayovi do ďalších rokov života pevné zdravie, osobnú i pracovnú pohodu, veľa radosti a úsmevov, mnoho kvalitných publikácií a plné priehršťie úspechov v ďalšej vedeckovýskumnej činnosti!

Ad multos annos!

Matej Ruttkay

Životné jubileum Štefánie Tóthovej

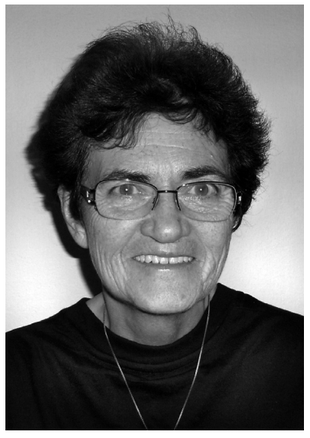

Pred desiatimi rokmi uverejnila Ľ. Husovská z Pamiatkového Úradu Bratislava v Informátorovi Archívu PÚ Bratislava, č.45/2011, strana 36, laudatio na svoju dlhoročnú kolegyňu pod názvom Jubilantka Štefánia Tóthová. Môj pozdrav a moje laudatio k Štefke (tak sme ju dôverne oslovovali) bude venované jej pôsobeniu v Banskej Štiavnici, ktorej venovala pozornosť prostredníctvom viacerých archeologických výskumov. Tu sme sa aj zoznámili, buď na jej komisii alebo na mojej, na Glanzenbergu.

V závere roka 2021 prebieha v našom múzeu revízia zbierok archeologického fondu, kde dominantnú skupinu nálezov z historického jadra mesta predstavujú predmety z výskumov Š. Tóthovej z Kammerhofu. V priebehu troch rokov tu Pamiatkový úrad SR, v predstihu stavebných a rekonštrukčných prác, realizoval záchranný archeologický výskum. Preskúmali sa všetky „voľné plochy“, objekty (horné a dolné nádvorie), ale aj viacero suterénnych dnešných priestorov. Okrem prekvapivých nálezov hnuteľného i nehnuteľného charakteru (mince, depot baníckych želiezok, gotických a renesančných kachlíc…) dominujú nálezy technickej keramiky. Tieto dnes – aj vďaka Š. Tóthovej – predstavujú najrozsiahlejšiu kolekciu technickej keramiky v Európe, využívanej pre účely skúšobníctva rúd drahých a farebných kovov 14.–18.storočia.

Neskôr, ako pracovník Slovenského banského múzea, som mal možnosť sledovať výskumné aktivity Š. Tóthovej v MPR Banská Štiavnica, napríklad pri výskume domov na dnešnej ulici A. Kmeťa, kde sa v dome č. 15 (predtým značený ako č. 20/II) zistil hutnícky objekt z 13. storočia. Ten potvrdil predpokladaný fakt, že v počiatkoch stredovekého osídľovania Banskej Štiavnice boli sídliskové a technické (metalurgické) objekty situované blízo seba a vedľa zdroja vody (potok Štiavnica). Jej výskumné aktivity vzrástli najmä v období pôsobenia poľských reštaurátorov v meste Banská Štiavnica (PKZ Gdansk) v 80. rokoch 20. storočia. Vtedy zabezpečovala archeologické výskumy vo viacerých objektoch v MPR Banská Štiavnica, ktorých výsledky boli podkladom pre spracovanie dokumentácie historického vývoja jednotlivých objektov poľskými reštaurátormi a historikmi.

Veľký význam archeologických výskumov Š. Tóthovej v historickom jadre mesta Banská Štiavnica sa ukázal v priestoroch Námestia sv. Trojice. Sledovanie základových murív štiavnických waldburgerov priniesol poznatok o jednorazovom budovaní základov domov pre viaceré objekty, čo pripomenulo súčasný trend výstavby spoločných základov radových zástavieb. Toto sa udialo na konci 15. storočia, ako na to poukázali aj ďalší spoluautori výskumu A. Vallašek a M. Slivka. V hornej časti námestia sa jej podarilo objaviť základy tzv. Roxerovej brány z gotickej fázy vývoja mesta.

Poslednou skúmanou lokalitou jubilantky v meste Banská Štiavnica bol Starý zámok, a to zo začiatkov 90. rokov 20. storočia, kde sme sa stretli pri výskume interiéru bývalej hlavnej lode farského kostola. Preskúmala sa len časť bývalého interiéru lode s objavom gotickej nivelety kostola. Tento výskum mal pre jubilantku určitú symboliku, pretože svoje výskumy v meste začala v 60. rokoch 20. storočia práve na Starom zámku a tu aj svoje aktivity ukončila.

Musím konštatovať, že všetky nálezy z výskumov v Banskej Štiavnici Š. Tóthová pripravila pre zbierkový fond SBM a postupne ho archeológovi múzea odovzdávala. Časť z neho je súčasťou expozičných celkov na Starom zámku a v Kammerhofe.

Milá Štefka, týmto krátkym príspevkom o Tvojej činnosti archeológa v Banskej Štiavnici, som sa Ti chcel poďakovať za Tvoj prínos k poznaniu najstarších dejín nášho mesta, za ochotu mi kedykoľvek pomôcť, poradiť, vysvetliť…, čo každý najmä začínajúci archeológ potrebuje. A tu musím spomenúť Tvojho, už zosnulého manžela Dušana, ktorý pri výskumoch pomáhal nielen Tebe, ale i mne svojou perfektnou kresbovou dokumentáciou (a dovolím si napísať i svojim humorom, ktorý som mal rád).

Jozef Labuda

Zdravica pre môjho súputnika Dušana Čaploviča

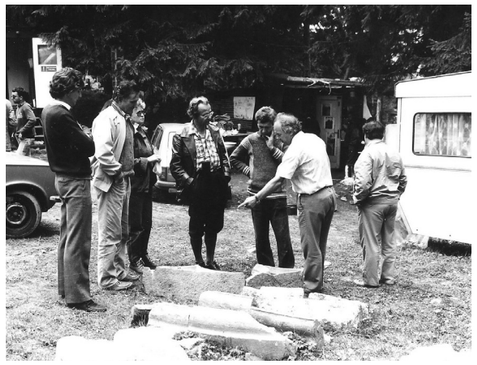

Letanovce, okr. Spišská Nová Ves, Kláštorisko.
Členovia odbornej komisie výskumu kláštora v roku 1988.
Zľava: D. Čaplovič, Ľ. Kaminská, J. Bárta, M. Slivka, P. Žebrák

Starozákonná Kniha prísloví podáva pozitivistický a optimistický pohľad na svet a v nej sa uvádza, že „šediny sú ozdobnou korunou“. No táto koruna sa nadobúda čestnou púťou života. Polookrúhle jubileum Dušana Čaploviča ma núti zamyslieť sa nad jeho kariérnou činnosťou nielen vedeckou, ale hlavne v oblasti verejných štátnych záležitostí v rôznych funkciách.

Priezvisko Čaplovič je slovenskej kultúrnej verejnosti známe a výrazné osobnosti pochádzajú zo starej oravskej zemianskej rodiny Čaplovičovcov (známa knižnica v Dolnom Kubíne, vybudovaná Vavrincom † 1853). Intelektuálne zázemie výrazne formovalo aj nášho oslávenca cez strýka Pavla – archeológa († 1992), ktorý od roku 1953 robil výskumy na Orave a budoval tamojšie Oravské múzeum. Druhý strýko Ján, evanjelický farár († 1976) bol politicky angažovaný a po vojne pôsobil ako knižničný a literárny pracovník, činný najmä vo výskume staršej slovenskej literatúry. S oboma sa Dušan kontaktoval a oni vplývali, hlavne počas vysokoškolských štúdií, na jeho formáciu.

V roku 1969 ukončil štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave diplomovou prácou o stredovekej keramike spolu s Jozefom Hoššom. Ich školiteľ Belo Polla zadal tému na spracovanie slovenského fondu obom, pričom geograficky rozdelil tému tak, že východnú časť Slovenska spracoval D. Čaplovič a západnú J. Hoššo. V pozadí takéhoto záujmu bola – ako to už býva – Dušanova láska Majka Mikolajová z Gelnice, s ktorou v roku 1969 uzavrel manželstvo. To determinovalo, že nastúpil do Východoslovenského múzea v Košiciach, hoci náš prof. B. Novotný zamýšľal uplatniť ho ako odborného asistenta pre stredovek na Katedre archeológie v Bratislave (miesto pripadlo J. Hoššovi). S východným Slovenskom sú zviazané aj jeho terénne výskumy (Červený Kláštor, Ľubovniansky hrad, hlavne Svinica, Malý Horeš, Trebišov, Zemplín – hradisko) a jeho vedecká dráha. Boli sme takpovediac na jednej lodi, v úzkej spolupráci

a v priateľskom spolužití. Jazdili sme na služobnom motocykli a bol mi výborným tandemistom. Garanciu nad nami mal prof. V. Budinský-Krička a Belo Polla, čo bola dobrá formácia! V roku 1980 sme spolu v Zlatej Idke pri Košiciach zorganizovali už XII. celoštátnu konferenciu stredovekej archeológie (AH 1981), na ktorú sa v stredovekárskej obci dlho spomínalo.

Poprevratové okolnosti nás oboch zastihli v Archeologickom ústave v Nitre, odkiaľ D. Čaplovič nastúpil do Predsedníctva SAV v Bratislave a v roku 1998 sa stal podpredsedom SAV. V jubilejnom roku 2000 sme zrealizovali veľkú konferenciu s názvom „Korene európskej civilizácie" (publ. v Studia archaeologica Slovaca mediaevalia III-IV/2000–2001), ktorá v tom čase bola jedinečná a mala dobrý ohlas aj v zahraničí (Slavia Antiqua XLI/2000, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters Bd. 59/2003).

Dušan Čaplovič sa v tom čase pokúsil o syntetizujúci pohľad do postantického obdobia slovenských dejín v práci „Včasnostredoveké osídlenie Slovenska" (1998), v ktorej nastolil rad nových otázok. To neskôr v roku 2002 zopakoval aj v habilitačnej práci, obhájenej na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Tieto diela zodpovedajú dobovej „celospoločenskej objednávke", kde sa glorifikovali isté udalosti, spoločenské elity či národ a uniká pritom logika fungovania spoločnosti v časovom priemete.

Ponovembrový vývoj zasiahol do života každého z nás, zvlášť v priamom politickom angažovaní sa. Práca nášho ľavicovo orientovaného oslávenca v jeho zodpovedných funkciách (podpredseda vlády, minister školstva) by mohla byť raz zhrnutá v autobiografii. Je mojím želaním, aby sa Dušan podujal k tomuto činu a zhodnotil tak aj prácu svojich učiteľov – prof. B. Novotného, prof. V. Budinského-Kričku, B. Pollu či A. Točíka. Pretože dobre poznal (aj intímne) stránky ich života. Zapadá to do života našej profesie, ktorú oslávenec miloval a do jej pokladnice priniesol veľa pozitív „ad usum publicum". Dve vlastnosti charakterizujúce jubilanta: pracovitosť a dobrý písomný štýl dávajú predpoklad naplnenia tohto postulátu.

Zo srdca Ti želáme dobrého zdravia a pokojnej mysle do ďalších rokov jesene života. A veľká vďaka za vykonané dielo.

Michal Slivka

Tri štvrťstoročia PhDr. Etely Studeníkovej, CSc.

Generácia bádateľov, ktorá od 70tych rokov minulého storočia posúvala slovenskú archeológiu do vyššieho profesionálneho poschodia a napriek často nedôstojným podmienkam pre vedeckú prácu zintenzívnila prepojenie slovenskej archeológie so zahraničnými inštitúciami a kolegami, dospela do horizontu, v ktorom sa ich dielo stáva uholnými kameňmi nielen našej, ale aj stredoeurópskej archeológie.

Do tejto generácie patrí aj PhDr. E. Studeníková, CSc., svojho času jedna z popredných dám slovenskej archeológie po vedeckej, organizačnej a pedagogickej stránke. Jubilantka sa narodila 30. marca 1946 v Kráľovej nad Váhom. Už od mladosti si svoje CV písala v spojitosti s archeológiou. Po krátkom zamestnaní v Archeologickom ústave SAV v Nitre – čo bola vynikajúca príprava pre budúce povolanie – študovala na katedre prehistorie Filozofickej fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brne. Po skončení štúdia vstúpila do služieb Slovenského národného múzea v Bratislave (vtedajší Archeologický ústav SNM). Ťažiskom jej odborného záujmu sa stala mladšia doba bronzová a hlavne doba halštatská. Z terénnych akcií, ktoré E. Studeníková viedla, treba spomenúť predovšetkým výskum rozsiahleho sídliska z doby halštatskej v Chorvátskom Grobe, polykultúrnej lokality v Bratislave-Vajnoroch, hradiska v Uníne či halštatských mohýl na viacerých lokalitách juhozápadného Slovenska. Spolu s J. Paulíkom spracovala monograficky nálezy z výskumu osady z mladšej doby bronzovej v Pobedime (Bratislava 1983).

Okrem vedeckej činnosti ju neobišli ani organizačné práce v podobe funkcie riaditeľky SNM-Archeologického múzea v zložitej dobe, keď boli napr. jednotlivé pracoviská umiestnené v dvoch budovách na rôznych miestach a koordinácia jeho činnosti narážala na rôzne, často aj subjektívne prekážky. Aj jej zásluhou bola v roku 1988 otvorená expozícia „Klenoty dávnej minulosti Slovenska", v ktorej boli sústredené takmer všetky unikátne nálezy zo slovenského praveku a včasného stredoveku.

V roku 1987 sa stala spoluzostavovateľkou ročenky SNM História. S jej „redakčným" obdobím v SNM je nezmazateľne spojený vznik samostatného periodika SNM Archeológia, ktoré založila vytrvalou diplomaciou, lobovaním a odbornou argumentáciou. Periodikum vychádza od roku 1992 a prvé dva ročníky bola aj jeho zostavovateľkou a samozrejme pravidelnou prispievateľkou. Aj vďaka jubilantke ide dnes o renomovanú ročenku, evidovanú v databáze SCOPUS. Na zásluhy E. Studeníkovej o jej založenie nemožno zabúdať.

V rokoch 1996–2007 sa jej novým pôsobiskom stala Katedra archeológie FF UK v Bratislave. O tom, ako úspešne odovzdávala svoje znalosti a skúsenosti mladým adeptom archeológie, svedčia absolventi štúdia, z ktorých mnohí sú už renomovaní bádatelia zaoberajúci sa práve „jej" obdobím. Nie náhodou stála aj za obnovením vydávania univerzitného časopisu Musaica (dnes Musaica archeologica).

V roku 2007 odišla E. Studeníková na zaslúžený dôchodok, stále však ostala v aktívnom kontakte s archeologickou komunitou. Hoci čas – ako to býva – tieto najprv intenzívne kontakty predsa len trocha utlmuje, má jubilantka stále otvorené dvere k spracovávaniu dôležitých výskumov, ktoré počas svojej odbornej kariéry realizovala, rovnako ako priestor na ich publikovanie.

Prajeme Etele Studeníkovej pri príležitosti jej životného jubilea veľa zdravia, osobnej pohody a spokojnosti v kruhu rodiny a ďakujeme za jej významný prínos pre poznanie najstarších dejín Slovenska.

Vladimír Turčan

PhDr. Jane Šulcovej k významnému životnému jubileu

S Jankou som sa zoznámila pred dávnymi rokmi na Krajskom ústave štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (KUŠPSOP) Bratislava, kde začala pôsobiť ihneď po absolutóriu na Filozofickej fakulte UK Bratislava, katedre Dejín umenia. Keď som na pracovisko začiatkom 80. rokov nastúpila ja, Janka už bola skúsenou pamiatkarkou, ktorú som pre jej vysoko odborný prístup hneď od začiatku obdivovala. V tom čase sa špecializovala na oblasť kaštieľov a kúrií, pre ktoré spracovala podklady na obnovu, prevažne na základe vlastných terénnych výskumov. Patrili medzi ne kaštiele v Dolnej Krupej, Budmericiach, Bučanoch, Seredi, Uhrovci, v Klátovej Novej Vsi a viaceré ďalšie. Neskôr sa venovala aj výskumu a spracovaniu programov pamiatkových úprav barokových Univerzitných budov v Trnave. Neobišli ju ani úlohy urbanistického charakteru, pri ktorých mapovala napr. suterény mestečka Senec, alebo overovala pamiatkové hodnoty zástavby Štúrovho námestia v Trenčíne; spracovala tiež niekoľko samostatných výskumov meštianskych domov, výsledky ktorých publikovala. Popri vycibrenom písomnom prejave sa vo výskumných správach často prejavil aj jej výtvarný talent, najmä pri dokumentovaní rôznych slohových detailov.

Na KUŠPSOP Bratislava sa tom čase vytvoril skvelý kolektív, vládla tam tvorivá a priateľská atmosféra, pri ktorej sme sa pravidelne navzájom informovali o svojich výskumných objavoch, nových poznatkoch, a tiež sme si navzájom radili ohľadom postupov pri presadzovaní pamiatkových záujmov. Veľkou inšpiráciou boli pre nás starší kolegovia, výnimoční odborníci vo svojich profesiách ako reštaurátor Albert Leixner a architekt Andrej Fiala, ktorý bol aj naším prvým spoločným vedúcim. Dodnes si uvedomujeme, aký pevný základ vytvorili, na ktorom mohol každý z nás začať budovať svoj ďalší odborný rast, keď sme sa po revolúcii rozpŕchli. Zväčša sme zostali pracovať v rôznych nástupníckych inštitúciách pôvodného pamiatkového ústavu, avšak Janku už v r. 1988 oslovili z Kancelárie Národnej rady SR – z Referátu správy hradu, kde sa venovala kunsthistorickej problematike, medzi iným spracovávaniu zámerov na reštaurovanie plastík na nádvorí hradu. Zároveň sa ponorila do bádania o stavebnej histórii hradu, čo vyústilo do jej spoluúčasti na materiáli: „Bratislavský hrad NKP, hradný palác, Zámer obnovy pamiatky" a svoje poznatky zúročila aj ako jedna z trojice autorov pri publikácii Bratislavský hrad, ktorá vyšla v r. 1995.

Keď sa začiatkom 3. tisícročia reorganizovala aj táto inštitúcia, vrátila sa pod krídla svojho domovského pracoviska na Pamiatkový úrad Bratislava. Mrzelo ma, že jej vtedy nebola zverená metodika hradov, kaštieľov a kúrií, pre ktorú by bola vzhľadom na vzdelanie a dovtedajšiu prax najpovolanejšia, ale dostala na starosť tematickú oblasť, ktorá bola v tom čase u nás ešte len „v plienkach". V rokoch 2008–2011 sa stala hlavným riešiteľom úlohy Ministerstva kultúry SR pre industriálnu architektúru na Slovensku. Úlohy sa však nezľakla, chytila sa jej s vervou a systematickým prístupom jej vlastným. Bolo potrebné vytipovať v rámci celého Slovenska areály a spracovať návrhy na ich vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky. Popri vyhodnocovaní výsledkov práce interných aj externých spracovateľov Janka aj sama pripravila návrhy na vyhlásenie najohrozenejších objektov a areálov za kultúrne pamiatky, z nich napr. Továreň Kablo, Cvernová továreň na Páričkovej ulici, nazývaná Uhorská Cvernovka, Gumon, Gumáreň Matador v Petržalke, správny objekt Klingerovej továrne na jutu na Továrenskej ulici, Továreň Patrónka s areálom. Spracovala aj Návrh na vyhlásenie ochranného pásma súboru národných kultúrnych pamiatok v Hornej mlynskej doline, to všetko medzi rokmi 2006–2011. Presadzovanie pamiatkovej ochrany industriálnych pamiatok prebiehalo v ťažkom spoločenskom ovzduší, v ktorom často prevládala jednostranná ekonomická argumentácia nad kultúrnou. Keď už s odstupom času 10–15 rokov poznáme výsledky v podobe niekoľkých úspešne obnovených industriálnych budov, vidíme aj zmysel tejto práce, na ktorom má za Pamiatkový úrad SR práve Janka Šulcová podstatnú zásluhu a podiel.

Po odchode do dôchodku si vymyslela skvelý plán, keď začala prekladať odborné publikácie z nemčiny, ktorých vydanie aj sama prostredníctvom grantov zrealizovala. Kto niekedy zabezpečoval vydanie knihy vie, koľko rôznych a nekonečných problémov to so sebou prináša. Janka sa zamerala na vynikajúce zahraničné diela, o ktoré, ako sa ukázalo, prejavili slovenskí (aj českí) odborníci veľký záujem, keďže knihy boli ihneď po vydaní rozchytané. Srdcia kunsthistorikov a stavebných historikov potešila publikáciami od Petra Fidlera Architektúra Seicenta, Stavebný proces v stredoveku od renomovaného odborníka Güntera Bindinga a tiež výpravnou publikáciou od Uwe Albrechta Šľachtické sídlo v stredoveku. Aj sama však bola a je neustále publikačne činná, na tomto mieste spomeniem za všetky len najnovšiu štúdiu, v ktorej odkryla európske súvislosti, vytvorila chronológiu a prispela k umeleckohistorickému hodnoteniu štukatúry v 17. storočí na príklade štukovej výzdoby v Trnave a na západnom Slovensku.

Hlad po nových vedomostiach zo širokého okruhu historických a stavebno-historických tém Janku stále neopúšťa a verím, že ani nikdy neopustí. Vždy sa veľmi teším na naše pravidelné mesačné stretnutia vo štvorici bývalých kolegýň a kamarátok z pamiatkovej branže, kde nás Janka zakaždým prekvapí novými zaujímavými poznatkami z toho, čo práve prečítala.

Jani, prajem ti, aj za zvyšok našej štvorice, za Gabiku Habáňovú a Zuzku Zvarovú, pri príležitosti tvojho jubilea veľa zdravia a stále dostatok elánu do ďalšieho a nikdy nekončiaceho odkrývania tajov našej nádhernej profesie.

Jara Žuffová

Zdravica k životnému jubileu PhDr. Rudolfa Kujovského, CSc.

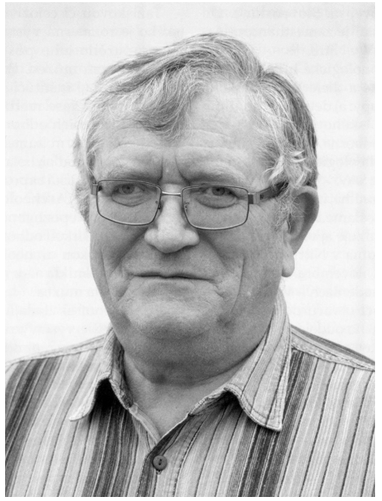

Zakaždým, keď niektorí z mojich spolupracovníkov, kolegov a priateľov dovŕši na svojej životnej púti okrúhly počet rokov svojho bytia a oslavuje životné jubileum, čoraz intenzívnejšie vnímam ten neúprosný a nezastaviteľný tok času, ktorý, ako sa zdá nám skôr narodeným, dynamicky a akceleračne naberá na rýchlosti na svojej ceste do nekonečnosti. Trefne a s nadhľadom sa o tomto jave nie tak dávno vyjadril aj Milan Lasica, žiaľ, dnes už účinkujúci v nebeskom divadle, ktorý poznamenal, že „tok času sa akosi neustále zrýchľuje, však každú chvíľu tu máme Vianoce." Veď áno, aj tohtoročné Vianoce sú už fakticky „ante portas", takmer ako Hannibal v roku 211 pred n. l. pred hradbami Ríma. A toť, Rudko Kujovský, opäť v tomto roku náš jubilujúci kolega, ktorý len nedávno oslávil svoje šesťdesiatpätiny, sa odrazu dožil svojich sedem decénií. Predchádzajúce životné jubileum nášho oslávenca veľmi podrobne, precízne a ľudsky zhodnotil vo svojej zdravici profesor PhDr. Jozef Vladár, DrSc. v Slovenskej archeológii, odbornom časopise Archeologického ústavu SAV v Nitre (64, 2016, 327 – 330), ktorý obšírne priblížil čitateľom všetky profesionálne a spoločenské aktivity Rudka Kujovského za jeho uplynulý dovtedajší životný úsek. Neostalo mi teda veľa priestoru na ďalšie podrobnejšie zhodnotenie práce nášho jubilanta, ale predsa sa pokúsim v niečom doplniť doteraz publikované poznatky o práci a živote oslávenca, najmä z pohľadu dlhoročného priateľa, spolužiaka a spolupracovníka v odbore archeológia. Ale poďme po poriadku, snáď najprv uvediem tie základné údaje z jeho života, aby sa zachovala určitá patričná konvencia.

Rudolf Kujovský sa narodil 12. decembra 1951 v malebnej dedinke Čáry, okr. Senica na Záhorí, odkiaľ pochádza aj známa slovenská herečka, národná umelkyňa Mária Kráľovičová. No, nie je to osudová náhoda a predurčenosť na výnimočnosť?! Jeho rodičia od malička vštepovali Rudkovi mravné zásady a svojim príkladom ho viedli k zodpovednému plneniu povinností a k pracovitosti, čím sa vyformoval základ jeho pevného charakteru a vysoká miera pre spravodlivosť. To bola životná a osudová devíza, ktorú si zachoval doteraz. Po úspešnom absolvovaní strednej školy s maturitou (SVŠ) v Skalici v roku 1970 sa prihlásil na štúdium archeológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde bol aj následne po náročných prijímacích skúškach prijatý. Tým sa mu splnila jeho celoživotná túžba študovať, bádať a objasňovať históriu dávno zaniknutých spoločenstiev a ich kultúr. Zhodou okolností, v jeho ročníku sa stretli viacerí takto zanietení spolužiaci, ktorým sa archeológia neskôr stala celoživotnou vášňou a dá sa povedať, aj akousi posadnutosťou, čím vznikla blahodarná synergia v nadobúdaní vedomostí a k rozvoju ich osobností z odbornej stránky. Patrili k nim jeho spolužiaci a spolužiačky z ročníka, ktorí už dnes zanechali badateľne pozitívnu stopu v rozvoji archeologickej vedy a patria k jej výrazným vedeckým predstaviteľom (napr. Milan Hanuliak, Marta Mácelová, Ladislav Olexa, Peter Šalkovský, Jozef Zábojník a ďalší). Terénne aktivity, ako výskum a prieskum a následne kabinetnú prácu v tichosti pracovne pri zhodnocovaní získaných výsledkov so zapojením ďalších spoločenských a prírodných vied náš oslávenec doteraz považuje za jedinú správnu možnosť k dopracovaniu sa relevantných poznatkov, ktoré posunú obraz dejinného vývoja pravekých civilizácií na vyššiu úroveň poznania dávno zaniknutých spoločenstiev. V období nástupu na štúdium svojho vytúženého odboru v roku 1970 však ešte nemal inú možnosť ako realizovať náplň svojej budúcej profesie, než účasťou na terénnom výskume, čím si nečakane zapríčinil študijné problémy od samotného začiatku nástupu na Filozofickú fakultu. V lete, po oznámení o prijatí na štúdium archeológie odcestoval do Liptovskej Mary, kde sa zamestnal na výskume včasnogotického kostola Panny Márie pod vedením vedúceho výskumu Jozefa Hošša, ktorý v tom čase pracoval už ako odborný asistent na katedre archeológie FF UK v Bratislave. Bohumilá bola skutočnosť, že nádejný archeológ Rudko získaval na výskume potrebné odborné a metodické znalosti z odboru, problémom sa však ukázal fakt, že na výskume zotrval do konca novembra a nezúčastňoval sa prednášok a seminárov na fakulte v Bratislave. Táto nepríjemná záležitosť sa nakoniec vyriešila vďaka tolerancii a pochopeniu nášho profesora a vedúceho katedry archeológie, PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc., ktorý nad študentmi z „koňakového", ako aj o dva roky mladšieho ročníka držal ochrannú ruku po celý čas štúdia.

V decembri roku 1970 bol teda Rudko už v Bratislave a ja nemôžem nespomenúť jednu príhodu, ktorá sa vtedy udiala. Začiatkom decembra som ho náhodou stretol na námestí SNP a ako mladšieho spolužiaka, ktorého som chcel bližšie spoznať a zistiť čo je to za človeka a či bude vhodný svojou náturou do našej partie, tak som ho okamžite pozval do Malých Františkánov na pohárik vína. V dlhšej debate s ním som zistil, že jeho hovorová reč sa akosi vymyká z noriem slovenského spisovného jazyka, hovoril totiž čistou ortodoxnou záhoráčtinou, a preto som sa ho netaktne spýtal, či je Čech. Ostal som očividne zaskočený a v nemom úžase, keď mi odpovedal: „Né, a proč se mně ptáš"! Ďalšie háklivé otázky na telo som už teda pochopiteľne nemal.

Náš jubilant po rokoch štúdia v roku 1975 úspešne ukončil vysokoškolské štúdium a bravúrne obhájil diplomovú prácu na tému „Popolnicové pohrebisko v Háji a lužická kultúra v Turci". I dá sa v tejto súvislosti opäť povedať, že aj v tomto prípade platí známe rímske „Nomen Omen", pretože stredná až neskorá doba bronzová so zameraním na lužickú kultúru zostala Rudkovi Kujovskému doposiaľ srdcovou záležitosťou a jeho celoživotnou užšou špecializáciou. O pár rokov v rigoróznej práci riešil problematiku "Vzniku a vývoja lužickej kultúry v Turci", na základe ktorej získal na svojej Alma Mater v Bratislave v roku 1981 titul PhDr. Problematike lužickej kultúry sa naďalej intenzívne venoval priebežne popri iných nevyhnutných terénnych a spoločenských aktivitách a výsledkom tejto vedeckej produkcie bola dizertačná práca na tému „Kultúrne vzťahy lužických a stredodunajských popolnicových polí v mladšej a neskorej dobe bronzovej na Slovensku", ktorá sa stala v roku 1993 podkladom na získanie vedeckej hodnosti kandidáta vied (CSc.). Následne v roku 1994 publikoval v Slovenskej archeológii štúdiu „Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku" (SlA 42, 1994, 261 – 317). Rozsiahlu štúdiu s názvom „Lužický kultúrny komplex", ktorú jubilant zverejnil v monografii „Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Nitra 2015" (autori V. Furmánek/J. Bátora/O. Ožďáni/V. Mitáš/R. Kujovský/J. Vladár) možno označiť aj za akési zavŕšenie a zhrnutie dovtedajšieho vedeckého poznania o lužickej kultúre na Slovensku. Týmto počinom však neukončil svoj intenzívny záujem o lužickú kultúru, čoho dôkazom sú zverejnené výsledky terénneho výskumu v Kňažiciach („Pohrebisko z doby popolnicových polí v Žitavanoch – Kňažiciach"; Slov. Arch. 66, 2018, 236 – 366) a štúdia s názvom „Poznámky k vývoju lužickej kultúry na Slovensku", ktorá bude v dohľadnom čase taktiež publikovaná v časopise Slovenská archeológia. Samozrejme, že v tomto príspevku na počesť jubilanta nie je možné vymenovať celú jeho kompletnú bibliografiu publikovaných prác. Výsledky svojej vedeckej a výskumnej práce zverejňoval pravidelne v rôznych periodických časopisoch, zborníkoch a ročenkách, ako aj na domácich a zahraničných konferenciách a sympóziách formou kvalitných prednášok.

Rudko Kujovský svoju profesionálnu kariéru započal realizovať v roku 1974, ešte pre ukončením vysokoškolského štúdia, nástupom do vtedajšieho Nitrianskeho vlastivedného múzea v Nitre, kde postupne zastával viaceré vedúce posty včítane funkcie zástupcu riaditeľa. V roku 1983 sa zamestnal v Archeologickom ústave SAV v Nitre, kde pracuje doposiaľ. Aj tu popri terénnej a vedeckej práci mal na starosti od roku 1984 vedenie Oddelenia vedecko-technických informácií, neskôr premenované na Oddelenie vedeckej dokumentácie a informatiky, ktoré viedol do roku 1990. V roku 2008 sa stal vedúcim dnešného Oddelenia archeológie praveku. Túto funkciu vykonával takmer 12 rokov do 31. októbra 2019. Popri plnení náročných úloh vyplývajúcich z jeho funkcií je až neuveriteľné, že dokázal vykonávať množstvo ďalších aktivít až nad rámec bežných povinností. Na mysli mám desiatky terénnych výskumov, ktoré samostatne viedol, resp. aj v spolupráci s kolegami a množstvo uskutočnených výstav, aj medzinárodných (napr. v Taliansku v spolupráci s V. Furmánkom), na ktorých realizácii sa podieľal výraznou mierou. Podrobne tieto aktivity už spomenul Jožko Vladár v spomenutej zdravici na nášho jubilanta a preto sa o nich už nebudem detailne zmieňovať. Na tomto mieste je však vhodné poznamenať, že ako to už konštatoval spomenutý bádateľ, „ťažiskovou a celoživotnou prácou R. Kujovského je rozmerná výstavná činnosť. Nesporne ju predurčilo jeho pôsobenie v Nitrianskom vlastivednom múzeu." S týmto názorom treba jednoznačne súhlasiť s tým, že náš Rudko nadobudol v tejto činnosti vysokú profesionalitu, ktorú prezentoval aj na novom a doterajšom pracovisku.

Svoj organizačný talent pozitívne zúročil aj pri organizovaní medzinárodných vedeckých konferencií. Formou spoluorganizátora sa zaslúžil napr. na zdarnom priebehu XII. Medzinárodnej konferencie „Doba popolnicových polí a doba halštatská" konanej 14.-18. mája 2012 v Hriňovej v horskom hoteli Poľana a ako hlavný organizátor XV. Medzinárodnej konferencie „Doba popolnicových polí a doba halštatská" uskutočnenej v dňoch 15.-19. októbra 2018 na zámku v Smoleniciach. Obidve konferencie boli domácimi i zahraničnými bádateľmi (z Česka, Maďarska, Poľska, Rakúska, Rumunska a z Ukrajiny) vysoko hodnotené, pričom sa zdôrazňovala najmä skutočnosť, že po obsahovej a organizačnej stránke ich bude veľmi ťažko v budúcnosti prekonať. V neposlednom rade je nutné spomenúť aj jubilantovu edičnú činnosť, z ktorej spomeniem aspoň zborník „Václav Furmánek a doba bronzová". Nitra 2012, ktorý v spolupráci s V. Mitášom pripravil do tlače.

Podľa môjho názoru nikdy nebude náležite docenená a ocenená jeho nezištná mnohoročná práca v odborovej organizácii Archeologického ústavu SAV v Nitre, ktorú od roku 1993 na poste predsedu vedie doteraz. I vďaka aktívnym členkám výboru odborová organizácia v inštitúcii pod jeho vedením si plní zodpovedne svoje základné povinnosti k spokojnosti svojich členov a zamestnancov ústavu.

Čo na záver zdravice dodať. Predovšetkým je nutné vyzdvihnúť, že Rudko Kujovský sa vždy ku kolegyniam a kolegom správal a správa kamarátsky, ľudsky a nikdy sa neznížil k podrazu a zákernosti. Vždy konal ako človek s veľkým písmenom Č, aj keď bol vo funkciách múzea a ústavu. Keď bol na poste šéfa, problémy, ktoré sa v oddelení z času na čas vždy vyskytnú, riešil veľmi citlivo, uvážlivo a objektívne. Vždy sa riadil zásadou rímskeho práva „Audiatur et altera pars", keď chcel nestranne posúdiť vzniknuté spory a problémy, pričom mal sťaženú pozíciu v rozhodovaní, pretože prakticky sám sebe bol v konflikte záujmov vzhľadom na funkciu v odboroch a zároveň aj na ústave. Nikdy sa však nesprával autoritatívne a diktátorsky, ale naopak bol zástancom diskusie, rešpektoval aj iný názor, prípadne iné návrhy na riešenie problému. Svojho času by sa mu do hodnotenia určite mohlo napísať, že je v kolektíve maximálne obľúbený.

Milý náš Rudko. Prajem Ti teda do ďalších rokov života i v mene všetkých priateľov, bývalých spolužiakov a dnešných kolegov predovšetkým pevné zdravie a nech ťa neopúšťa životný elán, Tvoj entuziazmus a optimizmus do budúcnosti. Nech sa Ti podarí splniť ešte všetky Tvoje pracovné plány a zverejniť výsledky terénnych výskumov, ktoré si ešte nestihol spracovať.

Ad multos annos!

Ondrej Ožďáni

Ing. Jana Mihályiová jubiluje

Milá Janka. Nám, čo sa bežne stretávame na pracovisku Archeologického ústavu SAV v Nitre, sa ani nechce veriť, že už aj Teba

smieme pozdraviť v tejto rubrike. Prv, než Ti v mene priateľov, kolegov a v neposlednom rade aj Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV zablahoželám k Tvojmu jubileu, dovoľ mi niečo o Tebe prezradiť.

Viem, že si sa narodila (16. februára 1961) a vyrastala v Nitre. Úspešne si absolvovala Vysokú školu poľnohospodársku (dnes Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre). Inžiniersky titul si obhájila na Agronomickej fakulte (1984). V nitrianskom Archeologickom ústave pracuješ od roku 1992. Od začiatku Ťa bolo možné nájsť na tzv. protohistorickom oddelení (v súčasnosti Oddelenie včasnej doby dejinnej a styčných prírodovedeckých disciplín), a tam Ťa môžeme zastihnúť aj v súčasnosti. Je známe, že si začínala v archeobotanickom tíme doc. Evy Hajnalovej, čo je zrejmé i z viacerých publikácií. Svojho času si početné archeobotanické analýzy realizovala aj v kooperácii s Máriou Hajnalovou a Elenou Hunkovou. Teraz je archeobotanika na pôde Archeologického ústavu zastúpená už len Tebou. Možno si to ani neuvedomuješ, ale archeobotanické analýzy robíš takmer polovicu svojho života. Za ten čas si videla pod mikroskopom desaťtisíce rôznych semien a uhlíkov a vo vysokých číslach môžeš rátať aj objemy preplavených vzoriek z celého radu domácich archeologických výskumov, ale i z výskumov, ktoré si spracovávala spoločne s českými kolegami (Petr Kočár a iní).

Tvoje meno je spojené s archeobotanickými nálezmi z početných lokalít v Nitre a okolí, pochopiteľne, Nitriansky hrad nevynímajúc (napr. v spoločnom príspevku s Evou Hajnalovou a Elenou Hunkovou – Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 34, 2002). Analyzovala si zvyšky rastlín zo stredovekého hradu v Topoľčiankach (spoločný príspevok s Evou Hajnalovou – Ve službách archeologie IV, 2003), zo zaniknutej stredovekej dediny v Nededzi (príspevok s Evou Hajnalovou, Klaudiou Daňovou a Petrom Bednárom – Ve službách archeologie 2, 2007) alebo z pravekého žiarového pohrebiska v Ždani (pozri monografiu Eleny Miroššayovej – Pohrebisko v Ždani v kontexte vývoja severného Potisia v dobe halštatskej, 2015). V posledných rokoch pracuješ s rozsiahlymi archeobotanickými súbormi zo systematických výskumov na včasnostredovekom hradisku Bojná I alebo na žiarovom pohrebisku z mladšej a neskorej doby bronzovej v Cinobani. Viem, že aktuálne analyzuješ archeobotanický materiál z rozsiahleho pohrebiska lužickej kultúry v Trenčíne (záchranný výskum Ivana Chebena z Archeologického ústavu v Nitre). Zverejnila si aj nálezy pravdepodobne kysnutého cesta zo žiarových hrobov v Dvorníkoch-Včelároch (pozri monografiu Márie Lamiovej-Schmiedlovej – Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre, 2009), analyzovala si drevo a textil na kovových predmetoch zo včasnostredovekých pohrebísk vo Valalikoch-Všechsvätých (v monografii Jozefa Zábojníka a Júliusa Béreša – Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu vo Valalikoch-Všechsvätých, 2016) a v Obide (v monografii Jozefa Zábojníka – Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu v Obide, 2019), poprípade si zhodnotila archeobotanické nálezy v objektoch z doby laténskej v Nitre (pozri monografiu Gertrúdy Březinovej s Bohuslavom Chropovským – Sídliská z doby laténskej v Nitre, 2020) alebo materiál zo staršej doby rímskej v Likavke (v štúdii s Luciou Benedikovou, Zorou Bielichovou a Karolom Henselom – Jantarová stezka v proměnách času, 2020). Venovala si sa aj rastlinným makrozvyškom zo speleoarcheologických výskumov, uplatneniu drevín a rastlín v sklárstve, torzám drevených násad v tuľajkách bronzových kopijí a oštepov z doby popolnicových polí, dreveným truhlám na stredovekých a novovekých cintorínoch a výnimočne i nálezom zo starovekého Egypta. Správy o archeobotanických nálezoch pravidelne predkladáš v periodiku Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku. Pokračovať v bilancovaní v Tvojom prípade, myslím si, že už netreba, a napokon, je ešte priskoro.

V súvislosti s výskumami, ktoré som vyššie uvádzal, mi však nedá sa nevrátiť k pohrebisku pilinskej a kyjatickej kultúry v Cinobani. Od roku 2008 si sa výraznou mierou spolupodieľala nielen na terénnom výskume a archeobotanickom vzorkovaní tejto pozoruhodnej lokality, čo sa napokon premietlo aj do našich spoločných konferenčných referátov, posterov a príspevkov (napr. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 65, 2019). Skutočnosť, že si dôležitou súčasťou interdisciplinárneho výskumného tímu, nezabudol z času na čas zdôrazniť ani vedúci výskumu prof. Václav Furmánek, ktorý Ťa na ploche vybraným návštevám s plnou vážnosťou predstavoval ako „našu pani inžinierku, ktorá nám odoberá semeno". Nuž, Janka, semien pestovaných či plano rastúcich rastlín v kvantách odobratých vzoriek z Cinobane mohlo byť aj viac, avšak obaja dobre vieme, že zákonitosti žiarového pohrebného rítu a kvalitne zvládnutá kremácia na lokalite nepustia.

Vzhľadom k Tvojej profesii sa žiada dodať, že „v službách archeológie" si rada a práca s archeobotanickým materiálom Ťa napĺňa. Veď o prírodu a všetko okolo nej sa zaujímaš od malička. Ale rovnako rada máš izbové rastliny, čo dokázal už oceniť nejeden kolega z ústavu, ktorý Ti do karantény doniesol chorú rastlinku a Ty si mu ju „zázračne" vyliečila. Nie je tajomstvom, že miluješ svoju rodinu a s láskou sa venuješ už aj svojim vnúčatkám. K Tvojmu krásnemu životnému jubileu, Janka, Ti nielen za seba, ale i za všetkých, ktorí si Ťa vážia, prajem všetko najlepšie. Nech Ťa naďalej sprevádza nielen pevné zdravie, šťastie a rodinná pohoda, ale aj chuť, sila a čas nám archeológom pomáhať odkrývať tajomstvá rastlinných makrozvyškov a environmentálnej roviny nášho bádania vôbec.

Živio!

Vladimír Mitáš

Životné jubileum doc. PhDr. Mateja Ruttkaya, CSc.

Každý udrží kormidlo, keď je more pokojné.
Publilius Syrus

Text k jubileu Mateja Ruttkaya začnem osobne. Oslávenca som spoznal, keď som v roku 2003 nastúpil do Archeologického ústavu SAV v Nitre ako doktorand. K pohovoru na pracovisku som práve „dostopoval" z Bratislavy a do riaditeľne som vbehol ešte s papierovým kartónom s nápisom NR. Keď ma dnešný riaditeľ ústavu uvidel, s úsmevom skonštatoval: „To som ešte nevidel, aby niekto prvý deň na pracovisko prišiel stopom!" Toto prvé stretnutie by som charakterizoval slovom porozumenie a to definuje náš vzájomný vzťah dodnes.

Matej Ruttkay sa narodil 6. júla 1961 v Prešove. Štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1983, kde promoval s červeným diplomom. Po ukončení štúdia najskôr pracoval vo Vlastivednom múzeu v Nitre a od roku 1986 je činný v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Tu sa stal v roku 1992 vedeckým tajomníkom, v roku 2002 zástupcom riaditeľa a 1. februára 2008 ho vymenovali za riaditeľa Archeologického ústavu SAV.

Na prelome 20. a 21. storočia sa slovenská archeológia ocitla v časoch zmien. Revolučné roky, samostatnosť Slovenska, ale aj vstup krajiny do Európskej únie a prerod našej spoločnosti z reality východného bloku na existenciu západného sveta sa premietli aj do slovenskej vedy. Podľa môjho názoru bolo dôležité, že vo vedúcich funkciách Archeologického ústavu v tomto období pôsobili ľudia ako Matej Ruttkay. Práve on rozbehol v inštitúcii podnikateľskú činnosť, vďaka čomu mohlo oveľa viac mladých archeológov nájsť uplatnenie po skončení štúdia. V búrlivom období bola úloha získať externé finančné prostriedky pre zabezpečenie fungovania Archeologického ústavu kľúčová.

Matej Ruttkay sa nepresadil len v riadiacich funkciách slovenskej archeológie, ale aj ako vedec. V roku 1985 získal vedeckú hodnosť kandidát vied po obhajobe dizertačnej práce na tému Vývoj osídlenia a typy sídlisk v 6.–13. stor. na západnom Slovensku. Práve obdobie dejín na konci antiky a na začiatku stredoveku oslávencovi najviac učarovalo. V rámci svojej problematiky viedol a koordinoval viacero medzinárodných a domácich výskumných projektov a terénnych výskumov. Samozrejme, realizáciou mnohých záchranných výskumov sa jubilant úspešne podieľal aj na výskume iných historických období. Z množstva činností by som vybral hlavne archeologickú expedíciu na kuvajtskom ostrove Failaka. Ide o dôležitý výskum osady kresťanských nestoriánov, ktorá vznikla ešte v predislamskom období. Oblasť Perzského zálivu ponúka atraktívne témy pre archeologické bádanie a stále ide o nedostatočne preskúmaný región. Tím, ktorý vedú Matej Ruttkay a Karol Pieta, využíva pri svojej práci archeologické metódy z oblasti geodézie či digitalizácie, ktoré v tejto časti sveta neboli doteraz bežne aplikované.

Medzi projekty, ktoré Matej Ruttkay viedol na území Slovenska, patrí napríklad komplexne preskúmaná včasnostredoveká osada v Bajči, výskum šľachtických sídiel v Topoľčiankach a v Partizánskom, výskum veľkomoravských hradísk v Bratislave, v Pobedime, v Majcichove, v Nitre a v Bíni, výskum hradiska z doby železnej a rímskej v Zemplíne či výskum románskeho kostola v polohe Martinský vrch v Nitre. Matej Ruttkay preskúmal aj veľké pohrebisko z doby sťahovania národov v Tesárskych Mlyňanoch.

Matej Ruttkay je členom viacerých edičných rád archeologických časopisov doma, ale aj v zahraničí (napríklad Archaeologia Historica, Slovenská archeológia, Studien zur Archäologie Europas, Zborník SNM – Archeológia). Rovnako sa aktívne angažuje vo viacerých poradných zboroch a vedeckých radách.

Nesmieme zabúdať ani na jeho pedagogickú činnosť. Matej Ruttkay bol organizátorom letných archeologických škôl, ktorých sa zúčastňovali študenti z viacerých krajín. Je školiteľom viacerých diplomových a dizertačných prác. Prednášal na Katedre archeológie a na Katedre muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Oslávenec aktívne podporuje využitie digitálnych technológií v archeologickom výskume a pri prezentácii výsledkov našej práce. Najmä v poslednom období sa používanie nových technológií v archeologickom výskume a ich propagácia stala novou vášňou jubilanta. Okrem medzinárodných projektov Matej Ruttkay veľmi rád prezentuje svoju vedeckú záľubu aj širšej verejnosti, pričom nemá problém postaviť sa počas Noci výskumníkov k nášmu archeologickému stánku a ukazovať školákom, ako sa rekonštruuje stredoveký kostol.

Do ďalších rokov Matejovi Ruttkayovi z celého srdca želám, aby si udržal hlavne zdravie, vedecký entuziazmus a vášeň pre archeologické výskumy. Ad multos annos!

Branislav Kovár

Spomíname

Spomienky k storočnici prof. B. Novotného

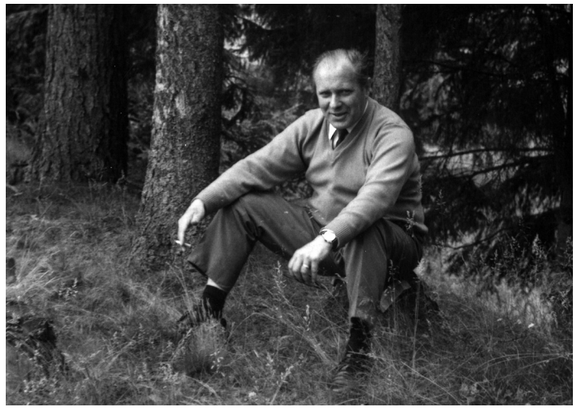

Profesor B. Novotný. Veľký Slavkov-Burich (1969).

Výzva slovenského básnika „Zapáľte sviečky na hroby tmavé, tým čo v pravde žili a za ňu bojovali..." ma v poslednú októbrovú nedeľu priviedli na hrob nášho prof. Bohuslava Novotného, s ktorým sme sa na tomto mieste (Martinskom cintoríne) rozlúčili pred 25 rokmi. Zostáva pamäť a cintorín je najväčším zdrojom individuálnej i kolektívnej pamäti. A pamäť sú myšlienky a v nich je – augustínovsky povedané – veľká sila. V tomto mesiaci si pripomíname storočnicu narodenia prof. B. Novotného (3.10.1921), človeka vnímavého, otvoreného a konzistentného v každom ohľade.

Pochádzal z rybárskej rodiny, žijúcej na strednom toku rieky Labe, na okraji dnešných Poděbrad. Tu navštevoval obecnú školu a potom študoval na gymnáziu v susednom Nymburku. Juvenilné roky poznamenala nacistická okupácia, počas ktorej v rámci Protektorátu Čiech a Moravy vystriedal viaceré štúdiá (aj technického zamerania), i keď všetky univerzity boli na tri roky zatvorené. Keď sme v 1. ročníku protestne oslavovali

17. november na fakulte v trojdňovej uzavretosti v priestoroch školy, profesor zavítal medzi nás a zaspomínal si na jeho osudové roky, keď študentov i profesorov príslušníci Gestapa zatýkali a transportovali do koncentračných táborov. Na krátky čas bol internovaný aj on. Jeho vtedajšia solidárna prítomnosť na katedre posilnila naše odhodlanie brániť isté demokratické vymoženosti roku 1968. Žiaľ, v nasledujúcom roku – v auguste 1969 bolo prijaté zákonné opatrenie „na upevnenie a ochranu verejného poriadku", známeho v žurnalistickom žargóne ako obuškový (česky pendrekový) zákon. Ten stanovil vylúčiť zo štúdia a pre učiteľov pracovný pomer zrušiť, keď zverenú mládež vychovávajú „proti zásadám socialistickej spoločnosti a jej výstavby".

Prof. Novotný sa v povojnových rokoch zapísal na Filozofickú fakultu KU v Prahe (v júni 1945), kde si vybral štúdium prehistórie, slovanskej archeológie a ako vedľajší odbor klasickú archeológiu. Vyrastal tak v seminári známych profesorov J. Filipa († 1981), J. Eisnera († 1967), J. Čadíka († 1979) a R. Vackovej († 1982). Posledných dvoch profesorov/ky na klasickej archeológii poznamenalo zatknutie Gestapom a odsúdenie na trest smrti (v r. 1944), ktorej unikli. Neskôr, v 50. rokoch komunistickým režimom odsúdených na niekoľko rokov väzenia (J. Čadík 20 rokov, z toho polovicu si odsedel a R. Vacková ako „špiónka Vatikánu" na 22 rokov, z ktorých si 15 rokov odsedela). Len s časovým odstupom vieme pochopiť B. Novotného monografické spracovanie Slovenska v dobe rímskej, ktoré pod názvom „Slovom a mečom" vyšlo v MS Martine v r. 1995. Nám okrem jeho nosnej témy neolitu a eneolitu prednášal aj dobu rímsku. Po ukončení vysokoškolského štúdia najprv pracoval v Prahe (Mestské múzeum), kde realizoval viaceré záchranné výskumy na území Veľkej Prahy. Na jednom z nich sa spoznal s mladou archeologičkou Máriou Lackovou, s ktorou uzavreli manželstvo, a to najväčšmi determinovalo jeho presun na Slovensko. Najprv jeho päťročné pôsobenie v Archeologickom ústave SAV pod vedením o tri roky staršieho odborníka a dobrého organizátora Antona Točíka († 1994). Vybudoval základňu vo Veľkých Šarovciach, kde realizoval systematický výskum, ale aj ďalšie záchranné akcie v Pohroní a Poiplí. Zároveň externe prednášal na Katedre všeobecných dejín a archeológie v Bratislave, kde sa v roku 1956 habilitoval a v nasledujúcom roku ju definitívne začal budovať. Isté inštitucionálne zázemie tu existovalo od čias Jana Eisnera cez V. Budinského-Kričku, ktorého v roku 1951 odsúdili na 8-ročné väzenie (na zásah J. Böhma a J. Eisnera bol v r. 1954 prepustený). Isté politické prostredie vytvoril Ján Dekan († 2007), ktorý sa stal aj dekanom fakulty; v roku 1961 začal vydávať časopis Musaica. V rámci konkurzu prijal za asistentku arch. seminára M. Novotnú a neskôr, v roku 1963 T. Štefanovičovú († 2021). Tak sme ich v živote katedry zažili my. Treba poznamenať, že päťročné štúdium archeológie sa otváralo každý druhý rok a až do 70. rokov platil istý numerus clausus na prijatie na vysokú školu. Platili isté kritériá a nároky akademického vzdelania, no bolo z čoho vyberať, keď sa na štúdium hlásilo do 200 uchádzačov. V 60. rokoch boli v ročníku štyria až piati študenti a od r. 1968 sa počet zvýšil na 9, a následne až 14. Samozrejme, že uchádzači museli mať istú vedomostnú úroveň. Všetci sme sa uplatnili v archeológii v rôznych inštitúciách (AÚ SAV, múzeá a pamiatkový rezort). Atmosféra na katedre stala sa úrodnou pôdou pre synergické a tvorivé úsilie študentov. Bola to atmosféra dôvery a bezpečia, čo nás viedlo ku istej otvorenosti. A tak zdvorilá komunikácia fungovala vo vzťahoch. Pán profesor nás oslovoval „pane kolego". Prežíval s nami aj skryté osobné ťažkosti, aj naše vylomeniny počas exkurzií (tradične v našom tzv. koňakovom ročníku), z ktorých nevyvodil žiadne dôsledky. Prof. Novotný sa politicky neangažoval a bol bezpartajný. V normalizačnom období, v tej hlbokej ideologickej kontaminácii si vďaka pokore a pracovitosti plne uvedomoval svoje obmedzenia a hranice svojho vlastného vnímania. Azda ťažko musel svojím nadriadeným vysvetľovať okolnosti, že práve z nášho ročníka boli z politických dôvodov vylúčení zo štúdia dvaja študenti, z ktorých jeden pre nábožensko-sektárske presvedčenie putoval na tri roky do väzenia (v jeho dôsledku M. Gľonda v sept. 2002 zomrel ako 55-ročný).

Profesor rozvíjal našu vnímavosť, čo nás napĺňalo úctou ku univerzitnej pôde. Jeho hodiny boli doslova „vzdelanie", čím nútil našu myseľ, aby vydala myšlienky explicitne. To aj pri zadaní seminárnych prác, či v povinnej letnej praxi v teréne. Katedra mala svoju výskumnú základňu na úpätí Tatier v Novom Smokovci, odkiaľ boli realizované výskumy v Matejovciach, vo Veľkom Slavkove, Veľkej Lomnici, Spišskom Štvrtku a naposledy na zaniknutej dedine Hrachovisko neďaleko obce Šuňava v katastri Štrby. Spiš bol mu srdcovou záležitosťou, kde v tamojších múzeách skatalogizoval staršie archeologické zbierky, ktoré boli vydané tlačou. Podobne vyhodnotil aj zbierkový fond múzea v Trnave a v Trenčíne. Do tejto práce zapojil aj nás študentov. V rokoch 1959-1969 vydával Bibliografiu slovenskej archeológie, do ktorej rovnako zaangažoval študentov. A samozrejme redigoval periodikum Musaica, ako jedného zo série Zborníkov FiF UK. Ten sa stal súčasťou výmeny literatúry so zahraničnými univerzitami a vedeckými ústavmi. Permanentne budoval seminárnu knižnicu a mnohé periodiká nechal zaviazať do pevnej väzby (to sme odnášali na Povraznícku ul. do kníhviazačstva). Dnes knižnica vykazuje vyše 32 tisíc položiek a na fakulte patrí medzi najlepšie vybudované. Jeho zásluhou bolo založené akési seminárne múzeum, ktorého zbierky (originálne aj kópie) poslúžili nám k výučbe. Spomenul som študijné exkurzie, ktoré sa pravidelne uskutočňovali v zahraničí (vo vtedajších možnostiach Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Nemecká demokratická republika a v r. 1968 aj Rakúsko). Pre nás bol to kontakt s archeologickým materiálom v jednotlivých múzeách s obhliadkami známych archeologických nálezísk a kultúrnych pamiatok. V rámci exkurzií sme sa mali možnosť zoznámiť s mnohými zahraničnými odborníkmi (Filip, Ordentlich, Mozsolicová a i.). Žiaľ, kontakty s vrcholnou vedeckou inštitúciou na Slovensku – AÚ SAV v Nitre neboli na patričnej úrovni. Vtedajší riaditeľ Anton Točík uprednostňoval brnenských odchovancov, kde sa v roku 1963 habilitoval na tamojšej univerzite. Jeho animozita, ktorú sme pociťovali aj my študenti, skončila politickým odvolaním z funkcie riaditeľa v roku 1970. Na mojej promócii v roku 1974 (po predošlom vylúčení zo štúdia) sa zúčastnil aj A. Točík, a pri husacine v družnej debate bol aj s manželmi Novotnými a B. Pollom. Odvtedy nastali nové vzťahy medzi "rivalmi", a pamätám si, že prof. Novotný pri návšteve Nitry nikdy neobišiel A. Točíka (pracovne v kanonickom dome v podhradí sme mali vedľa seba). U obidvoch je obdivuhodná bibliografia monografií a odborných článkov, ktoré vykazujú stovky titulov. Predsa Encyklopédia archeológie B. Novotného oslovila nielen odborníkov, ale aj širšiu verejnosť záujemcov o našu disciplínu. Vyšla vo vydavateľstve Obzor v roku 1986 v pomerne veľkom náklade (30 000 kusov), no v rekordne krátkom čase bola rozobraná. K druhému vydaniu už nedošlo a projekt novej archeologickej encyklopédie na pôde AÚ SAV zostal v stave rozpracovanosti a nebol zrealizovaný. Rok po vydaní encyklopédie ho vo vedení katedry vystriedal prof. J. Vladár a v ponovembrových udalostiach prof. Novotný definitívne ukončil svoju pracovnú dráhu v Archeologickom seminári FF UK. Pri znovu založení Trnavskej univerzity v r. 1992 som ho oslovil, aby pokračoval vo svojej pedagogickej činnosti v Trnave. Ponuku vrelo prijal a bol nám nápomocný v budovaní univerzity až do svojej smrti – 31. októbra 1996. Aj vtedajší študenti histórie a katedry klasickej archeológie dodnes spomínajú na jeho prednášky a otcovský prístup k ich formácii.

S úprimnou vďakou spomíname na nášho profesora, ktorý neuznával sejbu do vetra a stal sa naším personálnym vzorom. Jeho intelektuálny profil načrtne až nasledujúca generácia archeológov. Verím, že budú platiť slová slávneho Vergília: pravnuci budú oberať jeho ovocie.

Česť Vašej pamiatke pán profesor!

Michal Slivka

Matúš Štefanovič o mame

Pred necelými 4 mesiacmi umrela, odišla do večnosti vo veku nedožitých 87 rokov moja mama, Tatiana Štefanovičová, profesorka, prodekanka, najbližší človek a pre mňa výnimočná osoba. Riadením osudu a vďaka okolnostiam som sa až teraz dostal k napísaniu článku o nej a k jeho zverejneniu. Taktiež som zosumarizoval niekoľko fotografii na jej pamiatku. Mama sa narodila v Bratislave a už od gymnaziálnych čias sa zaujímala o históriu a archeológiu, taktiež so svojim gymnaziálnym profesorom a niektorými kamarátmi objavovala menšie jaskyne v Malých Karpatoch.

Vďaka rozhodnutiu československej vlády na začiatku 50. rokov rekonštruovať a opraviť Bratislavsky hrad sa mame podarilo dostať sa ako mladej archeologičke práve na túto lokalitu a podieľať sa na jeho výskume. Výskum začala robiť v 2. pol. 50. rokov. Jej mentorom a nadriadeným bol vtedy historik P. Ratkoš, blízkym spolupracovníkom architekt so zameraním na pamiatky a históriu A. Fiala a tiež spolupracovala s archeológom B. Pollom. Výskum na hrade napokon priniesol ovocie. Došlo k odkrytiu (vykopaniu) veľkomoravskej baziliky románskeho typu z konca 9. storočia, ktorá dodnes láka turistov a návštevníkov Bratislavského hradu.

O hrade a pamiatkach na ňom mama tiež napísala menšiu útlu knižku Bratislavský hrad, ktorá neskôr vyšla aj v reedícii. Tuto knižku (predali sa ich stovky) si kúpil buď na hrade alebo v Slovenskom národnom múzeu skoro každý turista, lebo bola menšia, graficky pekne spracovaná a cenovo dostupná. Mamin záujem sa sústredil na včasnostredoveké dejiny Slovenska so zameraním na Bratislavu a okolie a, samozrejme, na počiatky Slovanov u nás ako aj na najväčší rozmach Veľkomoravskej ríše. Toto obdobie súviselo aj s byzantským Gréckom, najmä oblasťou Thessaloník (Solúna), odkiaľ prišli solúnski bratia Cyril a Metod. Aj toto viedlo mamu k študijnému pobytu v Grécku, kde pôsobila (asi) v r. 1970 až 1972 – počas tohto obdobia jej bola najbližším človekom kolegyňa z Prahy V. Hrochová. Toto obdobie nebolo jednoduché, pretože v Grécku bola vojenská diktatúra, ale napriek tomu sa naši vedci, archeológovia tešili rešpektu a uznaniu, keďže de facto propagovali aj ranostredovekú históriu Grécka, nielen Čiech či Slovenska. Už od začiatku 70. rokov minulého storočia pôsobila mama ako odborná asistentka v seminári archeológie v Bratislave pod vedením prof. Novotného. Učila, robila výskumy a venovala sa aj vedeckým štúdiám. Mamina najvýznamnejšia kniha z druhej polovice 80. rokov bola monografia Osudy starých Slovanov, kde písala (aj jazykom zrozumiteľným verejnosti) o histórii Slovanov na našom území. V druhej pol. 80. rokov sa mama taktiež interesovala a aj zasadzovala za ochranu historických pamiatok v Bratislave, napríklad budovy Konskej železnice. V tomto tiež úzko spolupracovala s Andrejom Fialom, svojím kolegom a kamarátom. Neskôr medzi jej významné publikácie ešte patrili Najstaršie dejiny Bratislavy a kniha viacerých autorov, ktorú mama zostavovala – Dóm svätého Martina. Výskum v Dóme sv. Martina, ktorý sa začal po r. 2002, 2003 bol unikátny, keďže archeológovia dostanú málokedy príležitosť kopať v katedrále. Bolo, ako sa mama niekedy sťažovala, časovo náročné ho uskutočniť do termínu, ktorý stanovil arcibiskupsky úrad. No tak to už s niektorými výskumami býva. Výskum odhalil priestory pod dlažbou katedrály a nové hrobové miesta. Mama v období na dôchodku taktiež určitý čas pôsobila v Archeologickom múzeu na Žižkovej ulici. Medzi mamine posledné archeologické pôsobenie v teréne patril výskum Vydrice, kde sa mali stavať nové obytné domy (projekt výstavby sa zdržal, začína sa rozbiehať až teraz…). V tomto období už ako penzistka nepôsobila na Univerzite Komenského, ale v nezávislom inštitúte SAHI – Slovenskom archeologickom a historickom inštitúte.

Teším sa tomu, čo sa mame, T. Štefanovičovej v jej pedagogickom a najmä vedeckom živote podarilo. Nie je to vždy ľahké, pretože nie každý výskum musí priniesť hodnotné ovocie. Mama mala šťastie, ale zaslúžené, lebo sa svojej práci venovala s elánom a s neustálym záujmom objavovať. Taká bola aj v súkromnom živote a mala rada stretnutia s novými, zaujímavými ľuďmi, ktorým venovala svoju pozornosť. Mami, budeš nielen mne chýbať! Česť Tvojej pamiatke.

Matúš Štefanovič

Opustila nás prof. Tatiana Štefanovičová

(10. 3. 1934 – 3. 1. 2021)

Začiatkom januára tohto roku, počas druhej vlny pandémie koronavírusu, nás navždy opustila profesorka Tatiana Štefanovičová. Odišla tak osobnosť, ktorá dlhé roky formovala slovenskú archeológiu. Jej životnú dráhu predznamenalo intelektuálne prostredie, do ktorého sa v marci roku 1934 narodila. Už počas svojich gymnaziálnych štúdií sa v rámci speleologického krúžku

prof. Karola Silnického zúčastňovala na výskume jaskýň Borinského krasu. Jej zaujatie minulosťou vyústilo do prihlásenia sa na štúdium archeológie na Slovenskej univerzite (dnešná Univerzita Komenského v Bratislave), kam bola aj v roku 1953 prijatá. Hoci sa počas svojho štúdia špecializovala predovšetkým na obdobie neolitu (tomuto obdobiu sa venovala aj vo svojej diplomovej práci pod vedením prof. B. Novotného), vo svojej profesionálnej kariére sa venovala predovšetkým stredoveku. Tento obrat spôsobil jej nástup do Mestského múzea v Bratislave, kde dostala na starosť výskum Bratislavského hradu. Ten viedla až do roku 1970 – v jeho priebehu stihla viackrát zmeniť svoje pôsobisko, až nakoniec zakotvila na svojej domovskej katedre (archeológie) v Bratislave. Tu postupovala po akademickom rebríčku – v roku 1968 získala titul PhDr., o štyri roky neskôr hodnosť CSc., v roku 1980 sa habilitovala a profesorský titul dosiahla v roku 1992. V rokoch 1991 – 1998 bola vedúcou Katedry archeológie. Tým nechtiac dosiahla niekoľko prvenstiev – bola vôbec prvou (a dodnes jedinou) ženou v tejto funkcii a zároveň prvou vedúcou bratislavskej Katedry archeológie v novovzniknutej Slovenskej republike. Počas svojho pôsobenia na univerzitnej pôde vychovala množstvo mladých archeológov a archeologičiek. Aj po svojom odchode na zaslúžený odpočinok v roku 2001 však zostala mimoriadne aktívna vo svojej vedeckej i publikačnej činnosti. Jej novým pôsobiskom sa stal Slovenský archeologický a historický inštitút (SAHI), pod ktorého hlavičkou viedla viacero archeologických výskumov (spomeňme za všetky aspoň bratislavskú Vydricu). Za svoje celoživotné dielo bola ocenená Pribinovým krížom II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky. V osobe prof. Štefanovičovej tak odchádza osobnosť, ktorá sa nezmazateľne zapísala do dejín slovenskej archeológie.

Česť jej pamiatke

Martin Neumann

Spomienka za Táňou

Bol zasnežený, pekný zimný deň, 14. januára 2021, keď som sedela na drevenej lavici v bratislavskom krematóriu a pozerala sa na rakvu pred sebou, ktorá sa mala onedlho spustiť dole a navždy ukončiť životnú etapu ďalšieho človeka, ktorého som poznala, mala rada a ktorý mi bude chýbať.

Táňa Štefanovičová bola úžasnou ženou s nesmiernou chuťou do práce a zároveň neskutočne priamou a úprimnou osobnosťou, ktorú si budem navždy vážiť. Stála vždy pri mne. Od mojich archeologických začiatkov v Bratislave chodila na komisie k mojim výskumom a držala nado mnou ochrannú ruku. Pamätám si výskum na Hlavnom námestí v Bratislave. Vtedy, v rokoch 1987 – 1990 sme aj spolu s ňou bojovali o celoplošný výskum námestia. Nie všetko, čo dnes považujeme za samozrejmé, aj tak bolo. To, že sme od mesta dostali možnosť preskúmať tak rozsiahlu plochu, vďačíme aj Táni, že sa ako uznávaná kapacita zasadila vo vtedajšom Večerníku za výskum a podpísala sa pod závery komisie, ktorá preskúmanie tejto vzácnej plochy považovala za nevyhnutné. Podobne to bolo aj po odkrytí stavebných zvyškov predbránia Rybárskej brány na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. V roku 2002 som ju požiadala, aby podporila návrh Pamiatkového úradu na prestížnu Cenu Európskej únie za kultúrne dedičstvo a cenu Europa Nostra kvalitným posudkom. Nezaváhala ani chvíľku a výsledkom bolo ocenenie, ktoré sme dostali v roku 2003. Porota ocenila nielen samotný objav a výskum, ale aj vyhratý boj s mestskou samosprávou, ktorá za veľmi krátky čas od ukončenia výskumu v roku 2001 súhlasila a zafinancovala prezentáciu zvyškov fortifikácie.

S Táňou sme mali spoločnú lásku a to lásku k Bratislave, jej pamiatkam a histórii. Posledný boj, ktorý sme spolu zdieľali, bol zápas o dôkladný výskum severnej terasy bratislavského hradu a prezentáciu keltsko-rímskych architektúr. Veľmi ju nadchli objavy Mestského ústavu ochrany pamiatok na lokalite, kde ona viedla svoj prvý veľký výskum v rokoch 1958 – 1968. Pamätám si ju ako s nadšením počúvala prezentácie o nečakaných objavoch, sediac medzi manželmi Kolníkovcami, Evičkou a nebohým Titusom na tlačovej konferencii. Kvalitná rímska dlažba „opus signinum“ z. 1. storočia pred Kristom na nádvorí paláca, ktorý predtým aj ona skúmala, ju nenechala chladnou. Rozprávala nám ako ju prinútili z vyšších záujmov za socializmu predčasne ukončiť výskum a zabetónovali celú plochu na 50 rokov. Bola rada, že sa dočkala nových zistení aj na severnej terase, kde sama už nemala možnosť kopať. Objav komplexu sakrálnych stavieb na východnej terase ju zamestnal natoľko, že v 60-tych rokoch už nebol čas otvárať nové výskumy aj v mieste bývalého amfiteátra. Podporovala konferencie Mestského ústavu ochrany pamiatok na tému nových objavov na hrade a myslím si, že jedným z jej posledných bol určite príspevok Najstaršie výskumy Bratislavského hradu, publikovaný v zborníku Bratislavský hrad, výskum a obnova z roku 2014.

Bolo mi jej veľmi ľúto a určite pre ňu to bolo dosť ponižujúce, keď ju z archeologického výskumu druhej etapy, ktorá prebiehala v rokoch 2013 – 2014, vykázal vtedajší nemenovaný a ctižiadostivý vedúci výskumu, kvôli tomu, že poukazovala na rozsiahle používanie bagrov v tejto lokalite. Určite si takéto zaobchádzanie nezaslúžila, tak ako si nezaslúžila spôsob života, akému ju ponechal osud v jej posledných dňoch. Viacerí sme sa jej snažili pomôcť a spríjemniť jej dni, kedy sa už nevedela samostatne pohybovať a bola odkázaná na pomoc druhých ľudí. S radosťou sa vždy dozvedala novinky z archeologických výskumov, prečítala si archeologického Informátora, alebo iné publikácie, ktoré jej doniesli kolegovia. Žiaľ, stratila komunikáciu emailmi a postupne kontakty s väčšinou kolegov a priateľov. Pandémia roku 2020 zavŕšila túto postupnú osamelosť. Naposledy sme sa videli v júni 2020, aby sme dodatočne oslávili jej marcové narodeniny. Danica Staššíková-Štukovská, Vanya Radeva, Ján Steinhübel, Vlado Turčan a ja sme ju zobrali na pohárik prosecca s krémešom do kaviarne na Kozej bráne. Je mi len ľúto, že zúriaci Covid-19 nám už neumožnil zaželať jej šťastný nový rok 2021. Posledné zbohom Táni, nezabudneme na Teba.

Margaréta Musilová

Za Jánom Hunkom

Mince ho sprevádzali celý život, avšak príliš skoro nadišiel čas, aby teraz tú poslednú odovzdal sv. Petrovi pri nebeskej bráne.

Dňa 7.2.2021 nás navždy opustil PhDr. Ján Hunka, CSc., dlhoročný pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre, ktorý nejednému archeológovi poodkryl informácie o práve nájdenej minci. Vždy s úsmevom a ochotou sa podelil o svoj svet týchto drobných predmetov, ktoré vypovedajú tak veľa. Minciam sa venoval od začiatku svojej kariéry, už svoju diplomovú prácu zameral na mincovníctvo v období panovania Bela III. a svoje vedomosti ďalej rozvíjal počas práce na Archeologickom ústave, kde pracoval takmer 38 rokov. Spolu s E. Kolníkovou tu vybudovali numizmatické pracovisko a výsledky svojich prác prezentoval na domácich aj medzinárodných podujatiach, publikoval v početných článkoch, štúdiách a monografiách. Bol predsedom nitrianskej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti a hlavným redaktorom periodika Slovenská numizmatika. Členom Slovenskej archeologickej spoločnosti bol 37 rokov, pričom sa aktívne angažoval aj v jej výbore. Nebolo to tak dávno, keď mu bola pri príležitosti osláv 60. narodenín udelená bronzová medaila Archeologického ústavu SAV. Nik vtedy netušil, že tu s nami pobudne už len takú krátku dobu. Pán doktor, budete nám chýbať.

Lucia Nezvalová

Ján Hunka - životopis

Nar. 26. 12. 1958

Vzdelanie:

1978 – 1982: Katedra archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave – záverečná práca: „Mincovníctvo Bela III. 1172 – 1196“
1997: Dizertačná práca „Mince Arpádovcov z rokov 1000 – 1301 – ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska“

Pracovisko:

1983 – 2021: Archeologický ústav Slovenskej Akadémie Vied v Nitre, vedecký pracovník
2018: Udelené ocenenie Bronzová medaila Archeologického ústavu SAV v Nitre
1997 – 2021: predseda Národného numizmatického komitétu

Pedagogická činnosť:

1993 – 1995: „Dejiny numizmatiky“ – Katedra archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
1993 – 2018: „Numizmatika“ – Katedra archeológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Po štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave nastúpil v roku 1983 do zamestnania na Archeologickom ústave SAV v Nitre, kde pôsobil až do svojej predčasnej smrti. Venoval sa hlavne nálezom stredovekých a novovekých mincí. Pri ich analýze sa nesnažil len o ich suchopárny popis bez akéhokoľvek vyhodnotenia, ale pri minciach chápal aj ich historický, sociálny a ekonomický kontext.

Spolu s E. Kolníkovou vybudovali na Archeologickom ústave SAV profesionálne vedecké numizmatické pracovisko, na ktorom sa sústreďovala aj činnosť Komisie pre numizmatiku (neskôr s názvom Národný numizmatický komitét SAV), redakcia zborníka Slovenská numizmatika a edície Nálezy mincí na Slovensku (I – IV).

Primárne profesionálne zameranie Jána Hunku spočívalo v stredovekej numizmatike, špeciálne sa venoval arpádovskému obdobiu, ktoré bolo aj témou jeho doktorandskej práce. V roku 2013 vyšla monograficky jedna z jeho najvýznamnejších numizmatických prác – Mince Arpádovcov z rokov 1000-1301: Ich podiel na vývoji hospodárstva stredného Slovenska.

Jeho záujem však nekončil len samotnými mincami, veľmi intenzívne sa zaoberal aj ďalšími numizmaticko-archeologickými pamiatkami, ako boli napríklad obchodné plomby, počítacie žetóny, sviatostky a pútnické odznaky. Štúdia o počítacích žetónoch z roku 1996 (Počítacie žetóny objavené počas archeologických výskumov na Slovensku) patrí podľa numizmatikov k základným a dosiaľ neprekonaným prácam, ktorá presahuje aj vedecké hranice dnešného Slovenska.

Vedecký prínos Jána Hunku podčiarkujú desiatky drobných príspevkov, rozsiahlejšie štúdie aj monografické práce, účasť na domácich i medzinárodných vedeckých konferenciách (z najvýznamnejších napríklad v roku 1991 v Bruseli a 1997 v Berlíne) a taktiež nespočetné množstvo odborných určení mincí nájdených na archeologických výskumoch nielen AÚ SAV. Zároveň vypracoval viacero súpisov mincí, ktoré budú používať ešte nasledujúce generácie numizmatikov a archeológov. Nezabudol ani na dôležitosť regionálnych dejín, preto s radosťou spracovával rôzne súbory mincí zo všetkých regiónov Slovenska.

Vykonával funkciu tajomníka Komisie pre numizmatiku SAV, od roku 1997 bol predsedom Národného numizmatického komitétu Slovenskej republiky a zostavovateľom periodika Slovenská numizmatika a spoluzakladateľom časopisu Denárius. Prednášal aj na dvoch univerzitách. V rokoch 1993 – 1995 prednášal dejiny numizmatiky na Katedre archívnictva a pomocných vied historických, ako aj na Katedre archeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave. V rokoch 1993 – 2018 na Katedre archeológie a histórie UKF v Nitre. Venoval sa tiež aj všeobecnej osvete a často prezentoval aj pre širokú verejnosť.

Ján Hunka bol dlhoročným členom Slovenskej numizmatickej spoločnosti a predsedom nitrianskej numizmatickej pobočky. Zároveň bol aktívnym členom Slovenskej archeologickej spoločnosti a angažoval sa aj v jej výbore.

V roku 2018 vedenie Archeologického ústavu SAV pri príležitosti životného a pracovného jubilea ocenilo jeho vedecko-výskumnú a organizačnú prácu udelením bronzovej medaily.

Svojim odchodom, dňa 7.2.2021, zanechal prázdne miesto nielen na vedeckom poli ale aj v našich srdciach. Nikdy nezabudneme na jeho láskavý a priateľský prístup, ochotu pomôcť a poradiť.

Vybraná bibliografia:

HUNKA, Ján. Orientačná príručka európskych mincí 16.-20. stor.: 1. časť – Mince Uhorska (1526 – 1918). Nitra: Archeologický ústav SAV, 1992. 135 s. ISBN 80 – 88709 – 35 – 0 Typ: AAB

HUNKA, Ján – BUDAJ, Marek. Poklady mincí z Pezinka a okolia. 1. vyd. Pezinok: Mestské múzeum v Pezinku, 2005. 69 s. ISBN 80 – 969179 – 2-7 Typ: AAB

BUDAJ, Marek – HUNKA, Ján. Zabudnutý poklad: nález mincí v Šuriciach. Lučenec: Banskobystrický samosprávny kraj – Novohradské múzeum a galéria, 2007. 87 s. ISBN 978 – 80 – 969453 – 3-7 Typ: AAB

NOVOSEDLÍK, Peter – HUNKA, Ján. Poklady a nálezy mincí z Hlohovca a okolia. Hlohovec: Vlastivedné múzeum, 2007. 100 s. ISBN 978 – 80 – 969715 – 5 Typ: AAB

FURMAN, Martin – BUDAJ, Marek – HUNKA, Ján. Rákociho poltury zo Šurian – Kostolného Seku: Najväčší poklad kuruckých poltúr zo Slovenska = The hoard of poltura coins of Franciscus II Rákoczi from Šurany – Kostolný Sek. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2013. 69 S. ISBN 978 – 80 – 89175 – 62 – 8 Typ: AAB

HUNKA, Ján – KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária – ŠAFRANKO, Peter. Žalobínske poklady = The treasures from Žalobín. Hanušovce nad Topľou: Vlastivedné múzeum, 2012. 120 s. ISBN 978 – 80 – 969862 – 7-9 Typ: AAB

HUNKA, Ján. Mince Arpádovcov z rokov 1000 – 1301: Ich podiel na vývoji hospodárstva stredného Slovenska = The Arpad dynasty coins from 1000 – 1301:Their Role in the Development of medieval Slovakia´s Economy. Nitra; Bratislava: Archeologický ústav SAV: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2013. 181 S. Archaeologica Slovaca Monographiae – Studia, Tomus XV. ISBN 978 – 80 – 89315 – 50 – 5, Typ: AAB

BUDAJ, Marek – HUNKA, Ján. Nálezy mincí na Slovensku V/1 = Coin Finds in Slovakia. Dagmar Grossmannová, Jiří Militký. Bratislava: Historické múzeum SNM; Nitra: Archeologický ústav SAV, 2018. 260 s. Nálezy mincí na Slovensku, V/1. ISBN 978 – 80 – 8196 – 026 – 0, Typ: AAB

Richard Marsina

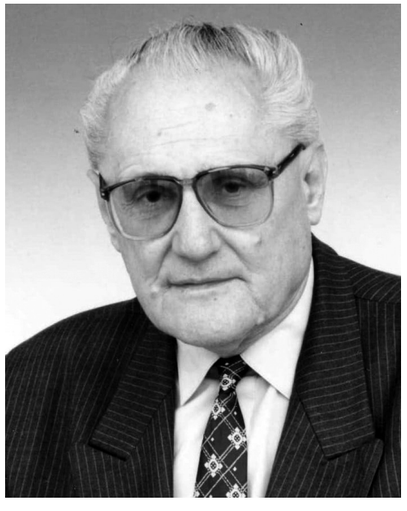

Profesor Richard Marsina (4. máj 1923 Šahy – 25. marec 2021 Bratislava) bol významným slovenským historikom, medievalistom a archivárom. Predstaviteľ prvej generácie organizovaného slovenského archívnictva začal svoju bohatú kariéru v Archíve mesta Bratislavy v roku 1949, následne pôsobil v Pôdohospodárskom archíve a Štátnom slovenskom ústrednom archíve. V roku 1960 nastúpil do Historického ústavu SAV, kde pôsobil nasledujúcich 35 rokov. V rokoch 1962 – 1980 prednášal stredovekú diplomatiku študentom archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. V rokoch 1961 – 1969 bol vedúcim výskumného pracoviska SAV v Budapešti. V roku 1992 inicioval založenie Katedry histórie na vtedy novej Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, kde aj následne pôsobil.

Počas svojho profesionálneho pôsobenia sa zameriaval na štúdium stredovekých dejín Uhorska. Dodnes neprekonanou je jeho dvojdielna zbierka kriticky spracovaných stredovekých listín z územia Slovenska (Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1, 2) známa aj pod názvom Slovenský diplomatár.

Je držiteľom viacerých ocenení (Krížkova medaila, Sasinkova medaila, Čestná plaketa Ľudovíta Štúra, Cena Ľudovíta Nováka, Cena Daniela Rapanta) i vyznamenaní (Pribinov kríž III. triedy). Za svoju úspešnú vedeckú a výchovno-vzdelávaciu prácu bol v roku 2015 ocenený Zlatou medailou Trnavskej univerzity a v roku 2017 mu Trnavská univerzita za celoživotné dielo, ktorým zásadným spôsobom zasiahol do rozvoja historických disciplín na Slovensku, udelila čestný doktorát. V roku 2019 bol ocenený za výnimočný prínos k rozvoju Slovenskej historickej spoločnosti Plaketou SHS.

Profesor Richard Marsina bol zároveň aj dlhoročným členom Slovenskej archeologickej spoločnosti a to od roku 1988.

Svojou prácou zanechal za sebou obrovské dielo hodné velikána slovenskej vedy.

Česť jeho pamiatke!

Pál Patay (1914 – 2020)

Necelé dva mesiace pred 106. narodeninami v Budapešti 4. októbra 2020 skončil Dr. Pál Patay svoj bohato naplnený a požehnaný život. Mnohí sme ho poznali z jeho bohatej literatúry ako kompetentného autora a ďalší, počas jeho dlhého života a pôsobenia v Národnom múzeu v Budapešti, mali príležitosť spoznať ho ako priateľského a múdreho človeka. Skôr než sme sa v roku 1962 v Národnom múzeu zoznámili a kde nás previedol po depozitároch, bol nám dôverne známy už počas štúdia, keď jeho dizertácia *Bronzezeitliche Kulturen in Ungarn* z roku 1938 pod menom *Pál von Patay* nám bola hlavným zdrojom poučenia o staršej dobe bronzovej v Maďarsku. Ako sám povedal, profesor Tompa ho ako študenta poslal do Prahy zistiť, či aj v Maďarsku bola rozšírená v tom čase populárna únětická kultúra. Po oboznámení sa s únětickou kultúrou v Čechách a na Morave s profesorom Tompom usúdili, že v Maďarsku nikdy nebola a ako 24-ročný vydal vtedy priekopnícku monografiu o staršej dobe bronzovej v Maďarsku. V krátkom nekrológu spomeniem len niektoré udalosti a úseky z jeho dlhého plodného života.

Pál Patay sa narodil 8. decembra 1914 v Budapešti v rodine majiteľa pozemkov a ako budúci dedič vyštudoval v roku 1935 agrárne inžinierstvo v Debrecíne. V roku 1933 sa zoznámil s profesorom Ferencom Tompom a z jeho popudu od roku 1933 začal štúdium archeológie v Budapešti, ktoré spomínanou dizertáciou ukončil. Po smrti otca prevzal v roku 1941 rodinný majetok a v tom istom roku bol povolaný do armády ako poručík v zálohe na východný front, kde 8. marca 1945 padol do sovietskeho zajatia. Odtiaľ sa vrátil v lete 1947. Do roku 1949 pôsobil ako docent na univerzite v Budapešti, a zjavne podľa vtedajších triednych a politických kritérií a so šľachtickým pôvodom pôsobil v rokoch 1950 až 1957 v regionálnom múzeu v Balašských Ďarmotách. Aj tam prínosne pokračoval vo výskumnej činnosti, keď spolu s Józsefom Korekom spracovali prvý katalóg bukovohorskej kultúry, ktorý vyšiel hneď po príchode do Národného múzea. Potom ako kurátor a vedúci oddelenia nastúpil do Národného múzea v Budapešti, kde prežil najlepšie bádateľské roky. Odtiaľ odišiel v roku 1982 do penzie, avšak donedávna napriek zdravotnému hendikepu naďalej vedecky pracoval. Pál Patay bol častým vítaným účastníkom mnohých medzinárodných kongresov, konferencií a sympózií, radi sme ho videli aj na našich podujatiach a pri iných návštevách na Slovensku.

Vedeckou doménou Pála Pataya boli eneolitické kultúry v Potisí, najmä pohrebiská bodrogkeresztúrskej skupiny, ktoré sám skúmal a o ktorých napísal viaceré knihy a štúdie, ako aj knihy a články o medenej a bronzovej industrii a o bronzových nádobách. Jeho zväzky nechýbajú ani v známej PBF edícii. Z podrobnej analýzy pohrebísk mu vyplynula interpretácia transformácie tiszapolgárskej skupiny do skupiny Bodrogkeresztúr a jej trojstupňové triedenie. Presvedčivo doplnil a korigoval aj vývoj a chronológiu známeho pohrebiska v Tiszapolgáre-Basatanyi.

Popri výskumoch viacerých pohrebísk Pál Patay v rokoch 1974 až 1990 výskumnú aktivitu zavŕšil už ako dôchodca zvlášť úspešne šestnásťročnými vykopávkami na ohradenom sídlisku skupiny Hunyadihalom v Tiszalúci v Potisí. Rozpoznal dôležitosť náleziska a s podporou Národného múzea štvorcovými sondami rok čo rok odkrýval celú palisádou ohradenú osadu s mnohými kolovými stavbami, jedinú svojho druhu. O jeho dôkladnosti v živote i vo vede svedčí aj podrobné vylíčenie toho plánovitého výskumu s opisom rozsahu prác a termínov. Po dôkladnej analýze objektov a nálezov výsledky svojho výskumu ako 91-ročný zverejnil v knihe *Kupferzeitliche Siedlung in Tiszalúc* (Budapest 2005), v ktorej na úrovni aktuálnych poznatkov o eneolite kvalifikovane interpretoval hlavný prínos jeho posledného výskumu stále ojedinelého náleziska.

Archeológom je asi menej známe, že Pál Patay patril medzi popredných európskych kampanológov. Našiel som informáciu, že od roku 1951 vystúpil na 1300 veží kostolov a zvoníc (aj na Slovensku) a zdokumentoval 17.000 zvonov. Okrem prvej monografie *Alte Glocken in Ungarn* (1977) venoval zvonom aj ďalšie knihy a štúdie. Je to ďalší príklad jeho všestrannosti a vedeckej výkonnosti.

Pri stom výročí narodenia Dr. Pataya sa konala v Národnom múzeu v Budapešti dôstojná oslava s ocenením jeho všestrannej činnosti a vedeckého prínosu. Štátny rozhlas v hlavných poludňajších správach priamym prenosom z osláv oznámil sté narodeniny významného maďarského archeológa. A keď sa konal pohreb, z kostolných veží, na ktoré Pál Patay mnohokrát vystúpil, ich zvony opísal a publikoval, sa na jeho počesť rozozvučali zvony po celej krajine. Dôstojná rozlúčka s mimoriadnym človekom!

Zachovajme jeho pamiatku!

Juraj Pavúk

Straty českej archeológie

V poslednom období naše rady opustilo niekoľko významných českých archeológov, úzko spolupracujúcich aj so slovenskými bádateľmi.

Správu o odchode Jana Bouzka (17.2.1935 – 3.11.2020) už v predchádzajúcom čísle Informátora uverejnil M. Neumann (Informátor XXXI/2020/1 – 2, s. 67).

Naše rady však opustili aj ďalší archeológovia.

Oldřich Kotyza (2. 2.1963 – 27.1.2021). Pôsobil ako archeológ Litoměřického múzea a externý prednášateľ na Západočeskej Univerzite v Plzni. Zaoberal sa stredovekou archeológiou litoměřického regiónu, historickou klimatológiou a religionistikou. Externe vyučoval na katedre archeológie Západočeskej univerzity v Plzni. Je spoluautor viacerých monografií týkajúcich sa regiónu a nadregionálnych vzťahov v stredoveku.

Evžen Neustupný (31.10.1933 – 14.1.2021) študoval v rokoch 1952 – 1957 prehistóriu a egyptológiu na FF UK v Prahe. Po skončení štúdií pracoval až do roku 1998 v Archeologickom ústave ČSAV (dnešnej AV ČR), v období 1990 – 1993 ako jeho riaditeľ. V roku 1998 sa stal vedúcim katedry archeológie na Západočeskej univerzite v Plzni, ktorú spoluzakladal. V roku 2002 sa stal profesorom. Pôvodnú špecializáciu na neolit a eneolit postupne rozšíril na riešenie teoretických problémov, metodológiu, sídelné a sociálno-demografické otázky ako aj interdisciplinárnu spoluprácu. E. Neustupný bol synom poprednej osobnosti československej archeológie Jiřího Neustupného.

Jiří Sláma (23.11.1934 – 26.12.2020) patril k popredným, mienkotvorným archeológom a historikom – medievalistom. Po absolvovaní FF UK v Prahe pracoval krátko ako vedúci pravekého oddelenia Muzea hl. mesta Prahy a v mosteckej expozitúre Archeologického ústavu ČSAV. Od roku 1960 nastúpil do vtedajšieho Ústavu pro archeologii FF UK. V roku 1990 získal titul docent a v roku 1998 profesor. V rokoch 1999 – 2002 pôsobil ako riaditeľ tohto ústavu. Vychoval niekoľko generácií archeológov. Je autorom monografií i desiatok vedeckých a odborných štúdií.

Marie Zápotocká, rod. Steklá (6.6.1931 – 30.10.2021). Absolventka FF UK v Prahe. Od absolvovania štúdia v roku 1957 pracovníčka Archeologického ústavu ČSAV v Prahe, kde pracovala až do dôchodku. Špecialistka na neolit, rozpracovala predovšetkým kultúru s vypíchanou keramikou a príbuzné mladoeneolitické kultúry. Samostatné štúdie venovala analýze výzdoby neolitickej keramiky a ďalším druhom materiálnej kultúry. Terénne výskumy realizovala v Bylanoch, Chlustine, Miskoviciach, Kutnej Hore a inde. Výsledky výskumov publikovala monograficky aj vo viacerých štúdiách v domácich i zahraničných periodikách.

Česť ich pamiatke!

Vladimír Turčan

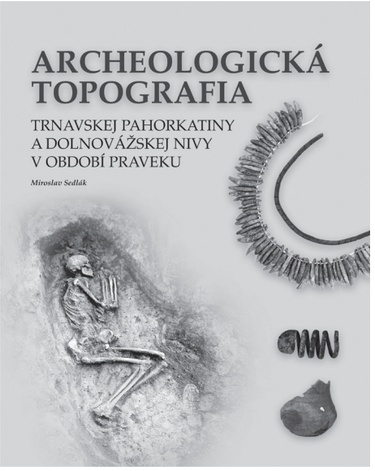

Archeologická topografia Trnavskej pahorkatiny a Dolnovážskej nivy v období praveku

Nová publikácia Balneologického múzea I. Wintera

Balneologické múzeum Imricha Wintera v Piešťanoch vydalo koncom roka 2020 publikáciu Miroslava Sedláka *Archeologická topografia Trnavskej pahorkatiny a Dolnovážskej nivy v období praveku.*

Vďaka finančnej podpore, získanej z verejných zdrojov z dotácie z Fondu na podporu umenia – hlavného partnera projektu – pridelenej v roku 2020, sa podarilo tlačou vydať diplomovú prácu autora Mgr. Miroslava Sedláka, absolventa vysokoškolského štúdia archeológie. Odborným garantom diplomovej práce – školiteľom je prof. PhDr. Jozef Bátora, DrSc. z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Katedry archeológie. Profesor Bátora je jeden z popredných slovenských archeológov a venuje sa problematike doby bronzovej.

Kniha prináša komplexný obraz pravekého vývoja oblasti Trnavskej pahorkatiny a Dolnovážskej nivy, na ktorý nadväzujú mladšie civilizácie, ako aj tá súčasná. Autor podrobne spracoval evidenciu všetkých lokalít a nálezov od staršej doby kamennej – paleolitu až po staršiu dobu železnú a vyhodnotil ich vzájomné vzťahy.

Po úvodnej časti nasleduje kapitola charakterizujúca záujmovú oblasť „Geografická a geomorfologická charakteristika územia“ a po nej je kapitolka Ciele a metodika práce.

So stavom archeologických výskumov a poznania danej oblasti sa čitatelia oboznámia v časti Dejiny bádania na Trnavskej pahorkatine a Dolnovážskej nive. Za ňou nasledujú kapitoly predstavujúce jednotlivé obdobia praveku na základe súčasného poznania a výsledkov a zistení archeologických výskumov. Obdobia praveku sú delené na jednotlivé časové obdobia a od obdobia neolitu sú členené na jednotlivé praveké kultúry, skupiny či horizonty, napr. paleolit a mezolit, neolit (kultúra so staršou lineárnou keramikou, kultúra s mladšou lineárnou keramikou, želiezovská skupina, lužianska skupina, lengyelská kultúra), eneolit, doba bronzová, doba halštatská. V záverečnom bloku tejto časti práce nasleduje zhrnutie, poďakovanie a zoznam použitej literatúry.

Druhú časť práce tvorí prehľadný katalóg všetkých pravekých lokalít z Trnavskej pahorkatiny a Dolnovážskej nivy. Ide o rozsiahlu oblasť, ktorá zasahuje do Bratislavského, Trnavského a Trenčianskeho kraja. Do práce sú zaradené aj niektoré katastre obcí okresov Galanta, Hlohovec, Nové Mesto nad Váhom, Pezinok, Piešťany a Trnava. Vymedzená oblasť je presne geomorfologicky daná, avšak hranice sú prispôsobené potrebám práce. Dôvodom je snaha dodržať celistvý krajinný obraz. Túto časť tvoria tabuľky zmien názvov obcí alebo polôh, katalóg lokalít a na záver sú zaradené mapy a obrazová príloha.

Práca je zameraná na využitie pre vysokoškolských študentov archeológie a histórie, pracovníkov pamiatkových úradov, múzeí i občianskych združení a bude užitočná aj pre žiakov a študentov základných a stredných škôl v predmetnom regióne.

Do projektu vydania publikácie bol zapojený Mgr. Miroslav Sedlák (autor práce), prof. Jozef Bátora (Univerzita Komenského Bratislava) – odborný garant práce, Marián Klčo (regionálny historik a archeológ), PhDr. Vladimír Krupa (archeológ). Do projektu bola zapojená aj pani Margita Knapová (jazyková a štylistická korektúra textu).

Rozsah knihy je 248 strán vrátane farebnej mapovej a obrazovej prílohy. Kniha bude distribuovaná do knižníc členských múzeí Zväzu múzeí na Slovensku a záujemcovia ju budú môcť získať aj prostredníctvom internetovej stránky múzea.

Hlavným partnerom vydania publikácie je Fond na podporu umenia

Vladimír Krupa

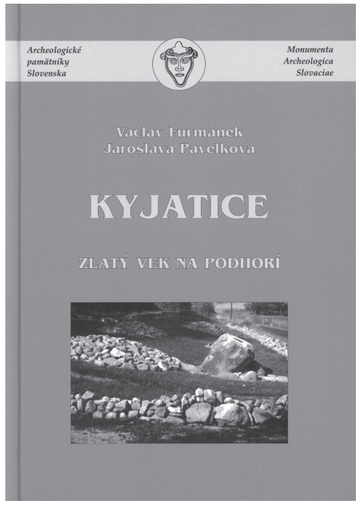

Václav Furmánek – Jaroslava Pavelková: Kyjatice. Zlatý vek na podhorí. Archeologické pamätníky Slovenska, zväzok 11.

Vydal: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied. Tlač: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava. Nitra 2020. 135 strán, tvrdá väzba. ISBN 978 – 80 – 8196 – 043 – 7.

Jedenásty zväzok edície Archeologické pamätníky Slovenska je autorským dielom dvoch popredných špecialistov na pohrebný rítus doby popolnicových polí na Slovensku a v strednej Európe vôbec. Na konci textovej časti knihy ich síce predstavujú medailóny, avšak vzhľadom na obsah anotovanej publikácie možno pripomenúť, že Václav Furmánek bol v osemdesiatych rokoch 20. storočia vedúcim terénneho výskumu žiarového pohrebiska v Kyjaticiach, Jaroslava Pavelková zrealizovala antropologickú analýzu všetkých dostupných kremačných zvyškov z tohto výskumu a v ostatných rokoch títo bádatelia intenzívne spolupracujú.

Populárno-vedeckú publikáciu otvárajú predhovory autorov a starostu obce Kyjatice Slavomíra Kujana. V úvode sa uvádza, že kniha vznikla súbežne s prípravou vedeckého vyhodnotenia materiálu z pohrebiska z doby bronzovej v Kyjaticiach, čo je zaiste dobrá správa. Potom je už čitateľ vtiahnutý do súvislostí archeologického výskumu pohrebiska v roku 1941, ktorý sa spája s nestorom slovenskej archeológie – Vojtechom Budinským-Kričkom. Ten na lokalite zachránil 52 hrobov. Samostatná kapitola oboznamuje s prírodným prostredím náleziska v katastri malej obce Kyjatice (okr. Rimavská Sobota), ležiacej na predhorí južnej časti Slovenského rudohoria. Pred samotným rozborom hrobového materiálu z Kyjatíc sa pojednáva o pravekom osídlení v regiónoch Gemer a Malohont, no najmä o špecifikách doby bronzovej – tzv. zlatého veku, (aj) na podhorí. Vzhľadom na kultúrnu a chronologickú afinitu pertraktovanej lokality sa zvýšená pozornosť venuje pilinskej a kyjatickej kultúre, teda kultúram popolnicových polí z juhu stredného Slovenska a priľahlej časti Maďarska. V nosnej kapitole sú priblížené všetky osobitosti pohrebiska v polohe Pod hájom (resp. Pri skale), na ktorom sa v rokoch 1941 a 1983 – 1985 identifikovalo celkom 192 hrobov z mladšej a neskorej doby bronzovej. Čitateľ získava predstavu o histórii a metodike archeologického výskumu na pohrebisku, avšak oboznamuje sa i s charakterom pohrebného rítu, s typmi hrobových úprav a konštrukcií na ploche pohrebiska, s keramickým i nekeramickým hrobovým inventárom atď. Treba oceniť, že tieto okruhy nálezov sprevádza celý rad ilustrácií. Povšimnutiahodné sú aj úvahy autorov o etike terénneho výskumu žiarových pohrebísk na „zelenej lúke“ a ich vyrovnávanie sa s deštruktívnou archeologickou metódou na pravekých nekropolách vôbec. Datovanie pohrebiska Pod hájom rieši samostatná stať, prípadne zobrazuje chronologicko-synchronizačná tabuľka. Ďalšia časť knihy zhŕňa výsledky antropologických analýz, ktoré umožnil sformulovať osteologický materiál tak z Kyjatíc, ako aj z iných súvekých lokalít. Okrem opisu techniky kremácie či poznatkov o veku a pohlaví zomrelých je čitateľ oboznámený tiež s demografickou charakteristikou miestnej populácie. Krátka kapitola informuje o archeologickom pamätníku, ktorý bol na okraji preskúmaného pohrebiska vybudovaný v roku 1985 a obec Kyjatice ho aj s okolím dodnes udržiava v dobrom stave. Koreňím klasického záveru je oprávnene kritický názor autorov na vybranú pseudovedeckú publikáciu (bližšie s. 94, 95), v ktorej sa nezanedbateľné miesto venuje popolnicovým poliam, kyjatickej kultúre a Kyjaticiam. Textovú časť nasleduje súpis literatúry a nemecké resumé. Fotografické tabuľky obsahujú čiernobiele i farebné terénne zábery, snímky vybraných archeologických nálezov a pamätníka.

Je potešiteľné, že o Kyjaticiach – eponymnej lokalite archeologickej kultúry, už existuje publikácia! Pozitívne možno vnímať aj to, že v edícii Archeologické pamätníky Slovenska sa po rokoch objavil nový zväzok. Takže, kto sa chce dozvedieť o dôležitom nálezisku z doby bronzovej v Kyjaticiach viac, môže siahnuť po predstavenej knihe.

Anotácia vznikla s príspevkom Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16 – 0441.

Vladimír Mitáš

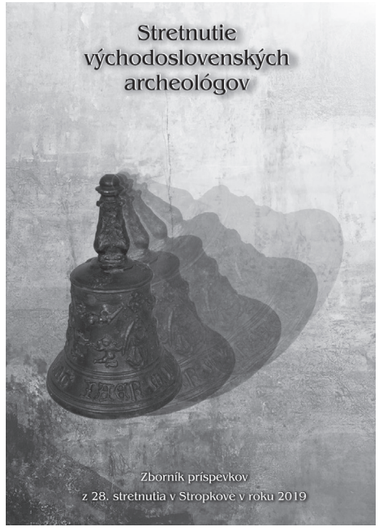

Stretnutie východoslovenských archeológov

Zborník príspevkov z 28. stretnutia. Krajské múzeum v Prešove-Kaštieľ Stropkov 13.11.2019. Nitra 2020. ISBN 978 – 80 – 570 – 2468 – 2

Pred dvomi rokmi, 13.11.2019, sa vo východoslovenskom mestečku Stropkov konal ostatný – 28. seminár „Stretnutie východoslovenských archeológov“ ako aktivita SAS pri SAV, AÚ SAV v Nitre a Krajského múzea v Prešove-Kaštieľ Stropkov. Ďalšie dva roky sa z pochopiteľných dôvodov toto odborné, kolegiálne a priateľské stretnutie archeológov pôsobiacich na východnom Slovensku nemohlo uskutočniť. Dúfajme, že po nútenej prestávke sa v budúcnosti tradícia stretnutí znovu obnoví a ďalšie generácie mladých kolegov v nej budú pokračovať na prospech svojej práce a archeologického bádania na východnom Slovensku.

Časť referátov prednesených na 28. stretnutí sa podarilo sústrediť do zborníka, prvého tohto druhu počas 28 ročnej histórie stretnutí. V minulosti už bola iniciatíva organizátorov publikovať referáty prezentované na stretnutí formou abstraktov v periodiku SAS (Informátor SAS 2014/2, 21 – 24). V ďalšom období sa však v týchto snahách nepokračovalo. Súčasné možnosti elektronických publikácií dávajú šancu s minimálnymi nákladmi prezentovať časť prednesených referátov v zborníku, ktorý je online dostupný na http://www.sas.sav.sk/publikacie/digitalizovana-kniznica/stretnutie-vychodoslovenskych-archeologov/

Vďaka podpore SAS pri SAV (vydavateľ zborníka) a Archeologického ústavu SAV v Nitre sa podarilo – i keď len vo veľmi nízkom náklade 35 ks – vydať aj printovú verziu zborníka. Publikácia formátu A4, plnofarebná, v brožovanej väzbe, obsahuje

94 strán. Na titulnej strane je v zaujímavej grafickej podobe stolový zvonček z r. 1561, jeden z pozoruhodných nálezov nizozemskej proveniencie zo Stropkovského hradu. Zodpovednou redaktorkou je PhDr. Margaréta Musilová, predsedníčka SAS pri SAV, zborník zostavila, redakčne a graficky pripravila autorka príspevku. Redakcii sa podarilo získať 9 príspevkov od 11 autorov, z toho dva sú od zahraničných kolegov – z Poľska a Ukrajiny.

Po úvodných slovách predsedníčky SAS M. Musilovej a zostavovateľky M. Kotorovej-Jenčovej je prvý článok **Spomienky na PhDr. Jána Pástora, CSc.** z pera M. Lamiovej-Schmiedlovej, zakladateľky stretnutí východoslovenských archeológov, venovaný dlhoročnému pracovníkovi Východoslovenského múzea v Košiciach, významnej postave archeologického bádania na východnom Slovensku. Životné peripetie a odborná práca J. Pástora sú doplnené osobnými spomienkami autorky na skromné technické vybavenie vtedajších výskumníkov.

Príspevok **Aktuálny stav výskumu opevnenej osady badenskej kultúry v Prešove** autorky E. Horváthovej (AÚ SAV, OVVS Košice) hodnotí výsledky výskumnej sezóny 2019 na jednej z najvýznamnejších lokalít badenskej kultúry na východnom Slovensku – v Prešove-Tichej doline. Autorka predstavuje aj teoretickú analýzu materiálu a sleduje lokalitu v širšom geografickom kontexte.

Š. Olšav a L. Olexa (AÚ SAV, OVVS Košice a UK Bratislava) v príspevku **Predbežné výsledky výskumu v Nižnej Myšli v r. 2019** približujú výskumné aktivity na tomto unikátnom nálezisku európskeho významu s prezentáciou zaujímavých zrekonštruovaných tvarov keramiky.

Kolegovia z Poľska J. Gancarski a P. Madej (Podkarpatské múzeum Krosno) vo svojom príspevku **Badania wykopaliskowe na grodzisku w Trzcinicy w 2019 r. Wyniki wykopalisk, a wyniki badań gradiometrem** stručne hodnotia aktuálny výskum na jedinečnej starobronzovej a včasnostredovekej lokalite Trzcinica v areáli súčasného archeoskanzenu Karpacka Troja. Výskum sa realizoval na základe prospekcie pomocou gradiometra, čím autori zároveň prezentovali aj možnosti a obmedzenia tejto neinvazívnej prieskumnej metódy.

Predbežný typologicko-analytický rozbor laténskej keramiky zo Zemplína zo starších výskumov predstavuje E. Miroššayová v príspevku **Keramika z neskorolaténskych sídliskových objektov v Zemplíne. Výskum 2001 – 2002.**

Ďalší zahraničný účastník seminára, I. Prochnenko so spoluautorkou M. Zhylenko (Užhorodská národná univerzita, UA), publikujú **Výskum hradu Seredne Archeologickou expedíciou Užhorodskej národnej univerzity.** Popri kritickom hodnotení zaužívaných predstáv o datovaní hradov na Zakarpatí ponúkajú autori výber zaujímavého početného mobiliáru.

Tri archeologické výskumy Zemplínskeho múzea v Michalovciach v roku 2019 (Kráľovský Chlmec, Michalovce, Vinné) predstavuje M. Čurný (Zemplínske múzeum v Michalovciach). Ide o stručnú prezentáciu najnovších výsledkov výskumov uvedených stredovekých a novovekých lokalít.

Prierezový pohľad na dejiny archeologicky pomerne málo známeho stropkovského regiónu prináša príspevok **Osídlenie Stropkova a okolia** M. Kotorovej-Jenčovej (v tom čase Krajské múzeum v Prešove-Kaštieľ Stropkov) a napokon v poslednom príspevku sú tou istou autorkou prvýkrát odborne hodnotené **Nálezy zo zbierky Jána Cichého** zo Stropkova.

Publikácia je zachytením podstatnej časti toho, čo odznelo na rovnomennom odbornom seminári a zároveň ukážkou možnej cesty, ako aj z regionálnych odborných aktivít zachovať publikačný výstup aspoň v elektronickej forme, prípadne s neveľkými nákladmi a v nízkom náklade aj v printovej podobe.

Mária Kotorová-Jenčová

Miroslava Daňová – Lucia Nováková (Eds.): VTERE FELIX MÁRIA. ŽIACI SVOJEJ PROFESORKE.

Zborník vydaný pri príležitosti životného jubilea Dr. h. c. prof. PhDr. Márie Novotnej, DrSc., emeritnej profesorky. Strán 201. Vyd. Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity. Trnava 2021.

Jubilejný zborník venovaný jednej z najvýznamnejších odborníčok na dobu bronzovú a dlhoročnú pedagogičku. Po úvodnej Tabula gratulatoria, bibliografii jubilantky a predslove nasleduje 14 príspevkov jej žiakov.

Obsah: Bernát, M: Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα – spomienky zo študentského života 2001 – 2006, s. 32 – 35; Hnila, P.: Load–bearing horizontal timber framing in the Aegean Bronze Age architecture and its Anatolian parallels, s. 37 – 64; Námerová, A./Jelínek, P.: Bronzová dýka z Dunaja. Príspevok k deponovaniu zbraní do vody, s. 65 – 72; Švaňa, K.: Nové doklady osídlenia Spiša z konca doby bronzovej a zo staršej doby železnej z Levoče, s. 73 – 90; Valigová, M./Jelínek, P.: Príspevok k účesom v dobe bronzovej, s. 91 – 99; Kováč, D.: Box – krv, pot a sláva v starom Grécku, s. 101 – 107; Nováková, L.: Art and promotion in ancient Greece, s. 108 – 116; Šályová, R.: Tropaia a víťazné pomníky v gréckom svete, s. 117 – 126; Bernát, M.: Rímsky votívny oltár v západných provinciách, s. 128 – 144; Daňová, M.: Nápis VTERE FELIX na predmetoch z územia dnešného Slovenska, s. 145 – 154; Dragonidesová, P.: Antaura zrodená z mora, lamella z rímskeho Carnunta, s. 155 – 159; Krampl, T.: Ikonografická analýza motívu ryby na tzv. ranokresťanskej lampe z Gerulaty, s. 160 – 173; Mathédesz, L.: Rímske kamenné pamiatky z Dunaja, s. 174 – 179; Sabov, A.: Spony z germánskeho sídliska v Kvetoslavove, s. 180 – 187.

Vladimír Turčan

Ocenenia a vyznamenania

Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2020

Tradičné udeľovanie ocenení za najvýznamnejšie aktivity v oblasti nášho kultúrneho dedičstva, tentokrát za rok 2020, sa konalo dňa 8. 9. 2021 v reprezentačných priestoroch Bratislavského hradu. Pod záštitou časopisu Pamiatky a múzeá prevzali ocenení ceny v 6 kategóriách (vzhľadom na pandemickú situáciu porota cenu v kategórii Podujatie neudelila, boli však prihlásené dve nominácie). Ako po iné roky, ani tentokrát nechýbali nominácie z archeologického prostredia.

V kategórii **OBJAV – NÁLEZ – AKVIZÍCIA** premenili nomináciu za výročnú cenu Mária Hudáková a Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi v spolupráci s Dominikom Repkom, Martinom Furmanom, Matúšom Hudákom, Katedrou archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Krajským pamiatkovým úradom Žilina a spoločnosťou Archeológia Spiš, s. r. o., za unikátny nález keltskej bronzovej sošky so zlatými očami. V tej istej kategórii boli nominovaní Marián Samuel a Archeologický ústav SAV so spolupracovníkmi za objav valového a románskeho opevnenia na Bratislavskom hrade, ďalej F. Žák Matyasowsky, Peter Mandák a Archeologická agentúra s. r. o. s ďalšími bádateľmi za paleolitické nálezy v Banke pri Piešťanoch a Robert Škorík, Matúš Sládok, Peter Grznár, Martin Horváth a KPÚ Trnava za nález pokladu strieborných mincí z druhej polovice 13. a prvej polovice 14. storočia pri Piešťanoch.

V kategórii **PUBLIKÁCIA** boli nominovaní Dárius Gašaj a Východoslovenské múzeum v Košiciach za publikáciu Zbrane a zbroj bronzovej doby; Gabriel Fusek, Andrea Slaná, Považské múzeum v Žiline a Archeologický ústav SAV za publikáciu Slovanské hradisko na Veľkom vrchu; Zuzana Borzová – Karol Pieta – Miriam Jakubčinová za knihu Bojná 3: poľnohospodárske náradie z hradiska Valy a jeho zázemia; Martin Furholt, Ivan Cheben, Johannes Müller, Alena Bistáková, Maria Wunderlich & Nils Müller-Scheeßel za publikáciu Archaeology in the Žitava Valley I. The LBK and Želiezovce Settlement Site of Vráble a Miroslav Sedlák: Archeologická topografia Trnavskej pahorkatiny a Dolnovážskej nivy v období praveku.

Víťazom, ktorí premenili nomináciu na udelenie Výročnej ceny, i ostatným nominovaným blahoželáme.

Vladimír Turčan

Zmeny v členskej základni

ZMENY V ČLENSKEJ ZÁKLADNI

Za nových členov SAS pri SAV boli v roku 2021 prijatí:
bez zmeny.

O zrušenie členstva v roku 2021 požiadali:
bez zmeny.

Naše rady v roku 2021 opustili:
PhDr. Ján Hunka, CSc.
Dr. h. c. prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc.

Po zasadaní Výboru SAS pri SAV v Nitre 29.9.2021 sa členovia Výboru prešli po nitrianskom Zobore. Nádherný zážitok! Ak máte trocha času, odporúčame!

V. T.

Pozvánka

Zjazd Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV a vedecký seminár sa uskutoční v dňoch 27. – 28. apríla 2022 v SNM-Historickom múzeu na Bratislavskom hrade

2% z dane

Budeme vďační, ak 2% z dane venujete aj v ďalšom roku Archeologickej spoločnosti pri SAV. Zároveň úprimne ďakujeme všetkým, ktorí tak v predchádzajúcom roku už urobili. Vďaka Vám získala SAS pri SAV prostriedky, ktoré boli využité na realizovanie mnohých podujatí v uplynulom roku ako aj na prevádzku našej spoločnosti. Aktuálne informácie a návod ako darovať 2% z dane nájdete na webe www.sas.sav.sk/2-z-dane/.

Zľava na nákup kníh vo vydavateľstve Veda pre členov SAS

Aj naďalej majú členovia SAS pri SAV so záujmom o publikácie z vydavateľstva vedeckej a odbornej literatúry Slovenskej akadémie vied – Veda zľavu na nákup kníh. Tú môžu využiť v kamennej predajni Štefánikova 3 v Bratislave a v Trnave na Hornopotočnej 23, kde si uplatnia zľavu 20 %. Na publikácie kupované cez e-shop je automaticky 20 % zľava.

Aktuálne informácie

Múzeá a inštitúcie, ktoré sú kolektívnymi členmi SAS, môžu informácie o svojich akciách poskytnúť aj výboru SAS, ktorý ich následne zverejní na webovej stránke spoločnosti.

Aktuálne informácie, pozvánky, príspevky, prosíme posielať na adresu: sas.archeologia@gmail.com.

ISBN: 978-80-974149-0-0

9 788057 015772 >